

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

XVIII

AARBOG UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR AALBORG AMT

==== 1929 ====

AALBORG

P. HANSENS EFTFLG'S BOGTRYKKERI
EMANUEL SCHØLIN & M. ELBÆK

1929

INDHOLD.

	Side
<i>Haver og Havebrug i Aalborg Amt igennem vekslende Tider</i> ved Høvearkitekt Johannes Tholle	385
<i>Kystlandet i Strandby Sogn ved Limfjorden</i> af Lærer M. C. Nielsen	481
<i>Degne i Kornum og Løgsted</i> af M. Møller, Lærer i Løgsted	519
<i>Himmerlandsk Hederskab</i> af Gudmund Schütte	533
<i>Kaperfarten fra Aalborg 1808—1811</i> af P. C. Knudsen .	554
<i>Meddelelser fra Styrelse og Redaktion</i>	567
<i>Register til VI. Bind</i>	569
<i>Titelblad og Indholdsfortegnelse til VI. Bind</i>	

HAVER OG HAVEBRUG I AALBORG AMT IGENNEM VEKSLLENDE TIDER

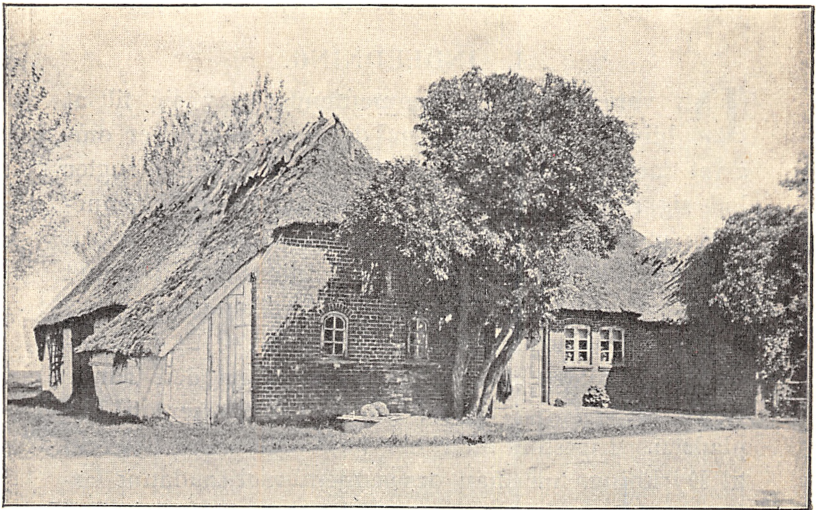
VED HAVEARKITEKT JOHANNES THOLLE

I. INDLEDNING.

DA vore nordiske Stammefrænder gav sig til at blive Agerdyrkere, saa de deres Bopladsler omgivet med adskillige Træer og Buske, hvis Frugter lod sig spise. Kun faa af dem frister Nutidsmennesker; men det er dog mere end rimeligt at antage, at hine Oldtidsfolk gerne har taget tiftakke med mangt og meget, som vi ikke vilde sættè Tænder i, — og eftersom Bopladsen voksede, og Kravene til Livsfornødenheder steg, har man sikkert faaet den Tanke at knytte visse næringsgivende Urter nærmere til Bopladsen. Ligesom man har taget den vilde Byg ind til Dyrkning, har man ogsaa hjembragt saadanne Urter og andre Planter, som man kunde have Nytte af, og som man ikke mente var i Fred, hvor de voksede i Skovenes Krat eller paa de vide Strande. Man har plantet dem ved Hjemmet, har omgærdet deres Grosted og plejet dem. Og i denne primitive Syssel maa vi se Spiren til det fremtidige Havebrug — det, som da er opvokset af Bondehavens Oldtidssæd.

Og naar da senere Tider udviklede de svage Forsøg paa Havedyrkning, blev det stedse en hjemlig Syssel. Det blev en Syssel, der ligesom Husflid og Agerdyrkning satte sit Præg paa Livet og dets Kaar. Det blev et Led i Almuelivets Nuancer, og det er der-

for saare naturligt, om ogsaa denne Gren af Folkloren drages ind i Folkemindernes store Bog; thi Have dyrkningen er et Kapitel, som ikke er uvæsentligt, og uden Kendskab ogsaa til denne Gren af Almuelivet — til Planterne i Haven, til Havens Formsprog, der klang i Dialekter for hver Egn —, bliver Billedet af Folkenes Liv ufuldstændigt.

Hyldebuske ved et gammelt Husmandssted.

Men imedens vi i vore Dage ikke nærer Tvivl om, hvad der menes med Betegnelsen »Have«, der, bortset fra en anden Brug paa Færøerne, hos os i Almindelighed nu kun bruges om et Stykke Jord, der er beregnet til eller brugt til Dyrkning af Haveplanter, saa har det ikke altid været saaledes, og gamle Dages Brug af »Have« kan da være sket i ganske anden Forbindelse.

Den ældste Betydning, der tillægges Ordet »Have«

(Hauge), er et Gærde, hvilket det altsaa har tilfælles med »Gaard«. Men baade »Have« og »Gaard« forandrer efterhaanden Betydning, saaledes at de kommer til at omfatte det indhegnede Jordstykke, f. Eks. Hestehave, Kalvehave etc.; men stadig er det altsaa ikke en Have, som vi forstaar det. Først i Jydske Lov træffer vi »Gaard« i denne Betydning, og fra Reformationstiden kan vi regne med, at »Have« trænger igennem som Betegnelsen for en virkelig Have.¹⁾*)]

II. NOGLE OPTEGNELSER OM HAVER FRA TIDEN FØR REFORMATIONEN

Om danske Oldtidshaver har vi af gode Grunde ingen konkrete Oplysninger, og først længe efter Kristendommens Indførelse begynder vi at faa noget at vide om saadannes Eksistens. Dette er da fornemmelig i Tilknytning til Klostre, senere til Adelsborge og Borgerhuse, og undtagelsesvis til Bøndergaarde. Det var Munkene, der prægede Havebruget i Tiden før Reformationen, idet det hørte med til de fleste Munkeordeners Pligt at lære Folket at bruge de hjemlige Produkter og Hjælpekilder, og i ganske særlig Grad skulde de skaffe Befolkningen Lægeurter. Næst Guds Hjælp kendte de ingen Hjælp imod Sygdom og Sot, som jo var ledsaget med Brug af Lægeurter. Naar Haver da omtales i Jydske Lov [1241]²⁾ ⁹⁸⁾, maa det antages, at Haver ikke har været nogen Sjældenhed, og vi hører da ogsaa fra Folkevisen om Esbern Snare (ca. 1200), hvorledes Blomsterne allerede da spillede en Rolle i Versestroferne (Vers 8):

»Hun lagde det paa Tilje,
Hun skar det i Roser og Lilje.«

Rigest og bedst har dog sikkert paa disse Tider Haverne været ved Klostre.³⁾

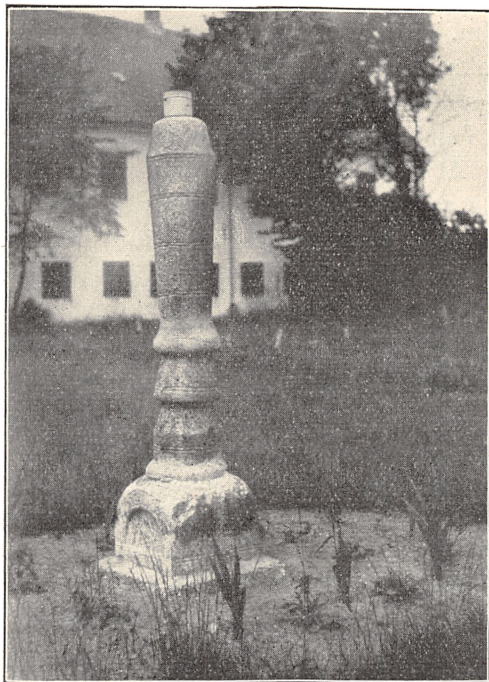
*) Se »Teksthenvisninger« Side 477 og flg.

Der nævnes da ogsaa Haver ved Graabrødreklosteret i Aalborg, idet der under ^{10/11} 1549 udstedes Skøde bl. a. paa Graabrødre Abildgaard.⁴⁾ Før denne Tid nævnes der Haver, hørende til Vor Frue Kloster, nemlig 1507, da Prior Jensen giver Sct. Hans Alter »1 Gaard og Kaalgaard«.⁴⁾ Der har ligeledes ved Bispegaarden været Haver, hvorom Dokumentet fra 1537 siger, at »Kirstine, Carl Skottis, fik Brev at maatte beholde en Part af de Huse paa den gamle Biskopsgaard i Aalborg, hvori hun kan bo og have sin Værelse og dertil Gaardsrum og Kaalhave, saa meget hun har behov, indtil kgl. Mayst. gør en anden Skikkelse derpaa . . .«⁵⁾. At der i Vor Frue Klosters Segl, som formodentlig er omtrent lige saa gammelt som Klosteret og altsaa stammer fra ca. 1100, findes en Jomfru Maria med Jesusbarnet og et oprakt Æble i hendes højre Haand,⁴⁾ kunde have den Betydning, at der til Klosteret knyttedes nogen Frugtdyrkning; denne maa dog nok i saa Fald have funden Sted noget uden for det egentlige Klosteromraade.

At der ogsaa ved Landklostrene, f. Eks. Vitskjøl og Sebber, har været Klosterhavebrug er utvivlsomt. Hvorvel Forf. ikke kender nogen Dokumenter, der vidner derom, saa vidner den Dag i Dag den særegne Vegetation paa disse Steder om, at der er dyrket Planter til Lægedom.*) Der vokser de paagældende Steder en Rigdom af Lægeplanter og lignende Planter, som er typiske for Klosterhavebruget, og som ved disse Klostres isolerede Beliggenhed kun kan tænkes at være fremkommen ved Munkenes og Nonner-

*) Om Brug af Lægedomsurter, særligt af »kloge Koner«, nemlig Urter som Emzianrod, Hjertensfryd, Aloe samt den yndede Medicin »hvide Lavendeldraaber«, — se Fra Himmerland og Kjær Herred II, 278.

nes Havedyrkning. Saavel ved Forfatterens Besøg dér i 1926 som ved tidligere Undersøgelser er det godtgjort, at her vokser Planter, som har været under Dyrkning for mere end 400 Aar siden, nemlig

Søjleparti fra Vitskjøl Kloster, opstillet som Havedekoration i Bjørnsholm Have (fot. 1926).

for Vitskjøls Vedkommende *Hyoscyamus* (Bulmeurt), *Cynoglossum* (Hundetunge), *Pastinak*, *Sæbeurt*, *Katost* (*Malva neglecta* og *mochata*), *Verbascum thapsus* (Kongelys) og *V. lychnitis*, *Spanskørvel* og *Hjertespannd*, *Digitalis* (Fingerbølle), *Paaske- og Pinseliljer* samt *Kalmus* i en lille Bæk.⁵²) Endvidere i Bjørns-

holm nuværende Have Svaleurt, Brunrod, Storkonval, Løvemund m. fl, hvis Oprindelse maaske ogsaa kan henføres til Klosteret⁵²).

Ved Sebberkloster er lignende Tilfældet, idet der inde paa Gaardspladsen er funden Hjertespand, Sæbeurt og alm. Malurt, og i det nærliggende gamle Sebbersund vokser midt i Gaden ved Gadekæret: Malurt, Hjertespand, Almindelig og Rundbladet Katost samt Ballota [Tandbæger]⁵²), ligesom mange Straatag bærer Husløg. At der ogsaa er Humle ved alle Husene kunde ogsaa tyde paa, at der har været en vis Humle dyrkning her, uden at der kan vides noget om dens Alder, og den hele By vidner om gammel Havekultur, der næppe er uden Paavirkning fra det nærliggende Klosters Side. Man har andetsteds Eksempel paa, at Lægbrødre fra Klostrene sendtes ud for at anlægge Haver for Bønderne,⁵³) og det er jo ikke umuligt, at Munkene i Vitskjøl og Nonnerne i Sebber har haft saadanne i deres Tjeneste, og at disse »Vandregartnere« har deres Skyld i Egnens nutidige Præg.

Allerede paa et ret tidligt Tidspunkt har man begyndt at handle med Havesager, og det skal bemærkes, at det i Kong Christian I.s Privilegium for Aalborg (ca. 1470—80) nævnes, at Borgerne skal sælge »Brød, Løg, Æbler, Nødder, Pattiner og deslige« paa deres Markeder;⁵⁹) og selv om der jo ikke staar, at disse Dele skal være avlede paa Stedet, maa det antages, at de i mange Tilfælde har været det.

III. HAVER PAA LANDET INDTIL UDSKIFTNINGSTIDEN

Haverne ved Klostrene ophørte naturligvis ikke at bestaa med Reformationen. Idet mange Klostre gik over til at blive Herregaarde, Kongeborge eller

Hospitaler, fik Haverne blot en anden Funktion, og paa deres Grundlag fremvoksende her og der efterhaanden de store Herregaardshaver, saaledes som det senere skal ses.

For Landboerne gjaldt iøvrigt ganske bestemte Forordninger om Plantning af Æbler, Pil og Humle,⁶⁾ der for det sidstes Vedkommende var beregnet paa, at Kongens Flaade i Krigstider kunde forsynes med godt Øl. Dette fremskaffedes ved Paabud om Pligtbrygning i de forskellige Len, og for Aalborg Lens Vedkommende har vi gennem Kancelliets Brevbøger bl. a. Optegnelser om Pligtbrygning fra Aaret 1576.

Bestemmelserne om Plantning hos Bønderne blev Tid efter anden gentaget og udvidet eller indskrænket. Det saakaldte »Store Reces« af 1619 meddelte følgende:

Eftersom den 5. articul udi konning Christian den tredies, vor kiere her farfaders reces tilholder enhver bonde hvert aar at vere forpligtig, dersom leiligheden er, udi det mindste at legge femb humlekuller, trei ymper abild, perer eller andre gouede treer, saa och plante ti piller eller och hafve forbrott en rixmark til sit herskab for hvert af dette forskrefnde, hand aarligen forsømmer, och vi nu kommer udi forfaring forbemelte artikel enten lidet eller intet at efterkommis, da efterdi forskrefne artickel icke uden synderlige notvendige aarsager den gemene mand til gafn och fremtorf udi forskrefne reces er indført,

1) ville vi herved alle och enhver strengeligen och alvorligen hafve befallet, at herefter under den straf, recessen om formelder, ere tilfortenkte forskrefne humblekuller, pilestager och ymper at legge och sette, saa fremt di icke derfaare ville tiltales och straffes.

2) Hvormed vore lensmænd, di som nu ere eller herefter kommendis vorder, skulle hafve alvorlig och tilbørlig tilsium, at forbemelte recesses articul saa vel som denne voris forordning aldiellis efterkommis

oeh di, deremod gjøre, efter som forskrefvet staar, straffes, och hvor bønderne icke hafver, eller kand med rette eller menige lodseiers bevilling mere rumb indtage, da skulle di forskrefne kuller och treer udi marken langs deris gjerder hensette, och saafremt de udi vort rentekammer for deris regenskaber ville kviteris, da skulle de aarligen udi Regenskaberne udi en serdelis post indføre, hvis boeder for samme paabuds Forsømmelse ere oppboret, eller och med tingsvidne hoes forbemelte regenskaber gjøre bevisligt, hvor mange och udi hvad soegen och bye de ere boendis, som saadant for armoeds skyld icke hafver kundet efterkommit och ellers dennom udi regeskabet icke paa-rere eller blifve gotgjort.

3) I lige maade ville vi och voris undersatter af adelen paalagt och befallet hafve, at di tilholde dieris bønder forbemelte recessis artickel at efterkomme, anseendis, at enhver pligtig er, ingen undtagen, hvis udi recesserne paabydes, at holde.

I Anledning af dette holdes der et Par Aar efter Synsforretning over Aalborghus Bønder, og desuden oplyses det, i hvor ringe Grad Paabudet er efterkommet. Man har slet ikke taget sig deraf, eller man har plantet for ganske nylig een Gang og saa ladet det være godt, hvorfor 20 Frugtræer eller mere end 10 Humlekuler er Sjældenheder. Synsforretningen, der blev afhjemlet d. ¹²/₆ 1621, meddeler her om Navnene paa de Bønder, hvis Haver er undersøgte, og anfører, hvad der er plantet, nemlig:²⁹⁾

Hvorup Sogen: Las Jensenn i Huorup 5 Kuller, 20 Ymper; Peder Andersenn nogen Threer og Kuller nyligen er sat, syunis ringe Leilighied; Jens Jensen 20 Threer och Ymper, Homelkuler nyligen lagt; Joen Andersen 10 Threer, 5 Kuller nyligen lagt: Anders Nielsen 10 Threer, 5 Kuller nyligen lagt. *Wordberg*: Anders Bertelsen 20 Ymper och flere, och 5 Kuller nyligen lagt; Jens Rasmussen 10 Kuller nyligen lagt,

10 Pilestager, syunis ring Leilighied; Hans Nielsen en Ymp och 10 Kuller nyligen lagt, noch 3 Kuller ved Magt; Peder Lauersen 10 Kuller, 5 Piller nyligen sat. *Lindholm*: Jens Madsen 5 Piller och 5 Homelkuller nyligen lagt; Jens Villemesen 10 Threer och 10 Kuller nyligen lagt; Anders Hansen 10 Threer och Kuller nyligen lagt; Peder Ibsen 10 Threer, 5 Kuller nyligen lagt; Christen Christensen ingen Kuller eller Threer, syunis ring Leilighied; Margrethe Piersdotter 5 Kuller nyligen lagt och 5 Piller; Peder Madsen 10 Threer og Ymper, 10 Kuller nyligen lagt. Jens Pierson ingen Kuller eller Treer, synis ingen Leilighed; Niels Rasmussen 2 Homelkuller, 5 Threer; Christen Jensen 5 Ymper, 5 Homelkuller nyligen lagt; Mekil Søfrensen 5 Kuller nyligen lagt och ingen Threer; Niels Laursenn 20 Threer, 10 Kuller nyligen lagt; Las Nielsen 10 Kuller, 10 Ymper vel ved Magt; Morten Nielsen 5 Piller, ingen Kuller; Morten Laursen 4 Piller, ingen Kuller; Clemend Søfrensen ingen Ymper eller Kuller; Olluf Jensen et Thre, ingen Kuller; Christen Wollesen et Thre och 3 Kuller nyligen lagt. *Wtrup*: Morten Smed 5 Kuller, nyligen lagt; Jacob Nielsen 5 Piller, ingen Kuller.

Desværre giver den paagældende Kilde kun Oplysninger fra et meget begrænset Omraade, og noget tilsvarende haves ikke fra andre Dele af Amtet. Her og der fra hører vi dog om Haver, selv om det er i det smaa, og selv om Vanskeligheden med at fremskaffe Planter bestandigt har vanskeliggjort Fremgangen for Havedyrkningen. Hoffmanns Foundationer meddeler saaledes (^{20/s} 1637), at der i Fundatsen for Aarestrup Hospital i Hornum Herred er ansat 1 Mark til Indkøb af Humle for hver 5 Mand, og det beregner for »Havregryn til Kaal« 1 Fjerdingskar. Her er da anvendt saavel Humle som Kaal, og at sidstnævnte er dyrket paa Stedet fremgaar af Bestemmelsen, der foruden andet vedrørende Husordenen fastslaar, at

»herforuden skal Kaal-Haugen til Huuset hørige, aarligen med Kaal holdes vedlige, eller naar den fattes, skaffes sligt fra Gaarden eller Ærter i Steden, dog skal de Fattige, som saa føre ere — flittig have Indseende, at Kaalen udi samme Kaal-Hauge ey bortstjæles, eller udi andre Maader unødvendig henvendes, udi samme Kaal-Hauge skal de Mad-Urter, som derudi allerede er plantet, til Hospitalets Fornødenhed holdes vedlige.«

Andetsteds fra²⁹⁾ anføres, at der Nord for Fjorden var fornøden Kaalgaardsjord til næsten hvert Sted, men ingen Blomsterhaver. Endvidere er det sandsynligt, at der ingen Kaalgaarde har hørt til Husene i Nørre-Sundby⁷⁾, og at der i denne By omved 1660 fandtes en Podemester⁸⁾ behøver ikke at betyde noget i Retning af finere Havekultur, idet denne Betegnelse godt kan være anvendt for en Havearbejder¹⁰⁾.

Der tales dog 1661 om »et lille Stykke Jord . . . til at sætte Kaal under Vintertid« i Sundby, og noget senere siges det, at der ved Husene sammesteds var en »større eller mindre Kaalgaard, der meget ofte var indhegnet med Plankeværk for at beskytte Kaalen mod Svin eller andre uvelkomne Gæster. Blomsterhaver var der vist næppe i Sundby paa den Tid . . .«⁹⁾ Ca. 1687 og 1724 tales der om Præstegaardshaven i Sundby¹¹⁾, og 1692 om Ivar Jensens Have ved Fjorden¹²⁾. Og allerede fra 16-Tallets Begyndelse nævnes i Markbøgerne Navne, som nok kunde tyde paa en udbredt Kaal dyrkning, nemlig »Kaalgaards Agrene« og »Sønder Kaalgaards Agre«¹³⁾. Fra 1730 er antydnet en Have med Træer paa et Billede fra Sundby¹⁴⁾, og yderligere nævnes der ved Skolerne Haver, saaledes 1742 ved Vester Hassing Skole en »Have . . . besat

med nogle Træer og tienlig til Kaal og Urter¹⁵, — ved Øster Hassing Skole 1745 en Kaalhave¹⁶), 1740 en en Have ved Skolen i Ulsted¹⁷), 1745 en ved Skolen i Hals¹⁸) og 1765 en ved Skolen i Tolstrup⁷⁶).

Om Herregaardshaverne foreligger der særligt fra Slutningen af 17-Tallet en Række Optegnelser, der dog paa faa Undtagelser nær er meget kortfattede. Omkr. 1750—70 hedder det da om disse forskellige³⁰): Bjørnsholm har »foruden en Køkken-Have« en »fuldkommen Lyst- og Frugt-Have«, — ved Lundbæk er der »tre Haver, den største med 8 Afsæt og Opgange,« — ved Nørlund er omkring Gravene »anlagt en smuk Frugt- og Køkkenhave«, — Thorstedlund har »en kjøn Situation ved Skoven, en smuk Lysthave samt Frugt- og Køkken-Haver, Fiskedamme og ferske Søer«, — Villestrup har en »prægtig« Have o. s. v.³⁰) Bjørnekær har en »god Have«, — Langholt en »stor Frugthave«, — Kongstedlund en »Have«⁶⁸), — Klarupgaard en »liden Have«⁴¹), — Havnsø et »prægtigt Orangeri«⁷⁵), — Vaar en Have, som 1718—56 er dannet paa de opfyldte Voldgrave, o. s. fr.⁴¹).

Om enkelte af disse kan anføres yderligere: *Bjørnsholm* Have skal saaledes være anlagt i Tiden omkr. 1660—68, da Præsten i Strandby kappedes med Ejeren, Niels Juul, om at forskønne Haven og frembringe de smukkeste Anlæg, og i Eftermanden Mads Larssons Tid omtales Haven ofte⁷⁴). *Viffertsholm* Have skal være anlagt ca. 1750 af den daværende Ejer, Herredsfoged Testrup, som anlagde den paa den Plads, hvor den gamle Borggaard havde staaet⁸³). I denne Have havde den gamle Podemester Anders Hald sin Virksomhed, skønt han ogsaa havde Arbejde i Haverne ved Lindenberg og i Stiftamtmand Moltkes Have i Aalborg⁸³). Den gamle, prægtige Linde-

allé gennem Haven og Lindene langs Vejen stammer fra denne Tid⁸³). *Villestrup* Have skal stamme fra 1538, og den er omtalt som *Abildgaard* 1577. Den er i sin senere Skikkelse anlagt af Podemesteren, som 1757 anlagde *Rosenholm* Have⁷⁴). Endnu i vore Dage er der her som paa *Viffertsholm*, *Bjørnsholm* m. fl.

Parti fra *Bjørnsholm* Have (1926).

Steder Rester af den gamle Have. *Lundbæk* Have holdes i 1743 for den smukkeste Have paa *Egnen*⁴¹), hvilket tildels kan siges endnu. Af *Langholt* er der fornylig i denne Aarbog gengivet et interessant og lærerigt Dokument fra 1744⁸⁴).

Disse Herregaardshaver var paa denne Tid anlagt i fransk Stil med stive Hække, klippede Lindetrækker, Parterrer etc., og de var i visse Tilfælde ret udstrakte, saaledes som det siden vil ses, — hvorfor de krævede megen Pasning og mange Folk til Hjælp.

Det var da ogsaa hørende med til Hoveriarbejdet, at Fæsterne skulde gøre Tjeneste i Haven. Saaledes ydede 6 Fæstere i Nibe Tjeneste ved at luge i Restrup Urtehave³¹), og allerede 1692 tages der i Nibe

Gamle Lindehække i Bjørnsholm Have (1926).

Tingsvidne paa, at Fæsterne før denne Tid har maattet forrette en Ugedags Tjeneste paa Lundbæk, mest i Haven³¹). Dette Arbejde havde de gode Folk aldrig været kede af, thi om Sommeren kunde de da faa nogen Frugt herfra til eget Brug³¹).

IV. BYHAVER INDTIL CA. 1770

Om Byhaverne foreligger der ikke ret mange Oplysninger, særligt naturligvis fra de ældste Tider. En Aarsag hertil er bl. a. dette, at der ikke for Byernes Vedkommende har eksisteret saadanne Bestemmelser om Plantning m. m. som for Landets, og der har derfor heller ikke været nogen Kontrol med Plantningen. At der ikke i Byerne har været nogen Overflod paa indenlandsk Humle, og at denne Gang paa Gang er købt i Udlandet, er der mange Beviser paa. Saaledes omtales fra 1544, at en Borger i Aalborg skylder en Mand i Flensborg Penge for Humle⁷⁷). 1626 omtales der fra samme By nogen Lybækker-Humle⁸²), hvorom der føres Proces.

Handelen med Humle har i Aalborg flere Gange givet Anledning til Klager og Stridigheder. Der klages saaledes 1673 over, at Folk, der ikke har Borgerkab, sælger Hør, Humle og Hamp⁸³), mens Købmændene i Holstebro 1733 klager over, at Aalborg-Købmændene sælger disse Varer i deres By⁸⁴), og et Par Aar efter hedder det endog, at de tyske Humleførere tiltrods for, at de ikke maa komme længere Nord paa end til Ribe og Kolding⁸⁵), trænger helt op til disse Egne med deres Varer. Endnu 1752 er der Strid om Humle m. m.⁸⁷). Ved samme Tid har Mestermanden i Aalborg Lov til at konfiskere til sit Bedste en Part af de Æbler og Pærer, som føres gennem Byen⁷⁸), og fra 1735 og 1771 hedder det, at man bestandigt henter sin Humle i Lybæk⁸⁶)⁸⁸).

Der har dog Tid efter anden eksisteret Haver i Byerne, og ikke mindst kendes saadanne fra Aalborg. Der omtales fra 1554 en Abildgaard⁷⁹), og omtales 1639 Tobaksdyrkning sammesteds⁸⁰). Ved Biskop Foss' Gaard har der omved 1685 været en Lyst- og

Frugthave; heri var et Lysthus, der omstændeligt beskrives og maa siges at have været temmelig original³⁹).

Klæd omkring med formalede Spaan-Maatter, 6 Vindues Karmmer og 2 Slags Vinduer i hver Karm, lagt med Fiæle-Gulf. En stoer Dør ud til Skoelegaden, med Hengsler, lugt Laas og Nøgel. En dobbelt heel Dør med Laas Hengsler og thoe Skaader ud til Hafven, til hvilken sidste Laas ingen anden Nøgel er end Hofvet Nøgelen.

Ogsaa fra 1711 omtales der forskellige Haver i Aalborg⁸¹), og fra 1738 en ved Spottergaarden⁸²). En anden er Jacob Sørensens Kaalgaard fra 1732, der opgives at være $69 \times 21 \times 37 \times 35$ Alen i Omfang og som sælges til Bleghave⁷¹). Den nævnte Bispehave omlægges omkring 1784, og Bispen beklager sig over at maatte staa i Forskud til saa mange Arbejder, bl. a. til⁴⁰):

c) En Mængde Daglejere til at omhugge Træerne, oprykke Ris og Hækkene i Haven samt at rydde og rense Jorden og at gaa Gartneren til Haande ved Omplantning og ny Omlægning tillige med den Mængde Redskab og Hjulbøre, Stiger, Tønder, Baller, Spande, Stripper, Skuffer, Truge og Spader, Kurve og Koster, som til Arbejdsfolkenes Brug i disse 5 Aar er forbrugte

d) I lige Maade har mine egne Heste og Vogne ej alene til Gade at brolægge kørt Sand og Sten, men ogsaa indkørt nogle 100 Læs Sand og Muld til Haven at forhøje

Endelig nævnes der 1769 ogsaa Frugthaver⁸³).

Om Haverne i Nibe ved vi bl. a., at de ligesom andre foran nævnte Haver omved 1743 blev angrebne af nogle Orme »af Skikkelse som Kaalorme«, som ødelagde Stikkelsbær- og Ribsbuſke, ja, endog mange Frugtræer⁴¹). Ogsaa i denne By har der været Vrøvl

angaende Handelen med Humle etc. De Nibe-Borgere har formentlig drevet ulovlig Handel med saavel Humle som Hør og Hamp, Annis, Tobak, Kommen etc., og der rejses 1673 i Aalborg Tiltale imod dem⁷¹).

Et Aarhundrede efter handler de dog stadig med disse Ting⁸³), ligesom Løgstør i samme Aar (1769) har en »liden Handel ... i ... Hør, Hamp ... Tobak...«, og der til Byen ligger »skønne Græshauger«⁸³). At Aalborg dog sikkert har haft Overtaget saavel med Hensyn til Dyrkning af som Handel med Havesager synes at fremgaa deraf, at der i denne By levede ikke mindre end 9 »Podemestre«, ja, at de endog har haft en Gade, der benævnedes »Podemester-Gyde«⁸³).

V. OMKRING UDSKIFTNINGSTIDEN OG AARHUNDREDSKIFTET 1800

Ved Udskiftningsforordningen muliggjordes det at indtage Jord fra Fællesskabet til Havebrug; men det er ikke sandsynligt, at dette har forandret Forholdene synderligt i Aalborg Amt. Saa sent som i 1810 lyder der kun trøstesløse Beretninger om Haver, idet det bl. a. hedder⁴²), at

Kjøkken- og Frugthaver ere endnu blandt Bondestanden en ubekjendt Ting. Grønkaal er Hovedsagen, og hos enkelte Haandværkere undertiden nogle faa Madurter. Af Træfrugt sees intet, og det er umulig for Bonden at have det i Fred, siden Frugt er en Sjeldenhed. Paa enkelte Præstegaarde og Herregaarde findes gode Frugt- og Kjøkkenhaver, saasom paa Herregaardene Restrup, Lundbek, Rødslet, Vang m. fl.

Noget anderledes lyder Beretningen, der foreligger fra Aalborg ca. 1806, og som er forfattet af Gartner *Elly* i Roskilde, og som i al sin Omstændelighed meddeler⁴²), at

Af Havedyrkning lever i Aalborg henved 24 Familier, nogle af disse have een eller anden Binæring, men de fleste staae dem godt ved blot at anvende deres Tid paa at dyrke deres Have til mueligste Fuldkommenhed.

Saaledes seer man med Fornøielse, at en Plet Jord af henved 20,000 Kv. Alen er tilstrækkelig til en talrig Families anstændige Udkomme, og det ved en ganske simpel og ligefrem Dyrkningsmaade, men forenet med ualmindelig Flid og Kundskab om rigtig Dyrkningsmaade, Væxternes Natur og Egenskaber, i Forhold til den Indflydelse det ugunstige Klima har paa samme. Bemeldte Havers Areal er fra $\frac{1}{2}$ Td. L., til $2\frac{1}{2}$ Td. geometrisk, af hvilken sidste Størrelse der dog kun gives nogle faa, de fleste ere mellem 12—24,000 Kv. Alen. De ere i Almindelighed alt for meget udsatte for de meget ødelæggende Vestenvinde; nogle faae have god Lye, som ogsaa straks kan kjendes paa Frugttræerne, der her i Almindelighed see meget forknyttede ud, hvor Beskyttelsen imod Vinden mangler; dog ere de fleste nu sysselsatte med at plante Træer til Lye for deres Haver. Disse Træer bestaae for det meste af Ypern, Ahorn og Ask, hvilke tre Sorter Erfaringen har lært at være de mest passende til denne Hensigts Opnaaelse. Poppel- og Pilearter ere ogsaa ret gode til hastig at forskaffe sig Læ af, men de døe igen hastig bort, til Underlye blive de derimod bestandig gode. Hr. Skjellerup har megen Fortjeneste af slig Træplantning ved Aalborg, han har selv en ikke ubetydelig Have, hvori han opelsker adskillige Træsorter saavel af Frøe som af Stiklinger, og naar de ere plantefærdige, da overlades de gratis til hvem som blot vil have den Ulejlighed at plante dem. Af lignende patriotiske Handlinger gives i Aalborg flere Exempler; nogle have gjort dem megen Umage for at udbrede Havedyrkningen mellem Bønderne i Omegnen, men oftest forgjæves; thi overalt mangler Kundskab, og hvad der er det værste, Villie til at modtage oplysende Underretninger til deres eget store Gavn.

I Henseende til Frugtræer, da var det at ønske, at een eller flere Planteskoler blev anlagte ved Aalborg, som tilvisse vilde betale sig godt, og almindelig Erfaring synes at bekræfte, at de Frugtræer som ere opelskede paa Stedet, modstaae i alle Henseender langt bedre Climaets Haardhed, end dem som komme Sønden fra. Dette veed ogsaa Gartnerne ret vel, og dog optrækker de ikke engang saa mange unge Frugtræer, som behøves til deres egne Hauger, endnu mindre til Salg, uagtet et Frugtræe, som man kan købe i Sønderborg og andre Steder for 3 Mrk. koster her 1 Rdlr. Aarsagen er deres indskrænkede Haugepladser, og den Tid der gaaer med, inden der kan høstes nogen Nytte af et saadant Anlæg. Stikkelsbærbuskene trives her overmaade vel; der er neppe noget Sted i Danmark, som kan opvise et skjønnere Sortiment af Stikkelsbær end Aalborg; her haves adskillige Slags, som endnu ikke ere almindelig bekjendte. Planter deraf faaes for 3 Mk. Stykket hos Hr. Handelsgartner Beck, der har hans Handelsvare i megen god Orden, og hvorover trykte Fortegnelser kan bekommes. Til Beviis paa den Mængde Stikkelsbær, som Aalborg er forsynet med, tjener, at en Mand kan i et Aar avle 6 a 7 Tønder. De slaae næsten aldrig fejl, og modstaae i alle Henseender Climaets Indflydelse. De udbrede dem nu temmelig i Omegnen, og findes allerede paa de fleste Herre- og Præstegaarde.

Det er stor Skade at denne ypperlige Frugts oekonomiske Anvendelse er her saa lidet bekjendt, saasom til Edike, Viin og Brændeviin. Ribs lykkes kun maadeligt i denne Egn, uagtet Jordbunden er meget god for denne Busk, men den idelige Blæst gjør, at Bærrene blive baade faa og smaa, saa hvor man ei har god tæt Underlye, der nytter det ikke at lægge Vind paa samme, derimod er Ribshækker gode til Underlye, naar de holdes under Sax, men da bære de næsten slet ingen Frugt. I de største Haver er plantet adskillige Pilehækker paa kryds og kvær, for at give almindelig Lye. Alle Sorter af Jordfrugter

voxe til temmelig Fuldkommenhed, og haves af meget gode Arter. Her gives og en Mængde andre Haver i og omkring Aalborg, men i Almindelighed i gammel Smag, især med Ribs og Stikkelsbær-Hækker, som dog er meget urigtigt, da disse Buske bør staae eenlige om de skal være frugtbare.

Omtrent fra samme Tid meddeler Begtrup⁴²⁾, at De fleste af Byens private Ejendoms-Jorder benyttes paa en saare fordeelagtig Maade til Havedyrkning. Saaledes gives her i Byen af større og mindre Frugt- og Urtehauger over 20, hvis Eiere, paa nogle nær, der tillige have anden Næringsvej, alleene ved sammes Dyrkning finde god Udkomme for sig og sine, og forsyne ikke allene Byen og Omegnen med al Slags Grønsel til moderate Priser, men forsende og aarlig betydelige Quantumer af Kartoffler, Hvidkaal, Kaalrabi, Gulerødder, Sellerie m. v. til alle Steder langs op med Limfjorden, til Norge og til Sverrig. I den største af disse Haver, paa henved 3 Td. L., tilhørende Podemester Søren Mørck, er i afvigte Aar paa en Strækning af 10,000 Kv. Alen sumpig Kjær-Jord, som af Eieren fra Tid til anden er opfyldt og med Gjødning og videre Behandling tilberedt til Haugejord, avlet 120 Tdr. Kartoffler. Den næststørste Have, af 36,584 Kv. Alens Indhold, er af sin nuværende Eier, Podemester Henrick Beck, næsten af nye anlagt, og for det meeste omgivet med levende Hegn af Hvidtorn, Barberisser, samt vilde Træer af første og anden Rang, alle af hans egen Opelskning, Haugen er for det meeste beplantet med udsøgte Frugttræer saavel af egen Opelskning, som af fremmede; men formedelst Mangel paa tilstrækkelig Skyts for de her herskende Vinde, og undertiden sig indfindende saa kaldede Hav-Guser fra Fjorden, samt i de sidste Aaringer her grasserende Snavorme, kan Træe-Opelskningen hos ham og flere herværende Podemestre, som lægge Vind derpaa, ikke ret trives, ikke heller i Almindelighed belønnes den derpaa anvendte Flid, eller give den Indtægt, som det samme Stykke Jord be-

nyttet til Kjøkken-Urter kan kaste af sig. Til Qvarterernes Indfatning bruges fornemmelig engelske Stikkelsbær af de fortrinligste Sorter, som for 20 Aar siden forskreven fra Engeland kostede pr Stk. 3 Mk., men hvoraf her nu især i Becks Have haves saadan en Mængde, at der i sidste Sommer avledes over 10 Tdr. Stikkelsbær, og Planter deraf aarligen i Mængde forsendes til Kjøbenhavn, de fleste Steder i Provindserne og til Norge, Stk. for 3 s. og 100 Stkr. for 4 Rdlr.

Foruden Afsætningen af Havevexter driver herværende Podemestre, især Henrich Bech, en betydelig og udbredt Handel med alle Slags Urte- og Blomster-Frøe, tildels af deres egen Avl, men for størstedelen forskreven fra Lübeck.

Iblandt Havedyrkerne indtog Kattuntrykker Peter Høiberg Schiellerup en Særstilling, idet han drev Planteskoledrift, hvorom det hed, at han af sin Ejendoms-*Have*⁴²⁾,

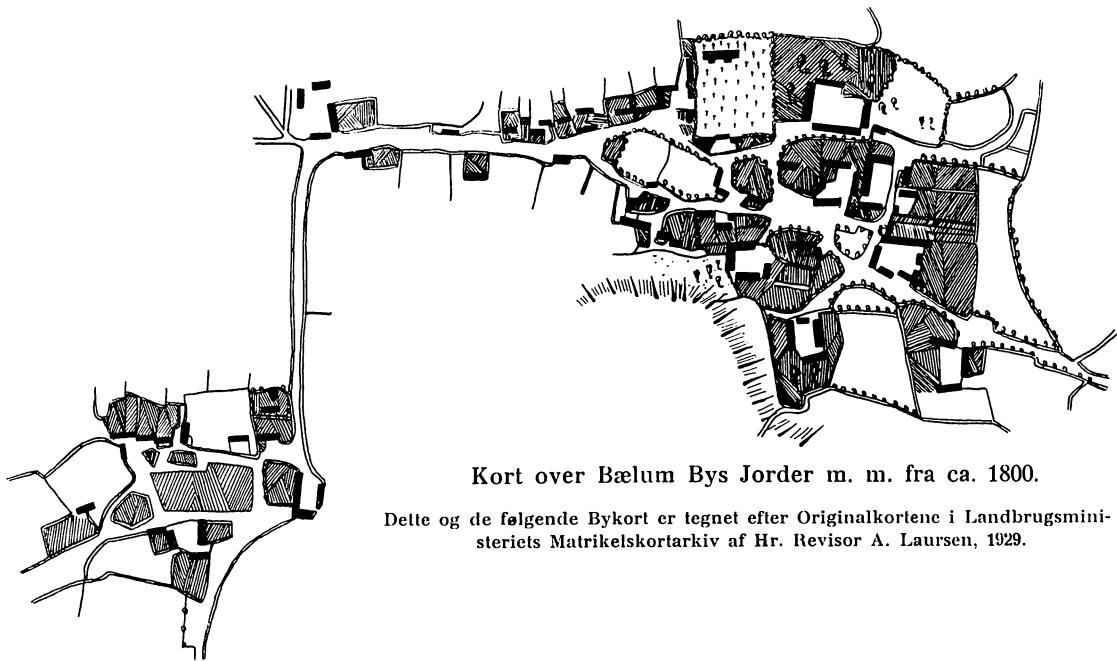
der i det hele kuns er 4350 Kv. Alen stor, anvender 3270 Kv. Alen til en Planteskole af adskillige Træsorter, fornemmelig Aske, Ahorn, Bøg, Eeg, Kastanier, Røn, Hassel, Hyld, Bønnetræer og Engelsk Hyben. Fra Aar 1795 da denne Planteskole blev begyndt at anlægges, til Udgangen af Aaret 1806 har han der af Frø opelsket 16325 Træplanter og Træer, hvoraf nu for Tiden i Planteskolen findes 11,500 Stkr.; de øvrige 4,825 Stkr. har han fra Tid til anden uden ringeste Betaling eller Godtgjørelse udleveret til Byens og Omegnens Beboere, samt til adskillige her ved Byen værende offentlige Anlæg. For at skaffe den gavnelystne Mand en mere udvidet Leilighed for hans almeennyttige Yndlings Beskæftigelse, blev i Fjor et Byen tilhørende aflagt og i sin hidtil værende Tilstand ubrugbart Stykke Vej af 4000 Kv. Alens Indhold, Østen for Hospitals og Byens almeene Kirkegaard, ham med det Kongelige Danske Cancellies Approbation overdraget til Eiendom imod en Kjendelse til Byens Kasse af 60 Rdlr., paa det af ham

anbudne Vilkaar, at dette Stykke Jord, saa snart det af ham paa egen Bekostning dertil er beqvemgjort, alleene skal blive anvendt til en Træe-Planteskole, hvortil dets Beliggenhed er særdeles gunstig, og hvoraf den i forrige Aar indrettede Almeen-Kirkegaard, med Hospitals-Kirkegaarden og flere offentlige Anlæg skal uden Betaling forsynes med de behøvende Træer.

Om Schjellerups Fortjenester i Havesagen hører vi senere. Her skal anføres Optegnelser om nogle andre Haver i Aalborg. Der nævnes saaledes 2 Haver ved Forbedringshuset, som i 1804 omdannes til en Stiftelse⁴²), — Købmand J. Berlin Mallings Have ved Budolfi Kirkegaard⁴⁵), — Haverne, som af Beboerne var indrettet paa de omkring Aalborg Slot opfyldte Grave, — Haven ved Aalborg Vejrmølle, de paabegyndte offentlige Anlæg⁴²) samt endnu andre Haver⁸⁵). Det kan til Supplering af disse faa Optegnelser anføres, at der til Aalborg fra det fremmede i 1804 indførtes 3437 Pd. Humle⁴²), — man har altsaa stadig ikke være synderlig ivrig til at dyrke den, selv om der i den mellemliggende Periode fra de før omtalte Indkøb af udenlandsk Humle jo nok kan ligge Perioder, hvor den indenlandske Humle har været mere dyrket. Endvidere har man ved samme Tid indført 356 Tdr. Havefrø; men trods det foran anførte om Udførsel af Haveplanter, indeholder Statistiken dog intet herom⁴²).

Fra Nibe er paa disse Tider Færchs Have mellem Priorgade og Tranegade, hvis ene Halvdel var beplantet med Frugtræer og hvis anden Halvdel rummede en Rigdom af Blomster⁸⁶), — Søren Nielsens Have, der siden blev Navnet paa et offentligt Anlæg⁸⁷), og Justitsraad Bassesens Have⁸⁸). Af Anlægget »Søren Nielsens Minde« har Aarbogen bragt flere Billeder⁸⁷), ligesom en Omtale af disse Haver.

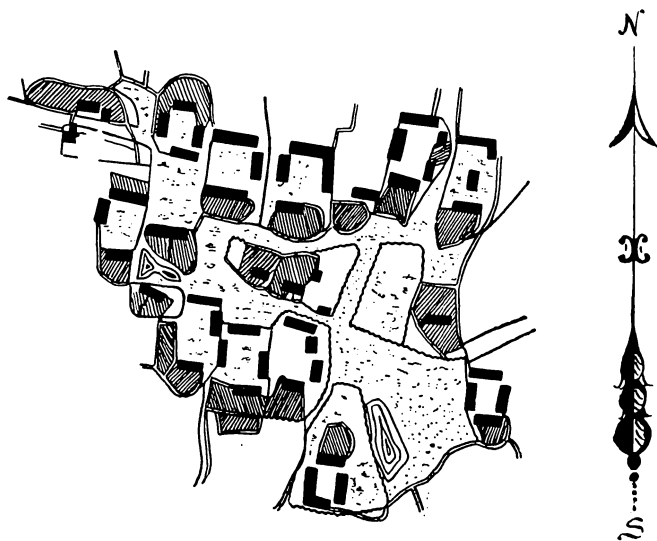
Fra Løgstør haves ingen Optegnelser.

Kort over Bælum Bys Jorder m. m. fra ca. 1800.

Dette og de følgende Bykort er tegnet efter Originalkortene i Landbrugsministeriets Matrikelskortarkiv af Hr. Revisor A. Laursen, 1929.

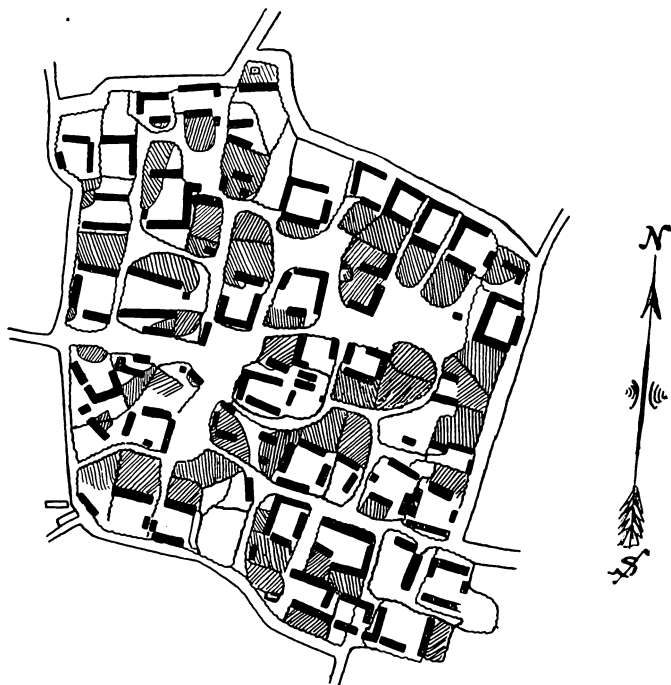
Paa denne Tid begyndte et Selskab, Aalborg Amts Landboforening, sin Virksomhed⁸⁹). Selskabet stiftedes 1810, og det havde til Formaal bl. a. at fremme Hør- og Hampavl, Kartoffeldyrkning, Tobaksdyrkning, Kommen, Sennop, Havers Anlæggelse, Pileplantning, Frugttræers Opelskning samt Udbredelse af nyttige

Kort over Haals By under Grevskabet Lindenborg, opmaalt 1788.

Vækster, hvortil man dengang regnede Berberis. Det udsendte i 1811 et Opraab i saa Henseende og lovede Præmiering af saa forskellige Ting som Pileplantning, Haveanlæg, Tilberedning af Mjød, Forfærdigelse af Ligkister af Halm etc. etc. Det synes dog, som om det kun er bleven meget lidet med det praktiske Arbejde, og skønt Havesagen særlig toges op i 1817, fik det vist ingen Præmier, og Selskabet gik snart efter atter ind.

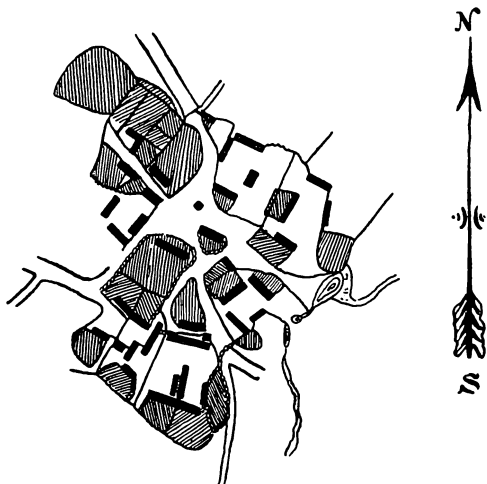
Om Landbohaverne meddeles det iøvrigt fra Byerne Bælum, Solbjerg, Lille Brøndum, Veddum og Skelund, at de paa denne Tid faar dannet Grundlaget for deres senere saa udbredte Frugtavl⁹⁰). Dette skyldes

Kort over Veddum By, opmaalt 1799.

Herredsfoged Kristen Testrup paa Viffertsholm, som lod indføre Bestemmelserne fra Danske Lov III, 13—18 om, at Bønderne aarligt skulde plante et vist Antal Frugttræer og Humle. Planterne kunde de faa hos Godsets Gartner, — de ubemidlede endog gratis. Andre Byer deromkring optog Eksemplet, og op imod 1800 berettes det, at Efterkommerne nyder Resultatet af Datidens Arbejde⁹⁰). Der nævnes ogsaa fra Ske-

lund Præstegaardshave (1770), at Pastor Aagaard bl. a. drev Tobaksdyrkning⁴⁷), og i et Fæstebrev fra Komdrup nævnes 1811 en Kaalhauge ved et Fæstehus⁴⁸). Søndenfjords nævnes endvidere Præstegaardshaven ved den nye Præstegaard i Thorup, og at den »egentlige Have« ved Klim Præstegaard kan sælges sammen med denne⁴⁶). Nordenfjords nævnes en »me-

Kort over Vester Korrup By m. m., Solbjerg Sogn, opmaalt 1814.

get smuk Lyst- og Frugthave«, forsynet med mange gode og unge Træer, og ellers anlagt efter »nyeste Facon«⁴³) ved Voerbjerggaard 1779, og ved en Gaard i Nr. Sundby omtales »en god Frugt- og Urtehave«, ja, det meddeles endog, at der var Haver ved de fleste Huse i denne By⁴³). Der var saaledes Kaptajn Heine's og Agent Galsters, hvilken sidste vist nok var en Slags Foregangshave paa Køkkenhavedyrkningens Omraade, idet der bl. a. dyrkedes Sellerier, Hvidkaal og Løg samt 1825—27 baade Agurker, Salat, Radiser,

Gulerødder m. v.⁴⁴). Endvidere nævnes Herredsfogedens og Præstens Have i samme By⁴⁴).

I Modsætning til, hvad der var Tilfældet nogle andre Steder, dyrkedes i dette Amt Kartoflerne kun i Haverne, og altsaa ikke paa Marken⁴²).

VI. ALMUESKOLEN OG HAVEBRUGETS FREMME.

Naar det foran er anført flere Steder, at der til Skolehusene hørte Haver, da grunder dette sig paa gamle Lovbestemmelser, og naar det senere ses, at Skolelærerne tager sig saa flittigt af Havedyrkningens Fremme, da er ogsaa dette foranlediget deraf, at Regeringen har set, at der ved at paavirke og instruere Skolelærerne, især paa Landet, var en Vej fremad imod et bedre og rigere Havebrug.

Det hedder da allerede 1739 i Christian den Sjettes Forordning for Skolerne paa Landet, at der til ethvert Skolehus skal »lægges en tilstrækkelig Kaalhaug«, og det er foran set, at dette er gjort i adskillige Tilfælde, om end langt fra i alle. En saadan Haves Produkter medregnedes i Lærers Indkomster, og han saa derfor sin Interesse i at faa Lodden vel dyrket.

Imidlertid var det ret omsonst at overlade en Skolelærer en Havelod, om han ikke kendte til Haveurters Dyrkning, og naar Havebruget skulde fremmes, maatte han ikke mindst have et særligt Kendskab til dette Arbejde. I Reskript af $\frac{6}{6}$ 1794 saavel som ogsaa i Reskript af $\frac{29}{4}$ 1796 og $\frac{3}{7}$ 1803 til Skaarup Seminarium hedder det da ogsaa, at der skal undervises i Havedyrkning, ligesom der er en Gartner til Raadighed for dette⁴⁶). Senere udvides dette Forhold ogsaa til de andre Seminarier, og til dem alle udstedes et Reglement, hvis Ordlyd i Hovedsagen er

ens, og som ²³/₅ 1806 for »Borris«s Vedkommende kom til at lyde saaledes⁴⁶:

§ 10 om Undervisningen [omfatter]:

Havedyrkning, saavel de almindelige Kjøkken-Urter Dyrkning, som fornemmelig Pile- og anden Træ-Plantning, Frugttræers Opelskning og Forædling; saa og Omgangsmåden med Humle, Hør, Krap og deslige . . .

§ 21. Hos de Bønder, hvor Seminaristerne opholde sig, maae de anlægge de smaae Haver, til hvis Bepantning Præsten af sin Træskole i de første 3 Aar, efter sit Tilbud, leverer aarlig uden Betaling en deel Sættepille og 12 a 16 Stykker Frugttræer; for dem, som hos deres Verter ei kunne finde Plads til Have-Jord, bør Præsten overlade et Stykke Jord til dette Brug.

Men som der modtoges Undervisning paa Seminariet, maatte ogsaa efter Demissionen denne Lærdom meddeles andre. Derom siger allerede »Instruktion for Lærerne i Almue-Skolerne paa Landet« ¹⁰/₁₀ 1806⁴⁹), at

De Børn, som udmærke sig ved Flittighed og sædelig Opførsel, maa Skolelærerne belønne og opmuntre, 1mo ved at give dem Tilladelse til at øve sig i Lege 2do ved at undervise dem, som have Lyst og Evne dertil, i at plante, pode, og udføre andre deslige Hagedyrknings-Sysler

Yderligere paalægges det Seminaristerne efter endt Uddannelse at varetage Statens Tarv og direkte virke for Udbredelsen af Haver, hvorefter det førnævnte Reskript af ²³/₅ 1806 siger, at

De bør ikke forsømme, saavidt Leilighed tillader, at lægge Vind paa Havedyrkning og som de, der kjende Omgangsmåden, bør de efterkomme Befolkningen i Danske Lovs III—13—18, som befaler, aarlig at lægge i det mindste 5 Humlekuler, plante 8 Æble-, Pære- eller andre gode Træer; og desuden 10

Pile, hvilket kunde skee paa saadanne Steder, som de selv finde bequemest.

Og gaaende ud fra, at Ordren maaske ikke vilde blive gennemført, som den skulde det, om ikke Bevis derfor skulde erlægges, fordres det, at der aarligt i 6 Aar 1ste Maj skulde indsendes Attest til Seminariet om denne Plantning.

I Skoleloven af 1814 optoges de ældre Bestemmelser om »Opmuntring« af flittige Børn, og der indførtes den Bestemmelse, at der skulde indrettes en Have af $\frac{1}{2}$ —1 Skp. L. Størrelse til Brug for Skolelæreren, samt at denne maatte tages af Gadejorden, hvor Gaderne ikke var udskiftede, ligesom endelig Skolepatronerne skulde »forsvarligt vedligeholde Hegen omkring Skolens Gaard, Hauge og Jordlod«⁴⁶). Paa denne Maade privilegeredes og opmuntredes Skolelærerne ret kraftigt til Havedyrkning, og mange af dem var da ogsaa flittige til at tage sig af denne Gren af Landøkonomien, ligesom det maa siges ikke mindst for denne Del af Landet, at det var Skolelærerne, der gik foran efter Aarhundredskiftet, og som derfor i saa høj en Grad fik Del i de af Landhusholdningsselskabet udsatte Præmier⁹⁸). I Afsnittet om dette Selskabs Præmieringer nævnes derfor med Hæder Skolelærer Jens Møller i Fjellerad, Skolelærer O. Christensen i Løgstør og Skolelærer Frantz Lassen i Hasseris, og det maa siges for en stor Del at være deres Skyld, at Amtsbeskrivelsen af 1832 ikke faldt daarligere ud, hvad Havedyrkningen angaar, og den vilde være blevet endnu bedre, om Lærerne havde haft Lejlighed til endnu i en Del Aar at virke efter Lovens Aand. Et rørende Eksempel paa, hvordan en Skolelærer (Chr. Sørensen Brøgger) giver sig til at plante hver Gang, han faar et nyt Embede, har Aarbogen tidligere

omtalt⁹¹): først planter han i Attrup (ca. 1830—50) og uddeler Frugttræer fra sin lille Planteskole, dernæst planter han i Ravnkilde (ca. 1850—70), og her tilplanter han endog Kirkegaarden, hvor han tilsidst kommer til at ligge⁹¹).

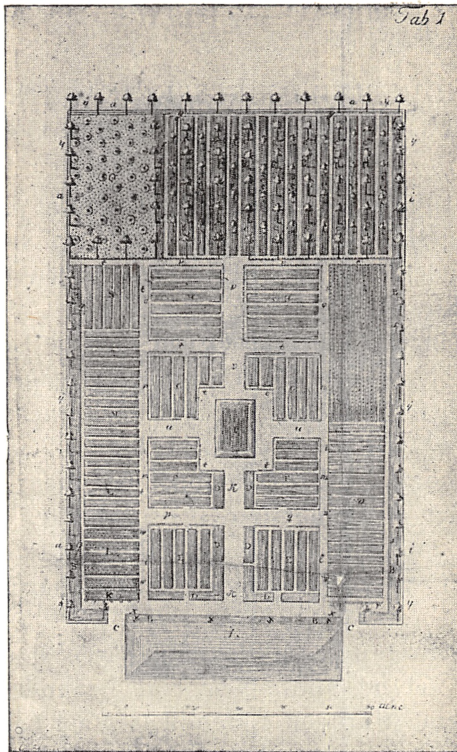
VII. LANDHUSHOLDNINGSSKABETS PRÆMIERINGER OG ØVRIGE ARBEJDE I HAVESAGENS TJENESTE

Skønt Paabudene for Bønderne om at plante Æbler, Pil og Humle endnu stod ved Magt ved 18-Tallets Begyndelse og forøvrigt eksisterer den Dag i Dag (Danske Lov III—13—18), var der ingen, der tog sig deraf, og ingen, der holdt Opsigt med, at Loven blev efterfulgt, naar lige Skolelærerne og ganske enkelte Godsejere undtages. Bestemmelserne opfriskes under $13/4$ 1781 i et Reskript for Københavns og Frederiksborg Amts Vedkommende; men det viser sig umuligt at gennemføre det paabudte, og under $4/10$ 1806 ophæves disse opfriskede Bestemmelser, hvorefter Lovens Bestemmelser ganske gaar i Glemmebogen.

Om Havebruget og Plantningssagen skulde fremmes, var det ad andre Veje end Paabudenes, man maatte frem. Foruden Eksemplets Magt (Skolelærerne) maatte man ogsaa benytte sig af Belønningernes og Oplysningens, og det er da ogsaa disse Midler, som det kgl. Landhusholdningsselskab tog sig paa at benytte for at faa opelsket en vaagen og aktiv Interesse for Have- og Plantningssagen.

»Det kongelige danske Landhusholdnings-Selskab« stiftedes under kongelige Auspicier Aar 1769, og dets Stiftelse stod i nær Relation til de betydelige Landbo-love, som Slutningen af 17-Tallet fostrede, og som

sukcessive omformede Landboernes Levekaar og Levesæt. Det tog sig paa at udskrive Konkurrencer om Afhandlinger vedrørende Bondens Arbejdsmetoder,

Plan til Bondehave i Mansas Havebog,
1796.

Hjælpekilder, Næringsgrene (»Bondepraktica«) og Havebøger, og det præmierede praktiske Foretagender af mangfoldige Arter. Dets Hovedformaal var at op-
hjelpe en Udnyttelse af Hjemlandets og Koloniernes naturlige Produkter og Hjælpekilder, saa Livet kunde

blive lettere at leve for de arbejdende, og saaledes at Staten blev gunstigere stillet i økonomisk Henseende. Udadtil var det Præmieringerne, der gav sig de mest haandgribelige Udslag, idet disse omfattede saa forskellige Ting som Opførelse af Hørtørreovne og Inddæmning, Vildgaasefangst og Sælhundefangst, Opretelse af Laanebogsamlinger og Undervisning af Ungdommen, Tilvirkning af strikkede Huer og Sommerstaldfodring o. s. v. Angaaende Havebruget præmieredes Plantning i Almindelighed, Anlæg af Planteskoler og Humleavl i Særdeleshed, og om disse Præmieringer foreligger der en lang Række rørende Beretninger om nøjsomme Folks hæderlige Iver og Stræbsomhed, — Foregangsmænd (ofte i trange Kaar) for Egn og Sogn, hvis Virksomhed satte sig Spor viden om, og som selv skabte sig et taaleligt Udkomme, hvor ingen tænkte sig Muligheden af at skabe Eksistenskaar. Af disse enfoldige Beretninger skal citeres følgende⁵⁰):

1808.

For Planteskolers Anlæg.

Kattuntrykker Peter Høyberg Schiellerup i Aalborg, har siden 1795 plantet af forskjellige Træsorter, 19,517 Stkr., af hvilke 6517 Stkr. ere overladte til Egnens Beboere uden Betaling, de øvrige 13,000 Stkr., som jevnlig forøges, ere til samme Bestemmelse. Foruden dette uegennyttige Foretagende, har han selv beplantet en nye anlagt Kirkegaard med Træer, samt et Lyst-Anlæg uden for Byen, hvortil han selv har givet Træer, uden derfor at begjere Godtgjørelse. Ham blev tilkjendt et Agtelsestegn af Selskabets første Sølvbæger, med Paaskrivt: *For velgjørende og uegennyttig Udbredelse af Træplantning.*

1825.

Skolelærer Jens C. Møller i Fjellerad paa Grevskabet Lindenberg ved Aalborg er i Begreb med at

anlægge en Frugttræ-Planteskole for Aalborg Stift og Amt. Da Vanskeligheden ved at erholde gode unge Frugttræer til Udplantning, maa anses som en væsentlig Aarsag til, at Havevæsenet er forsømt i mange Egne af Jylland, og da det af Skolelærer Møller paa-tænkte Anlæg vil kunne bidrage til at afhjælpe denne Mangel, saa har Selskabet paa derom indkommen Ansøgning og med Hensyn til at Møller er anbefalet som en særdeles driftig Mand, der alene af Iver for Sagen iværksætter hiint fortjenstfulde Foretagende, bevilget ham, som Bidrag til Anlæggets Fuldførelse, en Understøttelse af 50 Rbd. Sedler aarligen i 2 Aar, foruden et Beløb af 100 Rbd. Sedler, der alt i forrige Aar udbetaltes ham i samme Øjemed. Inspecteur Kirstein paa Lindemborg har paataget sig at føre Tilsyn med Anlægget og at meddele Selskabet aarlig Efterretning om dets Fremgang.

1827.

Huusmand og Snedker Peder Pedersen, Udflytter fra Fræer Bye, Paa nøgen Hede har han anlagt en Have, indhegnet den med et forsvarligt Stendige, og efterhaanden i Løbet af 14 Aar udplantet over 100 af ham selv forædlede Frugttræer foruden Buskvæxter og vilde Træer til Læ.

1830.

Havedyrkning og Plantning.

Skolelærer O. Christensen i Løgstør er af denne Bye overladt Raadighed over et tæt udenfor samme liggende, fra Randers Fælleed indtaget Stykke Jord paa 4 Skpr. L., som han agter at anvende til en Træskole, for derfra at forsyne Byen og den træløse Omegn med Frugt- og Skovtræer. Paa hans derom indgivne Andragende, som var ledsaget med anbefalende Vidnesbyrd fra paalidelige Mænd om hans allerede viste Duelighed og Iver i Træopelskning og Frugttræers Forædling, har Selskabet foreløbigt bevilget Skolelærer Christensen en Understøttelse af 50 Rbd. Sedler til bemeldte Planteskoles Anlæg, samt derhos givet

ham Haab om videre Bidrag dertil, naar man erfarer Fremgangen af dette Foretagende.

1831.

Skolelærer O. Christensen i Løgstøer udbetaltes i forrige Aar 50 Rbd. af Selskabets Kasse i foreløbigt Bidrag til Anlægget af en Planteskole paa Byens Grund. Efter at han havde fremlagt Beviislighed for den hensigtsmæssige Anvendelse af dette Beløb, tilstod Selskabet ham, til Arbejdets Fortsættelse, 40 Rbd. Sedler for indeværende Aar.

1832.

Skolelærer Christensen i Løgstøer, som i de tven- de Aar har modtaget Bidrag fra Selskabet til en Plante- skoles Anlæg paa Byens Grund, er i indeværende Aar endvidere udbetalt 30 Rbd. Sedler til Anlæggets Fort- sættelse.

1833.

Skolelærer O. Christensen i Løgstøer, hvem Sel- skabet efterhaanden, i Løbet af nogle foregaaende Aar, har ladet udbetale en Sum af ialt 120 Rbd. Sed- ler til en Planteskoles Anlæg, bevilgedes i Anledning af dennes forehavende Udvidelse paa et Stykke af ovennævnte By dertil endvidere overladt Stykke Jord, et yderligere Bidrag af 30 Rbd. Sedler endnu for dette Aar, til Fuldførelse af dette, til Gavn for det Alminde- lige bestemte Anlæg.

Skolelærer Frantz Lassen i Hasseriis ved Aalborg er tilsagt en Understøttelse af 100 Rbd. Sedler, fordeelt paa 5 Aar, til en Bomskoles*) Anlæg paa $\frac{1}{2}$ Td. L., og tillige for at han paa sin liden Lød kunde ind- føre Vexeldrift.

1834.

For Havedyrkning.

Jens Schou paa Petersborg i Nørretranders Sogn ved Aalborg har anlagt en Have paa omtrent 1 Tønde Land, hvori findes 278 tildeels forædlede Frugttræer og en Bomskole, foruden en Mængde Lætræer. [Næv- nes med Hæder.]

*) Planteskole.

1839.

Med Hæder nævnes:

Gaardmand Niels Jensen Terp i Vester-Lynderup, Skivum Sogn, I Forbindelse med sin Have, som han har udvidet og forskjønned, har han anlagt en med Steendige indhegnet Plantage paa 20 Skiepper Land, hvori nu findes en stor Deel vilde Træer i god Væxt, — et prisværdigt Anlæg især i denne skovløse Egn.

Fra denne Tid forløber der nogle Aar, hvor der ikke finder nogen egentlig Præmiering og Belønning Sted indenfor Amtet. Dette sker først i Aaret 1863, da Proprietær C. Thielemann paa Kjærsgaard ved Nibe modtager 200 Rdlr. til Udvidelse af sin Plante-skole. Det berettes, at han har lagt sig efter Opelsk-ning af Frugttræer, som han uddeler for en billig Penge, og det indberettes Aaret efter, at han formelst det tilstaaede Beløb har set sig i Stand til at foretage den forønskede Udvidelse⁵⁰). For Aaret 1866 forekommer i Selskabets Annaler en lignende Sag fra Fuur, hvor Maler C. Kruse havde anlagt en Frugt-plantage og opelsket 100 Frugttræer, som han gratis har uddelt til hvem, som ønskede dem. Ham tilstaa da Selskabet en Belønning af 25 Rdlr. aarlig i 5 Aar⁵⁰).

Dermed hører i Hovedsagen disse Belønninger og Præmieringer op, idet de senere optages fra andet Hold og omtales S. 437 og flg.

VIII. OFFENTLIGE ANLÆG OG KIRKEGAARDS- BEPLANTNINGEN I AALBORG

Blandt Danmarks Byer holder Aalborg og Randers*) sig som et smukt Nr. 1 med Hensyn til Indrettelsen af offentlige Have- og Parkanlæg. Det er her som der, at det er den personlige Kraft, der har trumfet saadanne Foranstaltninger igennem til Trods

*) Se »Fra Randers Amt« 1928.

for Modstand baade af haandgribelig Art i Henseende til Klima og Jordbund og af mere abstrakt Art, saasom direkte Modstand hos Befolkningen, Mistillid og lignende iblandt Medborgere.

Det første Anlæg i Aalborg er »Kilden«, og Beretningen fra 1810⁴²) lyder paa, at

Ved Frederiks Kilde tæt uden for Byens Vesterport er paa en af Byen dertil skjænket Plads indrettet et Haveanlæg i engelsk Smag for Enden af en 340 Alen lang Alle, med 2de brede Side-Spadseregange alt indhegnet deels med Stakitværk og deels med en dyb Grøft, samt adskillige Rader for det meste vel anslagne Piletræer.

Dette Anlæg, som begyndtes i Aaret 1801 og siden med uafbrudt Kraft og Hæld er fremdreven under Bestyrelse af Hs. Excellence Hr. General-Leutnant von Moltke, Hr. Agent Quist og Hr. Pastor Henneberg, efter en af Hr. General-Leutnant v. Moltke dertil lagt Plan, er bekostet af frivillige S sammenskud af Klubben Eenigheds Medlemmer, hvorved dog den patriotisk Tænkende, med sin Formue i Stilhed saa velvillig virkende Agent Quist ofte i lang Tid har staaet og endnu staaer i ikke ubetydelig rentefrie Forskud.

Hovedkilden selv, hvis fortrinlige Vand ikke giver det Roskildske noget efter, saavel som et ved Siden deraf værende mindre Væld er indelukket i 2de smaa grundmurede Huse, imellem hvilke er anlagt et med Bornholmske, af Hr. General-Leutenant von Moltke skænkede, Sandsteen indfattet Bassin, hvorudi begge Kildevældene udgyde sig, samt noget derfra midt for et større Bassin, hvorhen Vandet ledes fra det mindre. Hans Kongelige Højhed Kronprindsen, som ved sin Høje Nærværelse her i Byen i Aaret 1802 naadigst lod Kilden bære sit Navn, har og værdiget at skjænke dette Anlæg alle derudi anbragte, skjønt udzirede Bænke. Ligesaa har en af Anlægets Bestyrere, den indsigtfulde Hr. Pastor Henneberg prydet dette Anlæg med et sandt Kunststykke, nemlig en af ham

indrettet Steen-Jord-Globus, som paa dens Æquator viser Soltiden for Aalborg deels ved Kuglens egen Skygge og deels ved en derpaa anbragt bevægelig forgyldt Kobber-Meridian, der tillige tiener til at vise Middag og Soeltiden for ethvert andet Sted paa Jorden, naar man forstaaer at orientere sig paa Kuglen, hvor Landene ere anlagte uden Stædernes Navne, samt Solens Declination, dens Op- og Nedgang, for hver Dag med andet mere. I Anlægget er plantet en stor Del udenlandske og indenlandske Træe-Sorter, foruden *Mespilus Pyracantha*, *Thuja occidentalis*, *Rhus copalinum* og *typhinum* med flere Slags. Ligeledes endeel Blomster, saasom: *Aconitum napellus*, *Papaver sommiferum*, *Polemonium coeruleum*, *phalaris picta* og andre Sorter, som adskillige af Byens Indvaanere gjøre sig en Fornøjelse af at nedslaae hist og her i Anlægget. Langs udi Hovedalleen er bestemt at plante 2de Rader Lindetræer, hvortil allerede i afvigte Aars Foraar er gjort Begyndelse med 22 Stykker i skjønneste frodigste Vext værende Lindetræer, som af Hr. Stiftsbefalingsmand v. Pentz dertil er skjænket og alle tegne til at slaae vel an.

Endvidere er paa et af Byen til bemeldte Anlægs Vedligeholdelse og successive Udvidelse i Aaret 1805 skjænket et Stykke Jord ved Siden deraf i sidstafvigte Aar anlagt en med adskillige Træesorter beplantet Spadseregang heel rundt om af henved en halv Fjerdingsvejs Længde, ligesom der og af bemeldte Stykke Jord er indtaget $\frac{1}{10}$ Deel nærmest oppe ved det egentlige Hoved-Anlæg, og derudi er afvigte Efteraar plantet omtrent 1000 smaae Træer foruden endeel nedlagt Frøe af forskjellige Sorter, og i indeværende Foraar agtes ligeledes omtrent 2000 Træeplanter nedsatte.

Dette Anlæg kaldtes dels »Frederiks Kilde«, ofte ogsaa »Kronprinsens Kilde«, mens selve Kilden tidligere benævntes »Papegøjekilden«⁶⁴), og nu Navnet »Kilden« alene betegner hele Anlægget. Dette Anlæg var længe det eneste skyggefulde Sted for Borgerne, og i taknemmeligt Minde om Skaberen, General Moltke,

rejstes i 1818 en Obelisk for ham i Anlægget⁶⁴). Den oprindelige Del deraf er Partier, hvor denne Støtte staar; men Anlægget er senere ofte udvidet, dels under Initiativ af Dr. Peter Højberg Schellerup, som døde 1820, dels senere ved Pastor Henneberg, Købmand Rasksen og Proprietær Carl Quist⁶⁴). Omved 1870 tillagdes ca. 1 Td. L. i Stedet for et Stykke, som Jernbanen havde taget, og ved denne Lejlighed fjernedes de gamle Kildehuse, og en ny Pavillon byggedes⁶⁴). 1890 udvidedes der med ca. 7¹/₂ Td. L.⁶⁴), og i 1913 omlagdes Anlægget efter Plan af Havearkitekt Erstad-Jørgensen⁵¹), ligesom det i 1926 forsyndes med elektrisk Illuminationsanlæg.

Samme Aar som Anlægget Frederiks Kilde paa-begyndtes, havde man lagt Planen til gennem en For-ening at beplante *Møllebakken*; men Formanden for Komiteen *Mikke Ind* døde. Der var indtil da kun sket en Indgrøftning, og der stod et Par Birketræer⁶⁴). Der antoges dog en Gartner⁴²) til at passe dette til Skydebane og Skov anlæg udsete Areal. 1822 dan-ndes en Komité paa et nyt Grundlag, bestaaende af Apoteker Kayeø, Byfoged Wolffeldt og Redaktør Søderberg, og det første Træ plantedes paa Stiftsamt-mand Moltkes Fødselsdag 18. Januar 1822⁶⁴)⁹²). Dette Træ var en Sølvpoppe, som endnu stod i 1870. Apo-tekere var Sjælen i Foretagendet og ofrede baade Tid og Penge paa Anlægget, der bar Navnet »Frederiks Minde«. Consistorialraad Bjerregaard skænkede Træerne sammen med Pastor Hoff i Vive, men disse blev for en stor Del tiltrukne af Frø, da disse viste sig at trives bedst. Den først beplantede Del var ca. 6¹/₂ Td. L., og denne udvidedes i 1834 indtil Landevejen med ca. 3¹/₂ Td. L. 1864 sattes et Minde i Form af en Fontæne for Skaberen, Apoteker Kayeø⁶⁴), og

under Ledelse af Parkplantør Diederiksen, Aarhus, ændredes og udvidedes Anlægget sidst i 18-Tallet⁵¹), mens Kolonihavesagens Fader, Jørgen Berthelsen, i vore Dage har faaet sit Mindesmærke her i det nu under Navnet »Skovbakken« saa yndede Anlæg.

Af Aalborgs andre offentlige Anlæg er *Militær-anlægget* eller *Carolinelund* paabegyndt i 1822, hvor det sydøstlige Hjørne anlages og hvor den ældste Eg endnu findes. Sjælen i dette Foretagende var til en Begyndelse Major Hedeman, men denne afløstes i 1830 af Major Bretteville, der arbejdede hermed indtil sin Død 1847. Han lod grave Kanaler og udvidede Beplantningen imod Nordøst. En Del af Arbejdet udførtes af Militæret; men Majoren gav dog 1600 Rd. til Kanalens Gravning. Et Areal, kaldet »Fandens Ølkar«, lod han beplante med Pil forskrevne fra Holland, og denne Plantning gav en aarlig Indtægt af 30—50 Rdl.

Af andre Personer, der interesserede sig for Sagen, maa nævnes Stiftamtmand Moltke indtil 1828, Oberst *Staggemejer* (1847—48), Apoteker Lange (1840—69), Major Voss, der ledede Anlægget fra 1828—51, og Købmand S. A. Jacobsen, der overtog Ledelsen 1851 og kostede meget paa Anlægget, idet han fra 1855 fik Arealet udvidet fra 1 Td. L. til 9 efter Gartnerne Becks og Bangs Tegning⁶⁴).

Det store Lysthus, der kostede 150 Rdl., skænkedes af Byens Damer. — Planen til det oprindelige Anlæg var udfærdiget af Etatsraad Rothe; men før nogen tænkte paa et egentligt Anlæg her, havde allerede Dr. phil. Beck faaet Idéen at plante nogle Træer paa en lille Ø ved Foden af Bakken, og denne Plantning, der altsaa gik foran den egentlige Anlæggelse, foretoges af Gartner Beck i 1814⁶⁴). Anlæggets aller-

nyeste Form skyldes den tidligere omtalte Parkplantør Diederiksens Plan⁵¹).

Yngre end disse Anlæg er Fjordanlægget (fra ca. 1900), som nu er ryddet for at afgive Plads til den ny Spritfabrik, og Blegkilde⁵¹).

Ligesom Aalborg har været tidligere end de fleste andre Byer med sine offentlige Anlæg, har denne By ogsaa sørget for, at *Kirkegaardene**) tidligt blev beplantet, saa Betegnelsen »De Dødes Haver« ikke blev blot et Mundsvejr. Omved 1800 havde Byen 3 Kirkegaarde. Af disse var Hospitals-Kirkegaarden »omgivet med et smukt Træe-Stakitverk og paa de øvrige Sider med Plankeverk, indeholder 8,500 Kv. Alen, inddelt i 4 Quarterer, med en 5 Alen bred Korsgang og 4 Sidegange, hver 3 Alen bred, hvoraf de 3de ere omplantede med unge Træer«, og det hedder sig, at Byens Indvaanere »kappes om at forskjønne denne Plet, dels med smagfulde og kostbare Steen-Monumenter, hvoraf der findes 5 Stkr. opsatte, og dels ved Plantning og med Smag udførte Have-Anlæg.« Yderligere er der ved den ydre Side »plantet et lidet Vildnis af nogle 100de Træer af forskellige Sorter, og i dets Midte lige for Hovedindgangen er anlagt en rummelig Løvhytte«⁴²).

Byens »Almeen-Kirkegaard« anlagdes efter en Plan af 1804 og indhegnedes 1809. Den omgaves af et 10—11 Kvarter højt »Dige af kløvne Steen, hvis indvendige Side er med Jordvold dosseret«. Ligesom Hospitals-Kirkegaarden er den inddelt i 4 Hovedkvarterer ved en Korsvej og 4 Sideveje. De 4 Sideveje blev beplantet med Træer, som gratis leveredes af

*) Om dette Emne se iøvrigt P. T. Hald: Aalborg Kirkegaard 1840, Fra Himmerland og Kjær Herred IV. 270—316, Saml. t. j. Hist. og Topogr. 2. R. III. 395 og flg.

Kattuntrykker Schiellerup. St. Jørgens Kirkegaard er dels hegned med Stakit, dels med Stendige⁴²).

Et Anlæg af halvvejs officiøs og halvvejs privat Karakter maa det antages at have haft, som indrettedes rundt om Eksercerpladsen og som bestod af smaa Haver indrettet af Regimentets Officerer; thi »da Regimentet, naar det er her i Standquarteret, lader sin Janitschar-Musik Sommeren igjennem opføre hver 2den Søndag her, og hver anden Søndag ved Frederiks Kilde, saa er hiint Sted ogsaa vexelviis en Samlings- og Promenade-Plads for Byens Indvaanere«⁴³).

IX. SPØRGSMAALET OM HAVEKOLONIER I 1831

Naar man almindelig — og med Rette — tillægger Aalborg (ved Jørgen Berthelsen) Faderværdigheden til Kolonihavebevægelsen, saaledes som vi kender den i vore Dage, saa er det mærkeligt at maatte konstatere som et Faktum, at denne By tidligere har sagt »Nej Tak« til Tilbudet og Opfordringen om Indrettelse af Havekolonier.

Derom forholder det sig saaledes, at der i Hertugdømmerne i de første Aar af 1820-erne indrettedes Havekolonier til Brug for fattige Haandværkere i Byerne, idet man gik ud fra, at disse derved kunde faa Brug for noget af deres Fritid og i denne dyrke nogle Urter og Frugter til deres Husholdning. Denne Indretning slog godt an i de hertugelige Byer, og i Aaret 1826 udsendtes der da til samtlige Fattigdirektioner i Kongeriget Danmark Opfordring om at søge lignende Foranstaltninger truffet ogsaa i disse Byer. Cirkulæret udstedtes under $\frac{4}{3}$ 1826, gentoges $\frac{15}{9}$ 1828, og under $\frac{20}{8}$ 1831 resumeredes det, hvad der var kommen ud deraf⁵⁴. Kun faa Byer tog sig straks Opfordringen ad notam og indrettede Have-Kolonierne

(f. Eks. Aarhus), andre reagerede først overfor Cirkulære Nr. 2, og atter andre Byer fandt ingen som helst Anledning til at sætte sig i Bevægelse for denne Sag. Blandt disse var Nibe og Aalborg, mens Løgstør saa sent som i 1890-erne skrider til Handling, efter at de fleste Byer dengang atter har opgivet Foranstaltningen.

Det hedder i Indberetningen fra Aalborg, der er dateret $\frac{3}{2}$ 1831, med en pudsigt Henvisning til Nabo-byen:

»Saa gavnligt det end kunde være, at den omhandlede Indretning blev paabegyndt i Nibe, da denne Kjøbstad efter sin Størrelse har mange fattige Familier, finder jeg dog, at den ikke i et Øjeblik som det nærværende, da Trangen i Byen er saa stor . . . kan anbefales . . ., da et saadant Anlæg ville medføre forøget Byrde, og det altsaa kunne befrygtes, at de faae velhavende Beboere, som endnu er tilbage, ville med øjeblikkelig forøgede Paalæg, tage Anledning til at rejse fra Byen og nedsætte dem andre Steder, hvorhos det er mig bekjendt, at Fattigvæsenets Tilstand ikke taaler at . . . [paatage sig] . . . de med Anlægget forbundne Omkostninger . . .«

Dermed afvises Sagen for Aalborgs Vedkommende, og det har ikke været muligt at konstatere, hvorvidt denne By senere har indrettet »Frihaver« i Overensstemmelse med nævnte Opfordring. Hvad Nibe angaar, da synes den ikke at se saadan paa sine egne Sager, som de gode Borgere i Aalborg saa paa dem. Den mener ikke at have nogen fattige trængende, og meddeler under $\frac{31}{1}$ s. Aar bl. a., at Foranstaltningen »menes ikke at være af den Art, at bemeldte Haugecoloni for os vilde rensere; thi baade har næsten hvert Hus i Nibe sin større eller mindre Haugeplads og tillige er Byen formedelst sit Fiskeri saa nøjsom, at

dem, som vil bestille noget, næsten til enhver Tid kan faa tilstrækkeligt Arbejde«

Saaledes nægtede da disse Byer i sær Modstrid med deres senere Skæbne at lade indrette Havekolonier, og først da Løgstør kom paa Tanker om dette Spørgsmaal, kom de første Frihaver til Amtet; men derom S. 453 og flg.

X. OMKRING 1830.

Mens Priserne paa Landbrugsprodukterne i Tiden fra 1800 til 1820 stadig faldt, og indre saavel som ydre Kriser af økonomisk og anden Art tyngede paa Nationens Borgere, stagnerede Erhvervslivet, og der opstod derved store Vanskeligheder for at faa Havebruget fremmet. Havebrugsprodukterne betød ikke dengang synderligt i Nationens Husholdning, og alting koncentreredes om Landbruget. Om nogen æstetisk Havedyrkning, om Anlæggelse af Prydhaver var der næsten ikke Tale, og i det hele var Forholdene sløje, saaledes som det foran er set*). Omved 1820 begyndte dog atter Priserne paa Landbrugsprodukter at gaa i Vejret, og det økonomiske Tryk paa Befolkningen lettedes, og fra 1830 bliver Forholdene forholdsvis gode. Det er da ved et Vendepunkt i det økonomiske Liv, at Landhusholdningsselskabet lader udarbejde de saakaldte »Amtsbeskrivelser« for Landet, og hvori der omtales alle Forhold af økonomisk Art, derunder ogsaa Havedyrkningens Stade og Udvejene for Fremskridt. Beretningen for Aalborg Amt er for-

*) Typisk i saa Henseende er Omtalen fra Komdrup (ca. 1828), hvor det hedder, at »Hos Bønderne haves kuns Kaalhauger, hvori sjælden sees 2 a 3 Frugttræer, og ingen vidre Træplantning end Piil omkring en eller anden Kaalhaug.« Fra Himmerl. og Kjær Hr. V. 151.

fattet af Overkrigskommandør C. Christensen, Klarupgaard, og skal nedenstaaende citeres i sin Helhed for det Afsnit, der gælder Havedyrkningen⁵⁵).

Havekulturen findes i det Hele ikke udbredt, er hos Bonden i den største Deel af Amtet ganske forsømt, og af Mange saa aldeles, at man ikke engang finder Anlæg af de saakaldte Kaalhaver. Undtagelserne, som herefter nævnes, have længe existeret, uden at denne nyttige Sag har havt videre Fremgang.

I Kjær Herred er Ejeren af Gaarden Vadsholt i Ulsted Sogn, Dannebrogsmænd Peder Poulsen, den eneste, der i saa Henseende fortrinligst har udmærket sig fra siine Jevnlige. En Tønde Land findes der beplantet med vilde og Frugttræer, planmæssige ordnede, og afgive et lige saa sjældent som smukt Skue. Frugttræerne staar i god Væxt, men maaskee noget for tætte efterat de tiltage i Omkreds, hvilket maa antages som Aarsag, at de ikke ere synderlig bærende. Den samme Mand gjør sig endvidere fortjent af Træplantning i indhegnede, hans Have tilstødende Lykker [Indelukker], hvoraf han overlader Enhver, som ønsker det, vilde Træer til Udplantning. Den Egn af Amtet, hvor Bønderhaver ellers, saa at sige udelukkende forekomme, er i Sognene Vælum, Soelbjerg, Scheelund og Als i Hindsted Herred. Sammes Tilblivelse antages i Særdeleshed at skyldes afdøde Krigskommissair Testrup til Viffertsholm, der indførte Træfrugtkulturen paa sit Gods, Soelbjerg og Vælum, hvorfra samme udbredte sig til de nævnte Nabosogne. (I Soelbjerg lever endnu en bedaget Gartner, der heri gik sin Principal, Testrup, til Haande, og hvis Flid og Exempel, baade medens den gavnløstne Husbonde levede, som siden, har virket meget til Fremme for denne nyttige Industrie, — den gamle flittige *Hald*.) Ikke meget over et halvt Seculum er siden forløbet, og man træffer nu sjelden en Gaard eller et Huus i bemeldte fire Sogne, der jo har sin Have, af Størrelse 2, 4 til 6 Skpr. Land, hvor baade Kjerne- og Steenfrugter forefindes, ogsaa af de finere Sorter, samt,

især i Als Sogn, en Mængde af de saakaldte Pundkirsebær, af hvilke enkelte Beboere ikke sjelden sælge fra 20 til 50 Lpd. og derover. Ogsaa Pærer, Æbler og Blommer produceres, og denne Handel indbringer ofte en Indtægt, hvormed Skatter og flere Udgifter kunne afholdes. At beskjære og forædle Frugtræer er ikke en ualmindelig Kundskab blandt disse Sognes Beboere. Paa Jordfrugters Dyrkning anvendes derimod ingen Flid, hvilke og vanskeligen hos de Fleste vilde lykkes paa de Steder, hvor Frugtræer findes, da samme med deres Grene lude ud over Grunden.

Hvilke vigtige Fordele denne Kultur imidlertid allerede skaffer Beboerne af disse Sogne, ligger saa nær Øjet, at man maa undres, at denne Erfaring ikke har bragt Sporet videre; ikke alene den pecuniaire Vinding, men den Forskjønnelse, slige Anlæg vilde udbrede over de mange triste Landpartier, Vandreren nu støder paa, maa frembringe Ønsket om, at Lyst og Smag for Haveanlæg snart maa blive almindelig hos Bonden. At Klima og Jordbund ikke lægger uoverstigelige Hindringer i Vejen, viser allerede de nævnte Exemplarer, hvortil endnu kan føjes et ligesaa træffende fra en anden Kant i Amtet, der hvad disse Poster betræffer, ikke har Fortrin, men endog staaer tilbage for en Deel af de Foranberørte. I Gravlev Bye, Hornum Herred, levede for omtrent 50 Aar siden en Degn, som vakte Opmærksomhed for Haver, saa at sammesteds endnu haves en Deel Frugt af Æbler og Blommer. I Pastoratet har Pastor Schiønning, baade ved sit eget Exempel ved Anlæg af en betydelig Frugthave til Juelstrup Præstegaard, som ved Foranstaltninger til Understøttelse af slige Anlæg, bevirket at disse fremstille sig hos Enkelte af Sognets Beboere. Til udbredt Fremme af dette rigtige Almeenliggende kunde ønskes, at der i Lovgivningen om Markfred toges strengere Hensyn til Havefred, i Særdeleshed til den Fred, som Kaadhed og Ondskab ofte kan faae i Sinde at forstyrre.

At Bestemmelserne i Lovens 3—13—18, der gjør

det til en Tvangsplicht for Bonden, aarligen at plante, aldeles er gaaet i Forglemmelse ogsaa i en Tid, da Lejlighed fornemmelig frembød sig til kraftigere at ordne Samme, dengang nemlig Udskiftningerne begyndte, — maa anses at have for Landets Havekultur havt uberegnelige Følger.

I Tilslutning til ovenstaaende Oversigt over Havebruget omkring 1830 skal tilføjes, at Skelund Præstegaardshave paa denne Tid betegnes som værende meget velholdt, smuk og af en »Overflødighed af Træ- og Jordfrugter«⁸⁸), — at det anføres, at Husmændene i Attrup dyrker Hvidkaal og Gulerødder⁸⁸), o. s. fr. Der dannedes i 1844 et nyt lokalt Landboselskab, der dog kun kom til at betyde meget lidt for Have dyrkningens Vedkommende⁸⁹). Det købte i 1869 fra Selsk. t. Havedyrkn. Fremme 100 Stk. Frugttræer til Uddeling, men det synes, som om dette var praktisk talt det eneste, det udrettede. Dog foranstaltede det i 1880 en Udstilling af Landbrugsartikler i Haandværkerforeningen (i Aalborg⁹), og her indtog ogsaa Havesager et lille Omraade⁸⁹).

Handelen med Havebrugsprodukter foregik paa paa disse Tider almindeligt paa Markeder og Torve. For Nibes Vedkommende fastsattes der i 1837 følgende Afgifter (Stadepenge) ved Markeder, men ikke paa Torvedage, »af en Vogn med Lærreder, Trævarer, Haandværksarbejde, Pottemagerarbejde, Haveurter 2 Mk. S.«⁹⁷), og for Markederne i Kjær Herred fastsattes 1848 »for en Handelsbutik 64 s... for en Drikkebod 32 s... for en Vogn med Trævarer, Leerkar o. s. v. 12 s... for et Stade med Frugt og Hvedebrød 12 s...«⁹⁷). Havesager hørte altsaa ikke til de

dyrest beskattede, snarere til de lempeligst behandlede Varer.

XI. PRÆSTEGAARDSHAVEN I ØSTER-HORNUM EFTER 1860.

Ligesom Skolelærerne deltog ogsaa Præsterne i Arbejdet for Havedyrkningens Fremme, og eftersom Plantning blev mere og mere almindelig, og eftersom der ogsaa blev bedre og bedre Kaar for Dyrkning af mere ædle Frugtsorter, voksede ogsaa Interessen for Dyrkning af saadanne, og der voksede efterhaanden anseelige Frugthaver frem. Det var dog naturligvis en Forudsætning, at der foruden Læ ogsaa var Adgang til at faa fat i de Træer eller Sorter, man ønskede, hvorfor manges Frugthave ogsaa maatte fungere som Planteskole for Omegnen. I denne Henseende er det ligesom, at Præsterne omkring Midten af 18-Tallet tager Teten fra Skolelærerne, og paa dette Omraade var Præsten i Øster-Hornum saa absolut en Foregangsmand og Pioner.

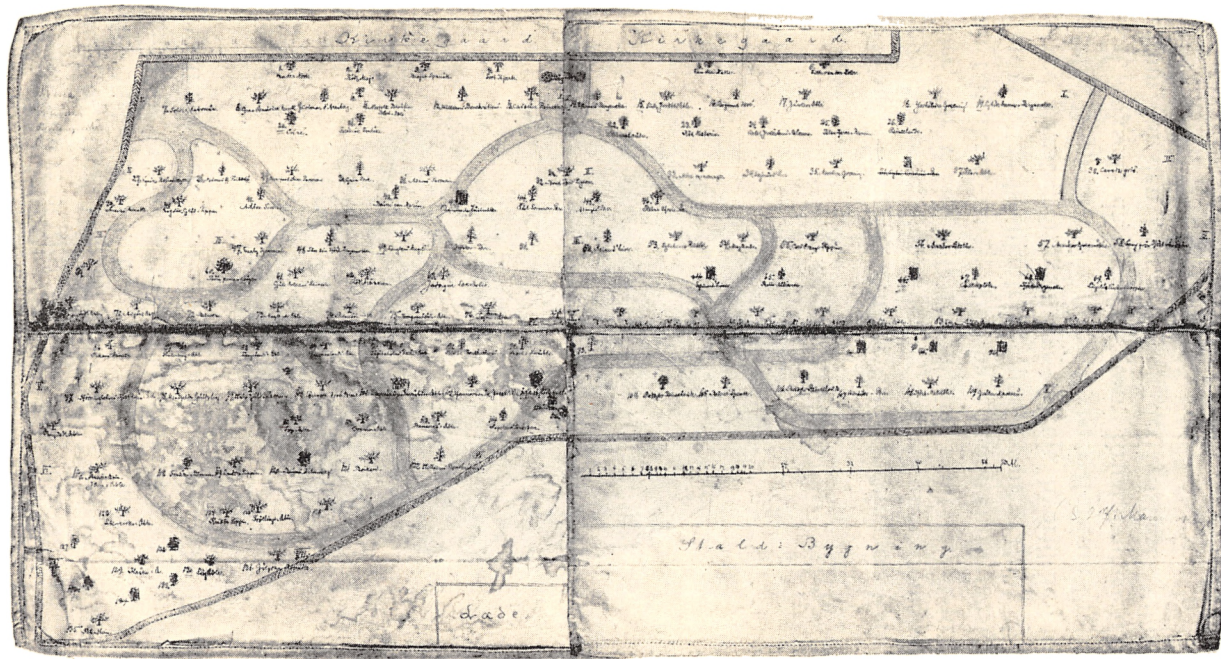
Jeremias Wøldike kom til Øster-Hornum i 1860 som en 41-aarig Mand, og ligesom i hans tidligere Kald⁵⁶) tog han sig ogsaa her med Ivrighed af saavel Tiltrækning som Dyrkning af Frugttræer og Frugtsorter, ihvorvel den stride og barske Natur ikke just fristede dertil og for ham maa have forekommet som en skærende Modsætning til Egnene paa Lolland og Falster, hvor han havde virket. Men her var der saa meget desmere Brug for Pioneren, der kunde hjælpe Folk med at plante, og som kunde vise Folket hvilke Sorter, der var de rette til at kunne modstaa Klimaet her. Vel mødtes hans Bestræbelser med Mistro og Hovedrysten; men efter 19 Aars ihærdigt Arbejde lykkedes dog et og andet for ham, og han

kunde 1879 rejse fra Kaldet med Bevidstheden om at have udført et rigt Arbejde, idet der da ved hver Gaard og hvert Hus stod levende Mindesmærker om hans Virke, mens Tak lød fra Almuefolket, og til yderligere Bevis Kirkebakken frembød et Væld af Frugtrækroner. — Pastor Wøldike var ikke Plante-

Pastor J. Wøldike.

ren alene, — han var mere Undersøgeren og Kenderen af Sorterne, Pomolog, og for at kunne fremskaffe Sorter, der var egnede for Sognet, samt for at prøve dem i Praksis, maatte han have baade en Planteskole og en »Iagttagelsesplantning« paa nærmere Hold. Saa-vel ved Præstegaarden i Kværndrup, hvortil han flyttede fra Hornum, som her ved Øster-Hornum Præstegaard, voksede da ogsaa en større Frugtplantage frem, hvorom der den Dag i Dag er det tydeligste Vidnes-

Plan fra Øster-Hornum Præstegaardshave paa Pastor Vedsted's Tid.

ven viser Anlæggets Form, og denne stemmer saavel med Terrænets nuværende Udseende som ogsaa med den barnligt udførte Skitse derover, som foreligger fra Wøldikes Haand (se S. 432—433).

Haven deler sig iøvrigt i tre Dele, nemlig den nordre Have, Kirkebakken, som er den egentlige Frugt-

Gamle Frugttræer paa Kirkebakken i Øster-Hornum
Præstegaardshave (1926).

plantage, og »Karens Have«, som ligger ved Gadekæret, og som maaske ligesom den nordre Have har bestaaet før Wøldikes Tid. I det fra Wøldike og Vedsted efterladte Manuskript findes en udførlig Fortegnelse over Frugttræerne i Haven, der 1879 tæller 278 Sorter Æbler (godt 300 Træer), 243 Pærer (ca. 310 Træer), 38 Blommer (ca. 45 Træer), 40 Kirsebær (50 Træer), 1 Fersken, 1 Abrikos og 1 Vin. Man un-

dres, hvor der har kunnet blive Plads til disse ca. 700 Træer, idet der samtidigt har skullet være Plads til Planteskole for Podning og Saaning af Træer. Over hele Bestanden er ført nøje Opsigt, gjort Notitser om Plantning, Podning etc., ligesom der i de efterladte Papirer findes Rids af nogle af Frugterne. Derimod er der ikke noget egentligt Regnskab over Udbyttet ført i Pastor Vedsteds Tid.

Tid efter anden maa der være fældet iblandt Træerne, der ogsaa snart er kommen til at staa for tæt, og da Eftermanden Pastor Vedsted kom til, besøgede han i 1899 en Fortegnelse over de daværende Træer, indtegnede dem paa et Kort, hvorefter der forefindes 135 Stykker i lige saa mange Sorter. Denne Indehaver havde ogsaa Interesse af Frugthaven, men det paa en hel anden Maade, idet han først og fremmest saa en Pengeværdi i det avlede, mere end en pomologisk Værdi. Han solgte deraf og gjorde sig saa megen Fordel som mulig, og han har holdt Regnskab i enkelte Aar over Udbyttet fra hvert Træ.

Siden Vedsteds Dage er der næppe gjort andet ved Haven, end der er fældet nu og da, og de gamle Træer er nu i Hovedsagen intet værd i Penge, idet de uden Pleje og Omsorg er ældede og til Dels er udgaaede eller findes som Ruiner. De staar der tilbage som et interessant Vidnesbyrd om en af Frugtavlens og Pomologiens Pionerer.

*

*

Ligesom i de andre Embeder arbejdede ogsaa her i Øster-Hornum Wøldike med Opelskning af nye Sorter, og han gik paa Opdagelser viden om for at finde velegnede Sorter for de barske Egne. Udbyttet blev forholdsvis ringe i disse Egne — adskilligt ringere end paa Falster; men i hvert Fald tre Sorter fandt

han deroppe, nemlig *Ny Astrakan* i Sønder-Hornum, *Guldgul Sommerpigeon* i Nørholm ved Nibe og *Ævel-drup Præsteæble* ved Hobro. Disse Sorter fik dog ikke synderlig Udbredelse ud over den nærmeste Egn, og de er ikke bleven berømte saaledes som hans falsterske Fund og Skovfogedæblet fra Lov (se S. 465 og flg.).

Men af hans Have gik der Ry som af hans Virksomhed i det hele taget. Han selv deltog i Frugt-udstillinger, bl. a. i »Hortulanas« Udstilling i København 1876, hvorfor han fik Diplom og udnævntes til Æresmedlem, ligesom han var med til at stifte »Almindelig dansk Gartnerforening« i 1887, og straks derefter udnævntes til denne Forenings Æresmedlem, skønt hans Livsstilling jo var en Gejstligs. Langvejs fra skrev man til ham om Podekviste; saaledes er der opbevaret Breve derom fra Nr. Sundby, Aalborg m. fl. Steder, ligesom man ogsaa fra andre Egne tilsendte ham Podekviste til Prøvedyrkning eller Bestemmelse, saaledes fra Bækkeskov paa Sjælland, Lillekøbelev paa Lolland m. fl. Steder.

Som Forfatter virkede Wøldike kun i det smaa. Ud over enkelte Smaastykker i Tidsskrifter (Dansk Havetidende) og et Afsnit i Bredsteds Pomologi er intet publiceret, hvorimod han overlod daværende Lærer C. Mathiesen (nu Fredensborg) sit »pomologiske Levnedsløb« og en Mængde Notater, ligesom der i hans efterladte Papirer*) i Øster-Hornum fandtes utrykte Smaastykker og et Manuskript paa 35 Oktavsider, tætskrevet, betitlet »Om Frugtavl ej blot til Lyst«, der redegør for Reglerne for Forædling etc.

Pastor Wøldike var en af de sidste af Typen:

*) Disse, der lykkeligt undgik at brænde sammen med Præstegaarden i Ø.-H., er overdraget til »Alm. dansk Gartnerforening« i dennes Jubilæumsaar 1927.

Præsten som Havemand⁹⁸). Præsternes Mission som Foregangsmænd paa de landøkonomiske og hortikulture Omraader er mere og mere gledet over paa Haveselskaberne og Gartnerne; men som Gartnerne og Haveselskabernes gode Foregangsmænd, og som de, der beredte Jordbunden for en bedre Havekultur i Danmark, hilses de gamle Præster af Havesagens Venner i vore Dage, og dermed ikke mindst Pastor Wøldike, hvis Navn staar skrevet i den danske Pomologis og Frugtavl's Historie med en gylden Skrift.

XII. DET KONGELIGE DANSKE HAVESELSKABS PRÆMIERINGER i 1872—1894.

Efter at det kongelige Landhusholdningsselskab havde holdt op med at præmiere, var der en Periode, hvor en saadan ikke fandt Sted. Hedeselskabet uddelede Træer, Haveselskaberne gjorde det ogsaa, og ikke mindst Jydsk Haveselskab virkede meget for Fremme af Havebruget⁵⁷). Men disse smaa Bidrag, der for den enkelte betød saa meget, udeblev siden, og det var derfor sikkert taktisk klogt, at man atter i 70-erne optog dette Middel til Ophjælpning af Interessen for Havedyrkning. Det efterfølgende viser, dels hvorledes enkelte Personer har været ivrige efter at faa disse Smaabelønninger, dels viser Beretningerne, hvorledes man har dyrket de enkelte Haver, ligesom de viser Stigningen af Ansøgere og Præmieværdige. Beretningerne om disse Præmieringer begynder med i 1872 at meddele, at Herredsfoged H. C. P. Wøldike, som havde paataget sig at uddele dem, »trods al Umage« ikke havde kunnet finde »en eneste Husmand eller Parcellist, som endogsaa kun tilnærmelsesvis dyrkede sin Jord paa den forlangte Maade og... som anvendte sin Jord til økonomisk Havedyrkning«.

Aaret efter lykkedes det dog at finde to, der præmieres som følger, og siden kom der andre⁵⁸):

Husmand L. N. Andersen i Horsens By
20 Rdlr.

Ejer 3 Tønder L. let, sandmuldet Jord, som han selv, der nu er 70 Aar gl., har fuldstændig gravet og indhegnet med et Jorddige, 3 Skjæpper, indenfor hvis Dige der er plantet Sirener, er Have og anvendes til Gulerødder, Kaal, Løg, Kartoffler og andre Haveurter, hvoraf en Del kan sælges. Desuden dyrker han Cikorie, Kommen og Sennop. Ved Eftersynet fandtes alle Rodfrugter kraftige og gode i Forhold til den skarpe Jordbund, og det hele var holdt i god og smuk Orden. Resten af Jorden anvendtes til Korn, Ærter og Staldfoder. Paa et Stykke Gadejord, $1\frac{1}{2}$ Skjæppe, er i 1873 høstet en god Afgrøde af Kartoffler. Han holder 1 Ko, 4 Faar og 1 Gris.

Husmand Anders Pallesen af Troldborgmose, Solbjerg Sogn, et Sølvbæger af Værdi 25 Rd.

Han fæstede i 1842 en ubebygget og tildels uopdyrket Lod paa 12 Td. L. . . . yderst maadelig Jord. Efter at Huset var bygget, paabegyndtes Jordarbejdet, og en Have paa 3 Skjæpper Land indhegnedes og forsynedes mod Vest med Læplantning. I denne Have er der nu udplantet 143 Kirsebærtræer, der giver 40 til 60 Lpd. Frugt, 19 Æbletræer i 16 Sorter, 4 Pæretræer og 30 Blommetræer foruden Frugt- og Sirbuske. Til Naboer og andre har han uddelt flere Tusinde Poppel- og Pilestiklinger og endel vilde Træer samt paa alle Maader fremmet Træplantning

Saa vel det lokale Udvalg, af hvilket Bødtker har besigtiget Lodden, som Godsforvalter Poulsen paa Viffertsholm, og Kammerraad S. Toft til Louisendahl erklærer, at det Resultat, Pallesen har naaet, kun kan være erhvervet ved stadig Flid og Udholdenhed, og at alt hos ham staar frodigt og godt, og at hans Exempel virker i en større Omkreds. Hans Bestræbelser for at fremme Træplantning ere saa meget de-

sto anbefalesværdigere, som der paa hans Egn er saa bart og øde, at der ved Gaarde, ikke at tale om Huse og Smaasteder, sjælden ses et Træ; og hvor tidligere Godsejere have plantet Frugtræer, ere disse ryddede.

Da hans Omstændigheder vare gode, gaves der ham efter Udvalgets Indstilling Diplom og et større Sølvbæger i Stedet for Penge.

1874.

Husmand og Skomager Christensen af Skelund...
12 Rd.

Lejede i 1872 et Hus med 2 Skjæpper L., hvoraf de $\frac{2}{3}$, vaad og fugtig Jord, aldrig havde været behandlet med Spade. Efter at Jorden var bleven grøftet og planeret, gravedes i 1872 den omtalte $\frac{2}{3}$ i 14 Tommers Dybde og paaførtes rigelig naturlig og kunstig Gjødning. I 1873 er hele Lodden gjentagende gravet og gjødet. I 1874 er $\frac{1}{4}$ anvendt til Planter, hvoraf solgtes 29000 Stk. for 22 Rd., $\frac{3}{8}$ til Hvidkaal — avlet for 50 Rd. —, Resten til Kjøkkenurter og Gulerødder. De aarlige Udgifter til Gjødning, Frø og Arbejdskraft anslaaes for 1872 til 39 Rdr., 1873 til 22 Rd. og 1874 til 17 Rd., Indtægten henholdsvis 82, 100 og 140 Rd. Haven fandtes godt holdt og i fortrinlig Gjødningskraft.

Husmand Peter Pedersen af Rebstrup... 12. Rd.

Husmand Søren Pedersen Gade af Skjærbæk
Hede.... 8 Rd.

Husmand Hans Christian Theimann, Vinding
Hede.... 7 Rd.

Husmand Anders Thomsen af Hornum... 7 Rd.

1875.

Husmand Johannes Fehsel af Borup Hede.....
15 Kr.

Han ejer 4 Tdr. L. mager Hede, hvis Underlag er Grus, Sand og til Dels Ahl. Af Lodden har han behandlet 10 Skpr. L. med Spade, saaledes at han

har kulegravet 3 Skpr. til Have, medens de øvrige 7 Skpr., der ere benyttede til Rodfrugter, Kaal, Sæd og Græs, kun ere gravede en halv Alen dybt. I Haven, hvori han ogsaa dyrker Kjøkkensager til eget Brug, har han plantet 1000 Stkr. Kurvepil, da han som Kurvemager har Vanskelighed ved at faae de fornødne Pilekviste.

Ane Cathrine Hansdatter, af Hoy Skov... 15 Kr.
 Husfæster Mads Christensen Bjerregaard af Gjerding.... 10 Kr.
 Husfæster Anders Jørgensen af Siem.... 10 Kr.
 Husmand Svend Lausten af Als.... 10 Kr.
 Husmand Anders Nielsen af Als.... 10 Kr.
 Husmand Niels Christensen af Skelund... 10 Kr.

1876.

Husmand og Skræder Niels Pedersen af Volstrup Mark.... 15 Kr.

Husmand Hans Peter Nielsen af Vive By.....
 Selskabets Diplom og 15 Kr.

Diplomet meddeltes ham paa Grund af den gavnlige Indflydelse, han har haft paa de omboende. I 1853 købte han et Stykke sur Mosejord, afsivede og kulegravede det og indrettede det til en Have, hvori han plantede 68 Frugtræer, som han selv havde tiltrukket. Paa Husets Sydside plantede han en Vinranke og dyrkede desuden Sirbuske, Roser og perennerende Planter til Salg. Tillige har han anlagt et lille Drivhus til Potteblomster og dyrker endelig Kjøkkensager og Frugtræer til Salg.

Husmand Niels Justesen af Gistrup..... 10 Kr.
 Husmand Claus Zinch Hendriksen af Gudum By.... 10 Kr.
 Husmand Niels Christian Villadsen af Vaarst... 10 Kr.
 Husmand Lars Christensen af Skelund By..... 10 Kr.
 Ane Cathrine Hansdatter af Hou.... 10 Kr.

1877.

Husmand og fhv. Skolelærer Aastrup i Skovstrup . . . Selskabets Diplom og 20 Kr.

Da han efter 42 Aars Virksomhed gik af som Skolelærer, købte han i 1860 ved Gadejordens Udskiftning 3 Gaardmænds Andele, tilsammen 2000 Kvad. Alen. Arealet var en stor, forhenværende Dam, der vel var noget udtørret ved de senere Aars Udgrøftning af den rundtom liggende Kjærjord, men hvoraf der dog endnu var Levninger tilbage. Resten var Vandpytter og Tuer. Han begyndte med at rense Jorden for Sten; derpaa fyldte han op med Jord, som han paa sin Trillebør hentede 400 Alen borte, plantede et Hegn af Tjørn og Pil og mod Vest et Læbælte af Poppel og Østerrigsk Fyr. I nogle Aar dyrkede han Kjøkkensager og plantede Frugttræer og Frugtbuske der, hvor man for halvhundrede Aar siden fiskede med Vaad, og han har nu et ikke ubetydeligt Tillæg til sin Pension ved Salget af de forskellige Kjøkkenurter, tidlige Kartofler, Træfrugt og Baandkjæppe. Han agter tillige at plante Frugttræer paa en Bakkeskrænt og at drive konstig Ørred-Avl i nogle Kildevæld, men har hidtil savnet Evne dertil.

Husmand Poul Sørensen Bruun af Støvring Hede . . . 14 Kr.

Husmand Vilhelm Christensen af Sulsted 10 Kr.

Husmand Peder Pedersen af Rebstrup . . . 10 Kr.

Husmand Christen Nielsen Vognsen af Grynderup . . . 10 Kr.

Husmand Jørgen Chr. Christiansen af Barner Mark . . . 8 Kr.

Husmand Søren Pedersen Gade af Skjærbæk . . . 8 Kr.

1878.

Husmand Chr. Peter Nørgaard, Flamsted 20 Kr.

Han har dyrket 3 Skp. L. med Spade og kulegravet 3 Kvarter dybt. Plantet 1200 Grønkaal-, 600

Hvidkaal-, 1200 Kaalrabiplanter, desuden Gulerødder, Cikorierødder, Petersille, Pastinakker, Rødløg, Agurker, Charlotter, Rabarber, Jorbærplanter og Hindbærbuske.

- Husmand Vilh. Christensen, Sulsted, 10 Kr.
 Husmand Eskild Simonsen, Aalborg, 10 Kr.
 Husmand Anders Christian Hansen, Skibsted,
 10 Kr.
 Husmand Christen Frederiksen, Hjeds, 10 Kr.
 Husmand Paul Sørensen Bruun, Støvring, 10 Kr.
 Husmand Jens Sørensen, Brøndum 10 Kr.

1879.

- Husmand Christen Jacobsen, St. Brøndum, 20 Kr. og Diplom.

Haven, der er c. 4 Skp. L., bestod oprindeligt af en Grusbanke, oversaaet med større og mindre Sten og hældende mod Nord, men er nu en veldyrket og frugtbar Plet, der afgiver et smukt Exempel paa, hvad fortsat Arbejde kan bringe selv den daarligste Jord til at yde.

- Christen Mikkelsen, Østerhalne, Pr. 15 Kr.
 Husmand Jens Peter Knudsen, Torpet Kjær,
 Pr. 10 Kr.
 Gartner Paul Christensen, Brøndum, Pr. 10 Kr.
 Husmand Jens Chr. Svendsen, St. Aistrup,
 Pr. 10 Kr.
 Husmand Anders Nielsen, Als, Pr. 10 Kr.
 Entlediget Lærer Mathias Jepsen, Astrup,
 Pr. 15 Kr.
 Husmand Jacob Winding Hansen, Mou Hede,
 Pr. 10 Kr.

1880.

- Husmand Paul S. Bruun, Støvring, Pr. 10 Kr.

13 Skpr. L. behandles ved egne Kræfter tildels med Greb, Spade, Hakke og andet Haveredskab; Træplanter paa $2\frac{1}{2}$ Skp. L., Frugttræer, Frugtbuske, Lætræer, Hegnsplanter tildels til Salg. 25 Kv. Fv. be-

plantet med Jordbær have givet 56 Pd., hvoraf 47 Pd. solgt til 21 Kr. Præmieret i 1877.

- Enke Kirstine Vilhelmsen, Vive, Pr. 25 Kr.
 Husmand Jens Peter Knudsen, Torpet, Pr. 15 Kr.
 Husmand Jacob Vinding Hansen, Mou Hede,
 Pr. 15 Kr.
 Husmand Anders Chr. Jensen, Skibsted, Pr. 10 Kr.
 Husmand Niels Pedersen, St. Arden, Pr. 10 Kr.
 Husmand Frantz Andersen, Skelund, Pr. 10 Kr.

1881.

- Husmand Poul Sørensen Bruun, Støvring Hede,
 Pr. 30 Kr.

Lodden udgjør i det Hele 17 Tdr. L., hvoraf 10 Skp. L. Have. Denne, noget langstrakt i Form, er beliggende i en Dal med Læ af Bakker mod Øst og Vest og mod Nord og Syd Læbælte af Pil og Tjørn.

Desuden er der tværs over Haven fra Nord til Syd plantet 5 Læbælter bestaaende af Popler, Ahorn, Birk, Røn, El og Hyld. Den er opdyrket med Spaden og behandlet i en Dybde af 14—24 Tommer, desuden er der paaført Mergel med Hjulbør. Af Frugttræer findes 25 Æble-, 12 Pære-, 40 Kirsebær- og 5 Blommetræer, som ere tiltrukne paa Pladsen paa 6 nær. Endvidere 152 Ribs-, 358 Solbær-, 50 Stikkelsbærbuske og en Del Hindbær og Jordbær. Mellem disse er der dyrket Kartoffler, Kaal, Kommen, Gulerødder, Rabarber, Suppeurter, Charlotter, grønne Ærter samt Gulerodsfrø, Turnips-, Kaalrabi- og Kaalfrø. Disse Havesager tilligemed Frugter og Bær ere forhandlede af Manden selv, dels i Omegnen og dels i Aalborg og have indbragt ca. 200 Kr. — I Marken, der er behandlet med lejet Hestekraft men forøvrigt dyrket med Spade og Greb saa stort et Areal som der kunde overkommes, er følgende Sædskiye: 1ste Aar Spergel, 2det Kartoffler, 3die Rug, 4de Havre, 5te Havre, Boghvede eller Spergel eftersom Gjødningen har været mere eller mindre rigelig. . . .

- Husmand Poul Andersen, Toruphedehuse, Pr. 30 Kr.

Husmand Jens Christian Sørensen, Rostrup,
Pr. 10 Kr.

Murer Niels Sørensen, Axelterp, 10 Kr.

Husmand Hans Peter Poulsen, Torderup,
Pr. 10 Kr.

1882.

Skomager Jens Christiun Lauritzen, Store Ar-
den. . . . 20 Kr.

Haven 2788 Kv. Alen. Halvdelen kulegravet i Aar til $\frac{3}{4}$ Alens Dybde. Den er omgivet af levende Hegn, bestaaende af Hvidtjørn, Baandpil og langs Vejen Popler. Langs med Gangene findes 33 Kirsebærtræer, 5 Blomme- og 12 Æbletræer samt 1 Espaliertræ, som alt staar frodigt. Af Jorden er 312 Kv. Alen dyrket med Gulerødder, 974 Kv. Alen med Rosenkartofler, 198 Kv. Alen med Salat, Ærter og Roer, 56 Kv. Alen med Agurker og Græskar, 255 Kv. Alen med Persille, Løg, Porre m. m., 84 Kv. Alen med Grønkaal og 96 Kv. Alen med Blomster. Desuden er der plantet 200 Stkr. Hvidkaal. Resten medgaar til Husplads og Gange. Alle Produkter forbruges i Husholdningen eller til Husdyrholdet, der bestaar af 2 Geder og 2 Svin.

Husmand Jens Christian Sørensen, Rostrup By
og Sogn, Pr. 15 Kr.

Husmand Poul Andersen, Toruphede By.
Pr. 15 Kr.

Husmand Hans Peter Poulsen, Torderup By . . .
Pr. 15 Kr.

Husmand Jens Madsen, Mou Hede. . . Pr. 15 Kr.
Banevogter Eskild Simonsen, Vogterhus 149 ved
Aalborg, Pr. 15 Kr.

Husmand Johan Christian Hansen, Vive By og
Sogn, Pr. 15 Kr.

Husmand Niels Jensen, Hadsundhusene.
Pr. 15 Kr.

Husmand Peder Andersen, Visborg Skovmark. . .
15 Kr.

Skræder Jens Bloch Møller, Biersted By . . 15 Kr.

1883.

Husmand, Smed, Peter Herman Jensen, Aaby By...
Pr. 20 Kr. og Diplom.

Haven er c. $\frac{1}{2}$ Td. L. Jordens Bonitet er i det Hele slet. Der er sat levende Hegn af Pil og Poppel samt Læbælter af samme Træarter tilligemed Elm, Ask, Ahorn og Naaletræer. Alt hvad der er beplantet er kulegravet. En Del Ribs og Stikkelsbær ere plantede. Jorden benyttes til forskellige Sorter Kjøkkenurter. Der anvendes lidt Staldgødning. Samtlige Arbejder ere udførte af Manden og hans Familie. Han har med sjælden Udholdenhed og Dygtighed bearbejdet en saare ringe Plet Jord saaledes at den afgiver en net og hyggelig Have, som leverer et godt Resultat, ligesom han ved sit Exempel har bevirket at hans Naboeer begynde at behandle deres Havejord paa lignende Maade.

Husmand Christen A. Møller, Valsted 10 Kr.

Hans Peter Poulsen, Torderup, Pr. 10 Kr.

Husmand Nikolaj Andersen, Søndertranders By
10 Kr.

Husmand Niels Jensen, Hadsund 10 Kr.

Husmand Johan Christian Hansen, Vive By
10 Kr.

Entlediget Lærer Mathias Jepsen, Astrup By
10 Kr.

1884.

Jens Madsen, Mou By, Præmie 20 Kr. og Diplom.
Præmie 1882 15 Kr. og 3 Stkr. Frugttræer. Pr.
1883 30 Kr.

Poul Sørensen Bruun, Støvring Hede 20 Kr. og
Diplom.

Christen Nielsen, Siem By og Sogn. . . Pr. 10 Kr.

Christen Nielsen Rigelsig, Grevelund By . . . Pr. 10 Kr.

Enke Kirstine Vilhelmsen, Vive By 10 Kr.

Banevogter Niels Peter Jacobsen, Hesselholdt By, 10 Kr.

Skomager Jens Christian Lauritzen, Store Arden
10 Kr.

Jens Chr. Bøysen, Braulstrup 10 Kr.

1885.

- Husmand Niels Larsen, Ny Stapis . . . 15 Kr.
 Husmand Jens Marius Sørensen, Mou . . . Pr. 15 Kr.
 Husmand Christen Byrsted, Skibsted, 10 Kr.
 Husmand Anders Jørgensen, Siem, 10 Kr.
 Skrædder Ole Sørensen, Pr. 15 Kr.
 Christiane Nielsen, Pr. 10 Kr.
 Skomager Lauritzen, Store Arden, 15 Kr.
 Husmand Poul Andersen, Thorup Hedehuse, 15 Kr.
 Husmand Thomas Behrendt, Sønder Tranders,
 Præmieværdig*).
 Husmand Jens Christensen, Dollerup, Præmie.
 Husm. Niels Hansen, Korup Skovhuse, Præmie.
 Peter Jensen Borup, Store Arden, Præmie.
 Husmand Vilhelm Sysler, Drastrup, Præmie.
 Banevogter Eskild Simonsen, Enggaarden ved Aalborg,
 Præmie.

1886.

- Skomager Jens Christian Lauritzen, Store Arden, Di-
 plom. Præmie 1882 20 Kr., 1884 10 Kr., 1885
 15 Kr.
 Tjenende Gartner Marius Sørensen, Mou, 30 Kr.
 Poul Andersen, Rold, 30 Kr. og Diplom.
 Husmand Anders Nielsen, Lille Rørbæk, 30 Kr.
 Husmand Poul Sørensen Bruun, Støvring, 30 Kr.
 Husm. Christen Andersen Møller, Volsted, 30 Kr.
 Husmand Søren Pedersen, Gudumlunds Fabrik, Pr.
 20 Kr.
 Arbejdsmand Frederik Peder Christiansen, Bælum,
 Pr. 20 Kr.
 Husmand Jens Christiansen, Dollerup Mark, Pr. 20 Kr.
 Murer Henrik Fette, Skelund, Pr. 20 Kr.
 Stenstryger Niels Markussen, Soelbjerg Kjær, Pr. 20 Kr.
 Husejer og Træskomand Anders Christian Christian-
 sen, Øve, Pr. 20 Kr.
 Niels Christian Sørensen, Aars, Pr. 20 Kr.
 Snedker Anders Jensen Thejl, Terndrup, Pr. 15 Kr.

*) »Præmieværdig« betyder, at man ikke har haft nok Penge at uddele.

Husmand Christen Eliassen, Als, Pr. 15 Kr.
Husmand og Smed Jens Knudsen, Thisted, Pr. 15 Kr.
Husmand Peder Jensen Borup, Store Arden, Pr. 15 Kr.
Banevogter Eskild Simonsen, Aalborg, 15 Kr.
Arbejdsmand Rasmus Hansen, Rostrup, 10 Kr.
Husmand Vilhelm Sysler, Drastrup, 10 Kr.

1887.

Husmand Jens Thomsen, True Hede . . . Pr. 15 Kr.
Boelsmand Anders Larsen, L. Rørbæk, 15 Kr.
Husmand Kristen Jensen Hellum, 10 Kr.
Skræder Niels Mortensen, Bælum, 10 Kr.
Træskomand Niels Pedersen, Vive, Pr. 10 Kr.
Husmand Søren Chr. Eriksen, Hvarre Hede, Pr. 10 Kr.
Pens. Lærer Mathias Jepsen, Astrup, Pr. 10 Kr.
Tømrer Peder Pedersen, Rebstrup, 10 Kr.
Husmand Søren Pedersen, Gudumlunds Fabrik, 5 Kr.
Husmand Christen Sørensen Byrsted, Skibsted, Pr.
5 Kr.
Husmand Ole Nielsen, Skelund, Pr. 5 Kr.
Husmand Johan Chr. Hansen, Vive, Pr. 5 Kr.
Vognmager Niels Nielsen Lods, Astrup Mark, Pr. 5 Kr.
Husmand Lars Chr. Andersen, Hasserris . . . Pr. 5 Kr.
Banevogter Eskild Simonsen, Aalborg, Pr. 5 Kr.

1888.

Husmand Søren Jepsen, Borup Hedemark, Pr. 20 Kr.
Pens. Lærer Math. Jepsen, Astrup, Pr. 20 Kr.
Husmand Hans Andreasen, Graverhuse, Pr. 20 Kr.
Skomager Jens Christiansen, Solbjerg, Pr. 20 Kr.
Arbejdsmand Anders Chr. Jensen, Skibsted, Pr. 20 Kr.
Arbejdsmand Frederik Ibsen, Hvorup, Pr. 20 Kr.
Husmand Jochum Christensen, Skaarup, 20 Kr.
Husmand Poul S. Bruun, Støvring, 20 Kr.
Husmand Søren Eriksen, Hvarre Hede, 15 Kr.
Husmand Anton Madsen, Bælum Mark, 15 Kr.
Husmand Jens Peter Jensen, Terndrup, 15 Kr.
Husmand Jens Lausten Laj, Lyngby, 15 Kr.
Landpost Jens Peter Larsen, Hostrup, 15 Kr.
Husmand Lars Chr. Andersen, Gl. Hasserris, 15 Kr.

Husmand Hans Andersen, L. Rørbæk, 15 Kr.
 Husmand Jens Peter Christensen, Rold, 10 Kr.
 Murer Chr. Christensen, Astrup, 10 Kr.
 Husmand Søren Berthelsen, Visborg, 10 Kr.
 Landpost Rasmus Nielsen, Als, 10 Kr.
 Johanne Marie Wulff, Terndrup Hede, 10 Kr.
 Husmand Anders Olsen, Hellumtved, 10 Kr.
 Husmand Jens Petersen. Mørck, Dollerup, 10 Kr.
 Husmand Jens Christensen, Dollerup Mark, 10 Kr.
 Husmand Anders Jørgensen, Siem, 10 Kr.
 Husmand Jens Kristian Kristensen, V. Skalborg, 10 Kr.
 Banevogter Eskild Simonsen, 10 Kr.
 Murer H. Fette, Skelund, 10 Kr.
 Husmand J. Jensen, Lyngbyskov, 10 Kr.
 Smed Jens Peter Thomsen, Siem, 10 Kr.
 Arbejdsmand Søren Andersen, Storvorde, 10 Kr.
 Arbejdsmand Marius Sørensen, Mov, 10 Kr.

1889.

Arbejdsmand Frederik Ibsen, Hvorup, 30 Kr.
 Husmand og Smed Niels Madsen, Dollerup, Pr. 30 Kr.
 Arbejdsmand Laust Christensen, Lyngby, Pr. 30 Kr.
 Husmand Poul Andersen, Thorup, Pr. 30 Kr.
 Christen Nielsen, Siem, Pr. 20 Kr.
 Snedker Andreas Gregersen, St. Brøndum, Pr. 20 Kr.
 Træskomand Jens Mortensen, Skelund, Pr. 20 Kr.
 Fisker Peder Christian Laursen, Løvdal Mark, Pr.
 20 Kr.
 Husmand Anders Christian Christiansen, Øve, Pr.
 20 Kr.
 Skrædder Jens Andersen, Rold, Pr. 20 Kr.
 Anders Larsen, Lille Rørbæk, Pr. 20 Kr.
 Husejer Glob Milling, Hellum, Pr. 10 Kr.
 Skrædder L. P. Nielsen, Hurup, Pr. 10 Kr.
 Snedker N. P. Jensen, Hurup, Pr. 10 Kr.
 Husmand og Baneformand Jens Pedersen, Svendstrup
 Hede, Pr. 10 Kr.
 Niels Christian Hansen, Godthaab Hammerværk, Pr.
 10 Kr.
 Banevogter Eskild Simonsen, Aalborg, Pr. 10 Kr.

Husmand Kristian Dollerup, Svendstrup, Pr. 10 Kr.
Husmand Jens Chr. Byvisen, Roulstrup, Pr. 10 Kr.

1890.

Lærer N. Kristensens, Ajstrup Hede, 20 Kr.
Husmand Jens Andersen, Stovvorde Østerenge, 20 Kr.
Arbejdsmand Poul Fuglsang, Askildstrup, 20 Kr.
Skomager Jens Uhr Lauritzen, St. Arden, 20 Kr.
Husmand Jockum Christensen, Skaarup Mark, 20 Kr.
Husmand Poul Sørensen Bruun, Støvring Hede, 20 Kr.
Fisker P. Jensby, Sebbesund, 20 Kr.
Husmand Christian Christiansen, Næpstrup, 10 Kr.
Husmand Søren Andersen, Storevorde, 10 Kr.
Husmand Anders Chr. Jensen, Skibsted, 10 Kr.
Husmand Anders Jørgensen, Siem, 10.
Husmand Niels Andreasen, Korup Skovhuse, 10 Kr.
Murer H. Fette, Skelund, 10 Kr.
Skræder Ole Sørensen, Vive, 10 Kr.
Husmand Peder Chr. Sørensen, Høndrup, 10 Kr.
Husmand Søren Jensen Præst, Borup Mark, 10 Kr.
Husmand Johannes Pedersen, Nysum, 10 Kr.
Husmand Chr. Christensen Elkjær, Martrup, 10 Kr.
Banevogter Eskild Simonsen, Aalborg, 10 Kr.
Husmand Lars Andersen, Hasseris, 10 Kr.
Husmand Ole Chr. Jensen, Bælum, 10 Kr.
Skræder N. Mortensen, Bælum, 10 Kr.
Murer Niels Sørensen, Bælum, 10 Kr.
Husmand Jens Carl Sørensen, Randrup Mark, 10 Kr.
Arrestforvarer Ole Jensen, Terndrup, 10 Kr.
Husmand Thomas Chr. Andersen, Soelbjerg, 10 Kr.
Skomager Jens Christiansen, Solbjerg, 10 Kr.
Arbejdsmand Chr. Andersen, Vive, 10 Kr.
Skræder Lars Peter Nielsen, Hurup, 10 Kr.
Snedker Niels P. Jensen, Hurup, 10 Kr.
Smed Christen Sørensen, Rold, 10 Kr.
Smed David Peter Hermansen, St. Arden, 10 Kr.
Husmand Christen Hansen Juel, Hvarre Hede, 10 Kr.
Boelsmand Anders Larsen, Lille Rørbæk, 10 Kr.
Husmand Ch. Nielsen, Lille Rørbæk, 10 Kr.
Smed Anders Nielsen, Lille Rørbæk, 10 Kr.

Husmand Jens Andersen Borup, Nysum, 10 Kr.
 Skræder J. N. Guldberg, Haverslev, 10 Kr.
 Husmand Jens Christensen Byrissen, Bravlstrup, 10 Kr.
 Smed L. M. Andersen, Godthaab Hammerværk, 10 Kr.
 Tømrer Peder Pedersen, Toldager, 10 Kr.

1891.

Tømrer Jens Chr. Sørensen, Vive, 30 Kr.
 Husmand Niels Halkjær Hansen, Haverslev, 30 Kr.
 Snedker Henrik Larsen, Lundby, 20 Kr.
 Snedker Jens Jensen, Skibsted, 20 Kr.
 Jordbruger Niels Madsen, Dollerup, 20 Kr.
 Murer og Træskomand Niels Pedersen, Vive, 20 Kr.
 Husmand Niels Christian Sørensen, Buddum, 20 Kr.
 Skrædder Jens Andersen, Rold, 20 Kr.
 Husmand og Fisker Peder Christian Laursen, 20 Kr.
 Husmand Peder Chr. Sørensen, Horndrup, 20 Kr.
 Husfæster Johannes Richardt, Sulsted Bakker, 10 Kr.
 Husmand Hans Christensen, Lyngby, 10 Kr.
 Skrædder Jens Jensen, Lyngby, 10 Kr.
 Snedker Andreas Gregersen, Store Brøndum, 10 Kr.
 Grovsmed Jens Peter Thomsen, Siem, 10 Kr.
 Træskomand Glob Milling, Hellum, 10 Kr.
 Skrædder Christen Nielsen, Siem, 10 Kr.
 Husejer og Skrædder, Hans Andreasen, Graverhusene,
 10 Kr.
 Husmand Karl Marinus Nielsen, Korup Hedehuse, 10 Kr.
 Låndpost Rasmus Nielsen, Als, 10 Kr.
 Smed David Peter Hermansen, Store Arden, 10 Kr.
 Skomager J. P. Christensen, Rostrup, 10 Kr.
 Skovfoged Anders Meidahl, Rold, 10 Kr.
 Indsiddet, Træskomand Povl Hansen, Sønderup, 10 Kr.
 Murer Kristian Dollerup, Svendstrup, 10 Kr.
 Husmand Jens Chr. Byvisen, Braulstrup, 10 Kr.

1892.

Aftægtsmand Jens Johansen, Byrsted, Diplom.
 Husmand Michael Frederiksen, Grøftager, 30 Kr.
 Husmand Niels Nielsen Trass, Grøftager, 30 Kr.
 Husmand Simon Pedersen, Hjeds Hede, Pr. 30 $\frac{1}{2}$ Kr.

- Husmand Poul S. Bruun, Støvring Hede, 30 Kr.
Fisker P. Jensby, Sebbersund, 30 Kr.
Husmand Niels Poulsen, Hostrup, 20 Kr.
Skovarbejder Ole Jensen, Madumsøhus, 20 Kr.
Husmand Jens Peter Jensen, Terndrup Posthus, 20 Kr,
Enke efter Murer Fette, Fransine Fette, Skelund, 20 Kr.
Postbud Anders Nielsen, Storearden, 20 Kr.
Husmand Niels Martin Behrndtz, L. Rørbæk, 20 Kr.
Husmand Martinus Winther, Finstrup Brohus, 20 Kr.
Banevogter Eskild Simonsen, Vogterhuset Nr. 149 pr.
Aalborg, 20 Kr.
Boelsmand Laurs Johansen Thingholm, Hostrup, 10 Kr.
Indsidder Niels Larsen Hvet, Aaby, 10 Kr.
Slagter Rasmus Kristensen, Lillevorde, 10 Kr.
Arbejdsmand Ole Bech, Bælum, 10 Kr.
Skrædder Lars Peter Nielsen, Hurup, 10 Kr.
Husmand Svend Peter Laursen, Als, 10 Kr.
Snedker Niels Peter Jensen, Hurup, 10 Kr.
Teglværksarbejder Niels Peter Nielsen, Stubberup,
10 Kr.
Husmand Peder Hansen Markmann, Nysum Hede,
10 Kr.
Husmand Johannes Pedersen, Nysum, 10 Kr.
Husmand Peder Nielsen, Aardestrup Hede, 10 Kr.
Husmand Christen Nielsen, Bradsted, 10 Kr.
Ledvogter I. C. Andersen, Bonderup, 10 Kr.

1893.

- Arbejdsmand Søren Andersen, Storvorde, 20 Kr.
Skovfoged Niels Madsen, Fræer Hede, 20 Kr.
Husmand Peder Chr. Sørensen, Høndrup, 20 Kr.
Peder Kristensen Vestergaard, Døstrup, 20 Kr.
Portør Marinus Laursen, Skjørping, 15 Kr.
Smed og Husejer Niels Madsen, Dollerup, 15 Kr.
Snedker Jens Jensen, Skibsted, 15 Kr.
Skomager, Husmand Jens Christiansen, Solbjerg, 15 Kr.
Skomager Anders Lauritzen, Als, 15 Kr.
Landpost Rasmus Nielsen, Als, 15 Kr.
Peder Christian Laursen, Løvdal Mark, 15 Kr.
Murer, Tækker, Træskomager Niels Pedersen, Vive,
15 Kr.

- Skrædder J. N. Guldberg, Havnsbo, 15 Kr.
 Husmand og Karetmager Jens Christian Nielsen Brams,
 Veggerby, 15 Kr.
 Husmand Niels Peter Petersen, Sørup Hede, 15 Kr.
 Husmand Christen Rasmussen, Gudumlunds Kjær,
 10 Kr.
 Landpostbud Hans Zachariassen, Sønder Kongerslev,
 10 Kr.
 Husmand Jens Peter Jensen, Sønder Kongerslev, 10 Kr.
 Husmand Johan Heinrich Boll, Arden, 10 Kr.
 Murer Jens Pedersen Damborg, Rold, 10 Kr.
 Skovfoged Anders Meidal, Rold, 10 Kr.

1894.

- Husmand Chr. Nielsen, Tylstrup, 15 Kr.
 Bødker Morten Larsen, Hals, 15 Kr.
 Husmand Lars Christian Jørgensen, V. Hassing, 15 Kr.
 Husmand Peder Andersen, Visborg Skovmark, 15 Kr.
 Husmand Michael Frederiksen, Grøftager, 15 Kr.
 Husmand Niels Tress, Grøftager, 15 Kr.
 Fisker P. Jensby, Sebbersund, 15 Kr.
 Husmand Simon Pedersen, Hjeds Hede, 15 Kr.
 Husmand Johan Lars Peter Pedersen, Fjellerad Hede,
 10 Kr.
 Husejer Glob Milling, Hellum, 10 Kr.
 Smed Niels Hansen, Terndrup, 10 Kr.
 Bødker G. H. J. Koch, Store Arden, 10 Kr.
 Skovarbejder Ole Jensen, Madumsøhus, 10 Kr.
 Husmand Thomas Christian Andersen, Solbjerg, 10 Kr.
 Landpostbud Anders Nielsen, St. Arden, 10 Kr.
 Arbejder Poul Andersen, Torup Hedehuse, 10 Kr.
 Husmand Johannes Pedersen, Nysum, 10 Kr.
 Peder Pedersen, Fyrkilde, 10 Kr.
 Husmand Niels Christian Jensen, Haverslev, 10 Kr.
 Træskjærer Niels Chr. Hansen, Nørre Svendstrup,
 10 Kr.
 Husejer Niels Larsen, Bælum Skovhuse, 10 Kr.
 Snedker Anders Jensen Thye, Terndrup, 10 Kr.
 Træskomand Peter Marinus Nielsen, Terndrup Mark,
 10 Kr.

Skræder S. M. Pedersen, Veddum, 10 Kr.
Arbejdsmand Niels Christian Sørensen, Buddum, 10 Kr.
Arbejdsmand Niels Peter Hakonsen, Visborg, 10 Kr.
Indsidder Niels Jensen, Veddum, 10 Kr.
Husejer Jens Knudsen, Thisted, 10 Kr.
Husmand Jens Uttrup, Rostrup, 10 Kr.
Ingeborg Christensen, True, 10 Kr.
Husmand Christen Nielsen, Bradsted, 10 Kr.
Ledvogter J. C. Andersen, Bonderup, 10 Kr.
Husmand V. Chr. Christensen Elkjer, Mastrup Hede,
10 Kr.

Med dette Aar ophører saavel Offentliggørelsen af Navnene som ogsaa Offentliggørelsen af den Virksomhed, de paagældende har øvet, og til fortsat Studium over dette Emne maa henvises til Arkiverne. Alle rede af det anførte vil det kunne ses, hvorledes Havebruget har bredt sig til stedse større Dele af Amtet, hvorledes Eksemplet i et Sogn eller en By har ført andre med sig, saa Antallet af Præmietagere er steget ganske betydeligt.

XIII. BYERNES KOLONIHAYER OMKR. AAR 1900

Det er i et tidligere Afsnit paavist, hvor liden Forstaaelse man i 1820-erne havde af Kolonihavesagen i Amtets Byer. Inden Aarhundredet var udløbet, skulde det imidlertid blive ganske anderledes, og den Ære skulde det da tilkomme Aalborg: at blive Moderbyen for Kolonihavebevægelsen under Frivillighedens Tegn, — den Form, hvorunder Bevægelsen nu har sejret Landene over.

Anlæggelsen af Havekolonier havde staaet omtrent stille, siden de førømtalte Cirkulærer udstedtes. Ved Udskiftningsforordningerne for flere Byer (saasom Skive, Sæby og Hobro, 1831—46) bestemtes det, at der skulde udlægges Jord til Havekolonier; men i de senere Udskiftningsforordninger synes det atter at væ-

re bleven glemt⁶⁹). I 80-erne maa det derfor antages, at der kun i meget faa Byer har været saadanne (»Frihaver«) og inden for vort Amt overhovedet ingen.

Imidlertid blev den aandelige Sæd, som Cancelliet saaede i disse Foretagender, ikke saet forgæves, og Ideen deri var for saa vidt rigtig nok. Der var blot den Gene, at der trods alt var et Fattigdommens og Ufrivillighedens Stempel derover. Skulde Kolonihavesagen vinde frem, maatte det ske under Frivillighedens Fane, — og det var dette, som Landstingsmand Jørgen Berthelsen saa, da han i Aaret 1884 lejede et Stykke Jord af *Aalborg* Kommune og atter lejede det ud i Parceller til sine Medborgere. Arealet laa, hvor den nuværende Banelinie gaar, og der er intet som helst tilbage af denne første Have-Koloni, — ikke blot *Aalborgs*, men Danmarks første Koloni, der ikke havde Stempel fra Statsmagten eller Fattigvæsenet. Haverne i Kolonien lejedes ud til Personer, der ikke maatte have mere i Indtægt, end at de kunde være Medlem af en Sygekasse, og de kaldtes Arbejderhaver. Man opdagede snart, at denne Maade at anlægge Kolonierne paa, var den rette, idet den lededes under Forningssystemet. Og med denne første Type som Basis bredte Bevægelsen sig snart over hele Landet. 1897 oprettedes den første Koloni i København, og fra Danmark er Tanken overført til en Mængde evropæiske Lande⁵⁹. Frøkørnet, der saaedes, var »Frihaverne«; men Spiren, der blev til den smukke Blomst, var Kolonien i *Aalborg*, den havde *Aalborg By* til Moder og Jørgen Berthelsen til Fader. Stolt kan Byen være over denne Værdighed, og velfortjent er Monumentet over Kolonihavens Fader, som Byen rejste ham paa Skovbakken*).

*) Om Jørgen Bertelsen se iøvrigt Fra Himmerl. og Kjær Herred IV, S. 133—142.

Den senere Tid bragte adskillige nyere Kolonihaveanlæg i Aalborg, og der er ingen By i Landet, der som denne i vore Dage præges af sine Havekolonier. Men Skæbnen har ikke været de enkelte Kolonier gunstig, idet Udviklingen særligt paa det trafikale Omraade har berøvet Byen den ene Koloni efter den anden. Den ældste eksisterende Koloni er den, der ligger mellem Banelinien og Hobrovej og strækker sig fra Gl. Kærvej til Ny Kærvej. Det er en Misforstaaelse, naar Statskonsulenten for Kolonihaver kalder denne Koloni for en Koloni af »Frihaver«⁶⁰), thi den er ligesom de andre Aalborg-Haver styret efter Foreningssystemet⁶¹). Med sine 185 Haver, anlagt ved de 11 snorlige Haveveje, velordnet og nummereret, — med sine velplejede og smukt udklippede, tykke Tjørnehække og med de frodige, gamle Haver bag Hækkene faar denne »Haveby« en mærkelig Lighed med engelske Havebyer. Man kunde ønske denne Koloni en lang Levetid; men desværre maa ogsaa denne formentlig snart vige for Trafikkens Udvidelse.

Imens Havekolonierne under Jørgen Berthelsens Foreningssystem blomstrer i Aalborg, kommer der i 90-erne en Vejassistent J. Juul til *Løgstør* og giver Anledning til, at man der tager Kolonihavetanken op paa det gamle, andre Steder næsten (eller helt) glemte Grundlag: Kancellicirkulærerne. Vejassistent Juul allierede sig med Drejermester Martin Christensen, og i Kommunalbestyrelsesmødet under ¹²/₉ 1894 behandles første Gang Sagen om Indrettelse af disse Kolonier, og der nedsættes et Udvalg. Allerede smaa to Maaneder efter har Udvalget endt sit Arbejde, og under ⁷/₁₁ s. A. bevilger Kommunestyrelsen, at Jordstykket imellem Raadhuset, Mønstedts Have, Tømrer Petersens Ejendom og Kirken skal anvendes til 9 Ha-

ver, ligesom der bevilges 300 Kr. til Indhegning og Istandsættelse af Jordstykket, og under $\frac{5}{12}$ gives der det nedsatte Udvalg Mandat til at bortleje Haverne. Først kulegraves nu Jorden, der indgrøftes og afvandes ved Stendræn, og derefter udlejes de 8 Haver à 5 Kr. Stk., medens den niende (Nr. 6), der var noget

»Frihaver« i Skoleengen i Løgstør (1926).

mindre, udlejes for 4 Kr. De lejende er følgende Borgere i Løgstør:

Snedker Malling, Arbejdsmand N. R. Nielsen, Landpost Hans Pedersen, Arbejdsmand Karl Jensen, Vognmand Niels Madsen, Arbejdsmand, fhv. Ølbrygger Larsen, Murer Laursen, Blikkenslager Larsen og Arbejdsmand Michael Riis.

Idet ikke alle Indtægterne vil være Netto, bevilges der Udvalget 20 Kr. pr. Aar til Vedligeholdelse m. m.

(⁹/₁ 95), og allerede næste Aar (¹⁴/₁ 96) skrider man til en Udvidelse af Virkeomraadet, idet der anlægges en ny Koloni med 5 Haver Øst for Drejões Reberbane (til 5 eller 6 Kr.). Mod Slutningen af samme Aar (⁹/₁₀ 96) anlægges der til yderligere Brug en Have (Nr. 15), og senere er Omraadet stadigt blevet udvidet (Skoleengen), saaledes at der i 1922 var ialt 83 Frilhaver i Byen. Alle Lejerne underskrev paa et højtideligt Dokument, der bød dem Lejevilkaaene, hvis Hovedpunkter var:

1. Opsigelse ¹/₂ Aar til en 1. April eller 1. Oktbr.
2. Lejeafgift erlægges 1. Juni og 1. Aug. med Halvdelen.
3. Fremleje er forbudt.
4. Medlemmer af Kommunalbestyrelsen har Ret til at bese og forevise Haverne.
5. Uenighed afgøres af Kommunalbestyrelsen.
6. Haverne maa benyttes til Køkkenurter, Blomster, Frugtbuſke og Frugttræer; men anden Plantning maa kun foretages efter indhentet Tilladelse.
7. Lejeren har Hegnspligt og maa vedligeholde Hegnet.
8. Kommunen bestemmer Ordensreglerne og alt ang. Renholdelse etc.
9. Paatale sker til Fattigkommissionen og Birket.

Paa disse Vilkaar, der bar et Stempel paa 5 Øre, underskrev hver Lejer i en Protokol⁶²). Af disse Frilhaver var der i Aaret 1926 kun 30 tilbage⁶³).

XIV. I MANDS MINDE

Som Afslutning paa Dokumentationens i det foregaaende skal anføres et og andet om Haverne i Mands Minde, særligt paa Grundlag af utrykte Optegnelser hos Stephan Nyeland. Paa dennes Opfordring indsendte omved Aar 1897 forskellige kendte Mænd Beretninger om Havebrugets Stade i deres Egn. Blandt disse er

fhv. Apoteker Strøybergs om *Aalborg*, der beretter, at Havebruget dér i visse Henseender har gjort enorme Fremskridt, idet der bl. a. paa Torvet holder Rækker af Vogne fra Byerne og Gaardene deromkring. ».... der er 19 Gartnerier, men de to, der giver sig af med Decoration, kan ikke i Byen faa til deres

Have ved »Villesborg« i Hasseris (1926).

Behov.... Der har i sin Tid været stor Udførsel til Norge, men den er nu paa andre Hænder.....«⁶⁴). Den megen Bebyggelse i Byen gjorde det af med mange Havearealer, saaledes som det i det følgende hedder⁶⁵):

Alle gamle Haver i Byen, hvoraf der var mange og temmelig store, dels Gartnerhaver og private tildels Lysthaver og deriblandt den store Apotekerhave med de gamle liggende Frugttræstammer ere udlagte til Byggegrunde og tildels bebyggede.

Nogle private Haver ere anlagte omkring Villaer som ere byggede i Byens nærmeste Omegn i de senere Aar. De Gartnere, som endnu eksisterer og drive Gartneri have ligeledes maattet søge Plads i Byens nærmeste Omegn, hvor de drive endel Blomstergartneri. Af mindre Betydning er derimod Kjøkkenurter, som tilføres Byen i store Mængder fra Herregaarde og Husmænd.

Som Følge af disse Forhold kan man næppe sige, at her har været stor Fremgang med Undtagelse af Blomstergartneriets Omraade. Thi af Blomster dyrkes her jo flere og finere Sorter end tidligere.

Derimod maa de nuværende Lystanlæg roses, da de ere i en smuk og god Stand og tillige temmelig betydelige, hvilket har sin store Betydning for Byen, i hvis umiddelbare Nærhed der er fuldstændig Mangel paa Skov. . . .

Det nyeste Anlæg nemlig Aalborg Plantage er beliggende $\frac{1}{4}$ Mil Syd for Skovbakken, men denne Beplantning, som strækker sig over et Areal af 17 Td. L. stærkt couperet Terrain er først bleven paabegyndt for 3 Aar siden*) og er saaledes i sin Vorden. Beplantningen bestaaer dels af Naale- og dels af Løvtræer og venter man her med Tiden at faa et sjældent smukt Anlæg paa Grund af det couperede Terrain, der er højt og hvorfra der haves en glimrende Udsigt. Afdøde Oberst Myhre er den, der fik Ideen om dette Anlæg og hans Idé blev realiseret af nogle Borgere her i Byen. . . .

Fra *Løgstør* berettes⁹⁶⁾:

Interessen for Havebrug er for Byens Vedkommende steget meget de sidste 30 Aar. Tidligere var her kun ganske faa større Haveanlæg, og nu er der næsten Have ved ethvert Hus, et mere eller mindre vellykket Bevis paa den stigende Interesse, selv hos Arbejderbefolkningen.

Communen har derfor udlagt Jord til at udleie til Smaahaver paa billige Vilkaar, og det har vundet megen Paaskjønnelse. Denne Fremgang er saa meget mere paaafaldende, som hverken Klima, Læforhold

*) Altsaa ca. 1894.

eller Jordbunden særligt indbyde til Anstrengelse i den Retning. Egnen er skovløs, og Muldlaget ringe med Grus-, Kalk- eller Kridtunderlag. Fjorden skader ofte, naar Vandstanden er høj, de lavtliggende Haver, som lide meget derunder, naar de staa over-svømmede i flere Døgn.

Her i Byen er 3 større Privathaver ved Lægens og Herredsfogedens Boliger og Postmester Dahlgrens Have, der er henved 1 Td. L.

Der er et mindre ret hyggeligt Anlæg i Byen, anlagt af Apotheker Nielsen i 1870 (nu i Nibe).

Apotheker Nielsen har virket meget for Havebrugets Fremme og veilede ofte deri.

Kjøbmand M. Simonsen anlagde og skjænkede i Aaret 1869 Byen en smuk indhegnet og beplantet Kirkegaard, og senere 1880 et Anlæg tæt derved paa 2—3 Td. L., hvortil Byens Beboere havde Adgang.

Byen har to Gartnerier, det ene særligt for Blomster og det andet for Kjøkkenurter.

Af sjældne Planter er der i Omegnen fundet *Campanula cervicaria* og *Euphorbia cyparissus*.

Byen har to Torvedage med god Tilførsel af Haveproducter.

Øjesø Plantage er anlagt af Folk her fra Byen og ligger smukt ved Sjørup Sø, Birkedommer Rosenørn staar i Spidsen herfor.

Om Havedyrkningen i *Nibe* meddeles⁹⁵:

Det maa vel siges, at Havebruget i Nibe By har havt en ikke ringe Udvikling i de sidste 40 Aar. Med Undtagelse af nogle faa gamle Haver, der endnu har deres Plads som de fornemmeligste, var de andre meget tarvelige. Dette gælder især for Blomster- og Frugthaverne.

For Byens Vedkommende var Kjøkkenhavedyrkningen maaske ligesaa stor i tidligere Tid som nu; men paa Landet dyrker man langt flere Kjøkkenurter nu. Før var det næsten alene Kartofler, Kaal og nogle enkelte Madurter. Man bruger endnu ikke Blomkaal og Rosenkaal eller Grønærter til Mad paa

Landet. Frugthavedyrkning har havt bedre Fremgang og Plantning i det hele taget har Hedeselskabet givet Lyst til. Der er anlagt flere Haver ved Gaarde og Huse, og det Udbytte, der glæder mest, er Træfrugten.

Gennem Plantningsforeningerne er der Adgang til billige Frugttræer, og ogsaa billigt Havefrø.

Det kgl. danske Haveselskab har uddelt*) flere Hundrede Frugttræer til Smaakaarsfolk i og om Nibe.

Der er neppe nogen Have uden Frugttræer. De enkelte større Frugttræer i nogle Haver ere plantede i Begyndelsen af Aarhundredet.

Der er megen Sands for Blomster, og medens der i de gamle Haver var nogle lige Gange indfattede med Frugtbuske, dannende Kvarterene, hvoraf en mindre Del ved Stuehuset var afseet til Blomster, der mest bestod af vedvarende Blomsterplanter, saasom Pæon, Akeleje, Stormhat, Ridderspore, Ambra og Balsam, og af dem, der saede sig selv som Poppelrose, Morgenfrue og Ridderspore.

Hække af Lavendler og Roser forsynede Potpourrikrukkerne.

Af blomstrende Buske fandtes kun Syren og Guldregn.

Nu findes selv i mindre Haver gode Roser og nyere Stauder, idet den Ene velvilligt meddeler til den Anden.

Potteculturen staar særlig højt i Nibe, og er et almindeligt Samtaleemne. Man søger at overgaa hinanden.

Særligt gode Haver er den gamle Byfogedhave, Distriktslægens og Apothekerens Haver. I dem alle er der større Rosensamlinger. Distriktslægen har en stor Samling Abutilon og Apothekeren en prægtig Samling af Stauder.

Omegnens Haver er *Pandum* Have af Interesse paa Grund af sin store Naaletræsamling og sjældne Løvtræer plantet af afdøde Proprietær Cordes, som indførte meget fra Udlandet.

Hvad Byens offentlige Anlæg angaar, ere de paa-

*) Se S. 438 og flg.

begyndte af Kjøbmand *Søren Nielsen*, som tilplantede nogle Bakkeskrænter rimeligvis i Trediverne. En Solskive med en Metalmindeplade findes i Anlægget. Efter ham fortsatte afdøde Apotheker C. P. Hoygaard Plantningen, der indtil 1875 udgjorde et Areal af et Par Tdr. Ld. Under *Annam Nielsen* blev Plantningen udvidet med den tilstødende Markedsplads og udgjør nu 4 Td. L. Anlægget ligger ved Byens nordre Ende. — I den sydlige Ende har Bundtmager *F. Nielsen*, en Brodersøn af *Søren Nielsen*, beplantet en Grusgrav paa c. $\frac{1}{2}$ Td. L. Op til denne Plantning støder en Del af Communens Grus- og Sandgrave, der i 1896 blev beplantet med Fyr og Gran.

I 1874 begyndtes, paaskyndet af Apotheker A. Nielsen Beplantningen af nogle N. Ø. for Byen beliggende Hedebakker, kaldet »Skald«. Nu er der beplantet 17 Tdr. L. Det er et meget smukt Terrain, med Udsigt over Limfjorden.

For Havebrugets Fremme har Fru S. Wibro, Agent J. C. W.'s Hustru, virket meget. Hun havde en levende Interesse for alt Havebrug og øvede betydelig Indflydelse paa dets Fremgang baade ved Exemplet og den Beredvillighed, hvormed hun meddelte Andre.

Pastor Jeremis Wøldike maa nævnes for den Tid, han var Præst i Øster Hornum, hvor han anlagde en større Frugthave. Han var en dygtig Pomo-log og er vel kjendt som saadan*).

Nogen egentlig Gartner er der ikke i Nibe, men Nogle, der svarer til de tidligere Urtegaardsmænd og Podemestre.

Hvad der produceres over Forbruget som tidlige Kartofler, Agurker, Selleri og Stikkelsbær etc. sælges paa Aalborg Torv.

Jordbærrene i Nibe ere særlige fortrinlige paa de lavtliggende Jorder. Der sælges ikke saa lidt fra Haverne i Nibe. En Mand har beplantet et Areal i sin Have med Stikkelsbær og tjener godt derved.

Der findes et ældre Morbærtræ i een af Byens Haver; det bærer i enkelte Aar ikke saa lidt Frugt.

*) Se S. 430 og flg.

Bøgetræerækken i Hovedgaarden Lundbæks Have er berømt og ligeledes en Krands af Taxtræer, der skal have omsluttet et Springvand. Der findes der i Skoven en Eg, der ved Roden maaler 14—15 Alen; den ser dog ud, som det var to sammenvoksede.

Endelig foreligger der fra *Hals* følgende Beretning⁶⁶):

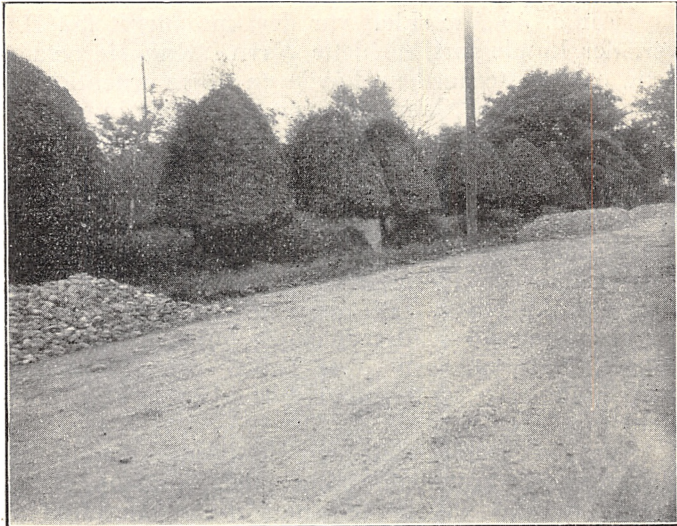
For c. 30 Aar siden var der kun meget faa Haver, der kunde fortjene dette Navn. Kun Herregaardene og Præstegaardene havde en større ordentlig anlagt Have. Ved Gaardene var der i Almindelighed foran Vaaningshusets Vinduer indhegnet en lille Plads med et Stendige til Kjøkkenurter. Den gjorde tillige Tjeneste som Bigaard, dog var der sjældent mere end et Par Stader til Overvintring. I samme Have stod der i Almindelighed 2—3 Æbletræer af meget simpel Sort (mest røde Sommeræbler), og i Diget nogle smaa simple Stikkelsbær. De ommeldte Frugtræer vare for c. 50 Aar siden allerede gamle, og maa være plantede c. i Begyndelsen af 18-Tallet. Enkelte af dem staa endnu i enlig Tilværelse og kjæmpe ikke uden Held for Livet,

Midt i 1800-Tallet var Bøndernes Sands for Havevæsenet og Træplantning aldeles forsvundet, og der blev ikke anlagt eller plantet det allermindste. De fleste af de gamle Smaahaver blev ødelagte derved, at Gaardene blev ombyggede og udvidede, idet det nye Vaaningshus blev lagt udenfor det gamle, altsaa lagt i Haven.

Ved Husene var der for ca. 30 Aar siden kun sjældent Tegn til nogen Have. Nu er der i hele dette Forhold indtraadt en glædelig Forandring. Omtrent ved hver Gaard er der anlagt en ikke ubetydelig Have, ofte paa flere Td. L. Æren derfor tilkommer væsentlig Hedeselskabet, da dette har vakt Sandsen for Træplantning. Disse Haver ere derfor ogsaa væsentlig Lysthaver, det vil sige Plantager med Gange; men der knytter sig altid dertil Plantning af nogle Sirbuste samt foran Vaaningshuset et mindre Parti med

Frugtræer og Frugtbuske. Nogen egentlig større Frugthave er der kun anlagt paa Rottrup, idet Hedeselskabet ikke endnu har faaet Greb i Befolkningen.

Om en enkelt By, hvor der i gamle Dage var en Slags Fællesdrift af et Stykke Havejord, noget, der ellers kun kendes fra et Par andre Steder i Lan-

Haver i Lille Brøndum (1926).

det, meldes fra *Nr. Kongerslev*⁶⁷), hvor det hedder fra disse gamle Dage, at

»Midt i Byen ligger en allang Strimmel Jord, begrænset af Hovedgaden mod Vest, der her slaar en Bue udenom, medens der østenom i en mere lige Linie gaar en Gyde. . . . I gamle Dage kaldtes Stykket Plantegaden, fordi Bybeboerne der havde hver sit Plantebed. Plantebedene maatte vige for Beboelseshuse. . . .«

Beskriveren omtaler derefter sit Hjems Kaalgaard,

hvor »En Række Stikkelsbærbuske delte Kaalgaarden i 2 Dele, en til hver Beboelse i Huset. I den østre Del havde Peberroden taget saadan Overhaand, at den fyldte det meste af Pladsen. . . .«

XV. LOKALE FRUGTSORTER.

Som det er Tilfældet i de fleste Egne af Landet, er det ogsaa Tilfældet her, at der er ganske enkelte Frugtsorter, som har funden en særlig Udbredelse eller som er særligt hjemmehørende paa en bestemt Egn og Lokalitet. De kan være opdaget ret tilfældigt og udbredt af en lokal Iagttager, de kan være funden ved systematiske Undersøgelser som Wøldikes og systematisk udbredt ved Frugtforædlere, eller de kan være fremkommen ved en systematisk Tiltrækning. Visse Egne og Byer kan præges helt af en bestemt Frugtsort, hvilket dog næppe er saa typisk inden for vort Omraade. Men idet der kan knytte sig en Egnshistorie til en særlig Frugtsort eller maa ske et bestemt Træ, og idet Frugtræerne saavel i interiør som i exteriør Virkning er af største Betydning for Haverne, — idet ogsaa deres Frugter betyder et vist Maal af Næringsmidler, en vis Tiltrækning for Ganen, og de kræver et vist Arbejde ved Pasning, Nedplukning, Tilberedning og etc., — kort sagt er et ikke uvæsentligt Led i Dagliglivets Dont, skal ogsaa dette Omraade af Haverne helliges et Kapitel. Saavel paa Grund af Frugtens Omfang som ogsaa af andre Aarsager er Æblet den betydeligste af Frugterne, og der skal derfor indledes med Beretning om lokale Æblesorter⁷²).

Ny Astrakan er en saadan Sort, der, som foran antydet, er fremdraget af Pastor Wøldike og antagelig stammer fra Sønder-Hornum. Wøldike betegnede

den ogsaa som Snerose, der hentyder til Frugtens smukke Ydre.

Gulgul Sommerpigeon er en god Sommerpigeon, som i Aaret 1870 fandtes af Wøldike ved Nørholm.

Ny Gaardmandshave i Hæsum, Vest-Himmerl. (1926).

Skoles Have ved Nibe. Den er af ham formeret og bl. a. ført til Kværndrup Præstegaardshave paa Fyn.

Æveldrup Præsteæble er fundet af Wøldike for mange Aar siden i Æveldrup Præstegaardshave, et Par Mil Vest for Hobro, og udbredt af ham fra hans Have i Øster-Hornum.

Terndrupæble har hjemme i Byen Terndrup mel-

lem Aalborg og Hadsund. Sorten er bragt Pomolog C. Mathiesen fra Gartner A. Jørgensen i Terndrup, og det er meddelt, at Træet er meget stort med en hvælvet Krone. Det staar aldeles uden Læ og giver aarligt 6—8 Tdr. Frugt.

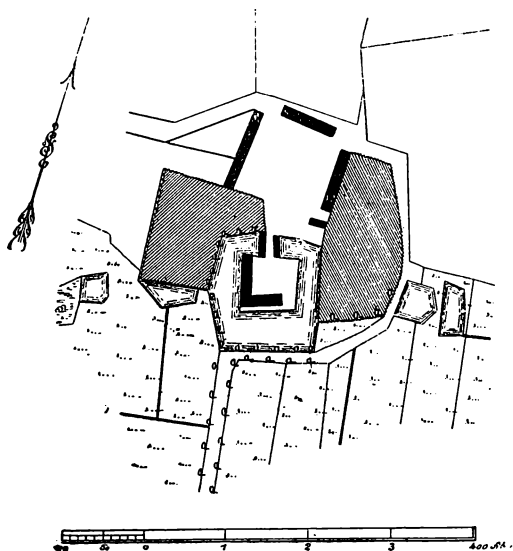
Af Pæresorter saavel som af Blommer eksisterer der ikke nogen bekendte Lokalsorter, hvorimod der af Kirsebær findes en saadan. Imens de foran nævnte alle er fremkommen uden Menneskers maaltbevidste Arbejde med en saadan Fremskaffelse, er den sidstnævnte fremkommen ved systematisk Plante- forædlingsarbejde. Ogsaa denne Sort er Wøldikes, nemlig *Sort Hjertekirsebær*, om hvis Historie det hedder:

Dette Kirsebær er tiltrukket af Pastor Wøldike, medens han var Præst i Øster Hornum ved Nibe. Han noterer 1862, det Aar, da Træet bar første Gang. Det kaldtes til at begynde med Sabines Kirsebær efter en Søster, men dette Navn ændredes til ovenstaaende, da hans eneste Søn Otto døde i sit 19de Aar som Gartnerelev hos Bøgh i Horsens. Moderfrugten mente W. var Lucies Hjertebær.

Mens dette Kirsebær er noget større end de almindelige og derfor mere værdifuldt, er de foran nævnte Æblesorter ikke saa fremragende, at de har funden Vej viden om eller er bleven berømte. Ved en Undersøgelse for faa Aar siden af Amtets Frugtavl noteres, at »Af Lokalsorter er der ingen funden af Værdi«⁷³), og det har ikke været muligt ved et Par Stikprøver udsendt i 1926 at faa konstateret, i hvor stort Omfang Wøldikes eller andre Lokalsorter er udbredt i Amtet. Men i Øster-Hornum Præstegaardshave, hvor deres Vugge stod, lever Sorterne videre.

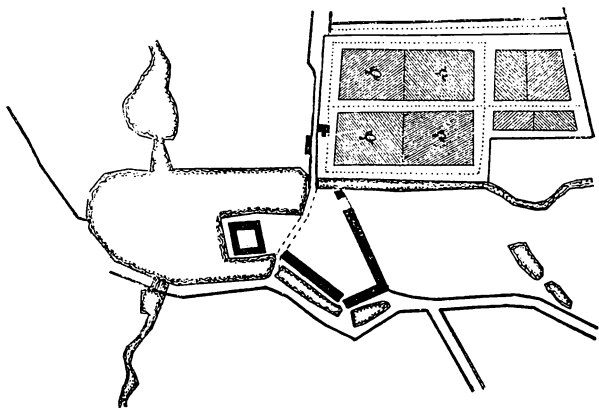
XVI. STILFORMERNES UDVIKLING

Ligesom Bygninger, Klædedragt, Bohave etc. er undergivet Modens Luner, og til de forskellige Tider er bleven præget af en bestemt Type eller Stil, saaledes er Haverne det ogsaa. Den Forskel er der dog, at mens Bygningerne er af ret holdbart Materiale, er

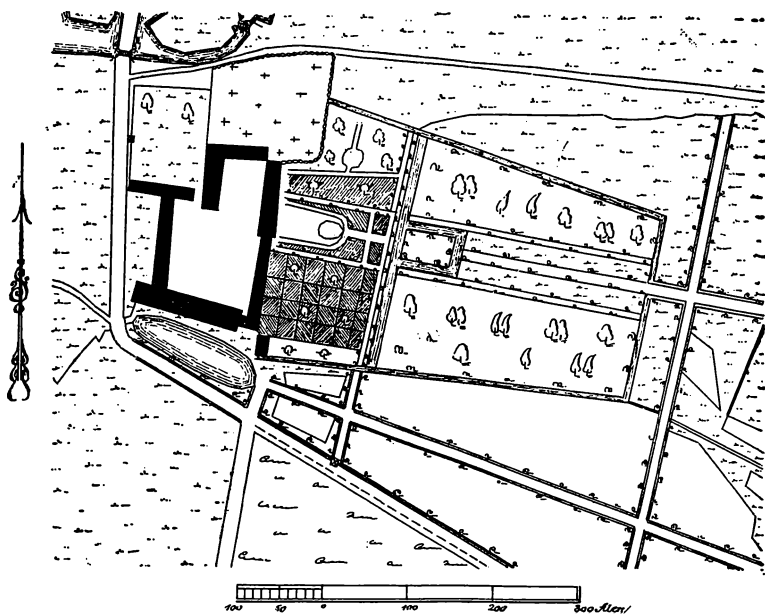

Plan af Kongstedlund (ca. 1800).

Haverne opbygget af levende, foranderligt og forgængeligt Stof, der dels udvikler sig forskelligt efter Egn, Jorbund, Læforhold etc., dels ved forskellig Behandling og Kultur faar et forskelligt Udseende. Endvidere er det langt lettere at iklæde en Have en ny Stilklædning ved at omlægge den, end det er at give et Hus en anden særpræget Karakter, naar det da ikke først nedbrænder eller nedrives. Af disse Aarsager bliver i Almindelighed Havernes Præg mere

Plan af Villestrup (ca. 1800).

Plan af Bjørnsholm (ca. 1800).

ubestandigt og Typerne undertiden udflydende. —

Det er derfor ikke underligt, at Haverne ikke i den Grad som Husene vidner om, at de gennem Tiderne har været iført forskellige Stilklædninger, og

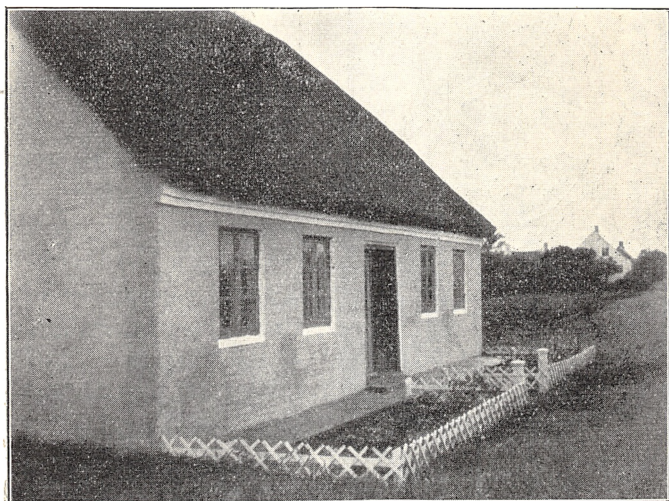
Parti af Bjørnsholm Have (1926).

at de har skiftet fra regelmæssige Inddelingsmetoder til uregelmæssige for derefter atter at gaa over i det mere bundne og regelrette. Dog er der ogsaa herom enkelte tydelige Vidnesbyrd i Amtet, fornemmelig i Herregaardshaverne, ligesom gamle Kort kan vidne derom.

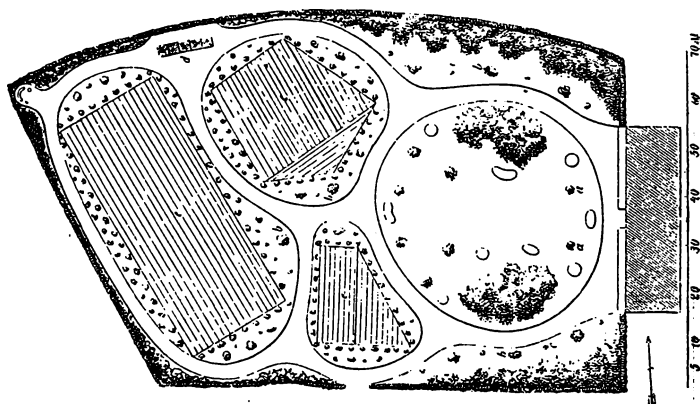
Noget af det bedste i saa Henseende er utvivl-

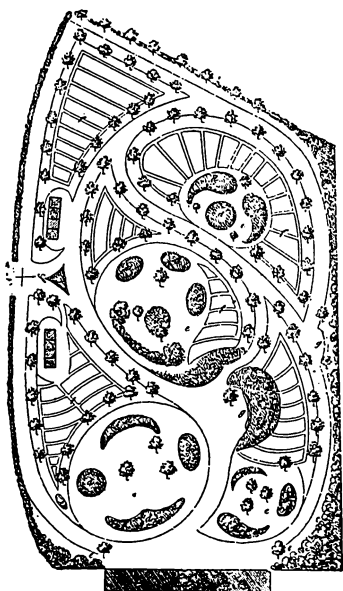
Forblæst Trærække i Bjørnsholm Have (1926).

Forhave ved Landbohjem i Grønnerup (1926).

Haveplan fra ca. 1850.

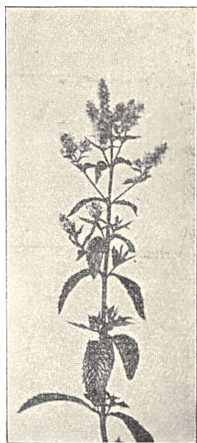

Haveplan fra ca. 1850.

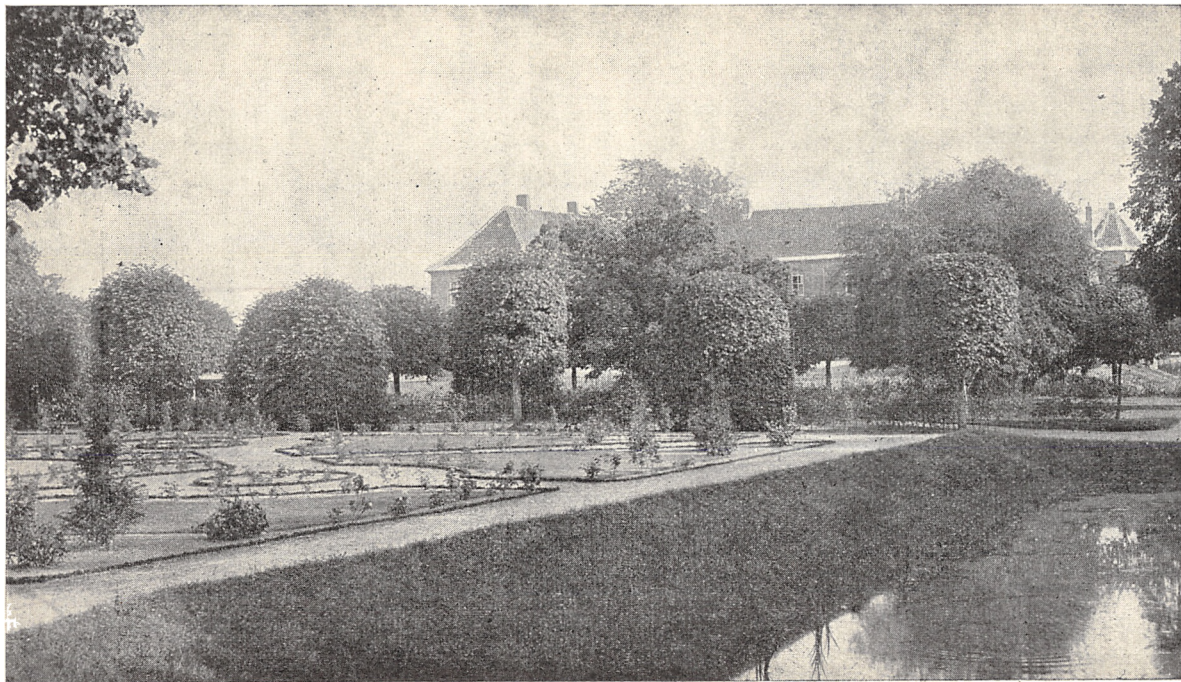
(Se nærmere om disse Planer
i »Havekunst« 1925.)

somt Bjørnsholm, Villestrup og Lundbæk Haver. Endnu i vore Dage vidner paa 3—400 Aar de snorlige Trærækker, Kanalerne og de klippede Linde og Hække i Villestrup om denne Haves Anlægsform under den Periode, der kendetegnes af Barokken (se Kortene S. 468—469), og det samme er med Undtagelse af Kanalerne ogsaa Tilfældet i Lundbæks Terrasser og Bjørnsholm, hvilket sidste Sted Larverne Aar for Aar æder Lindetræerne ned, men ufortrødent skyder

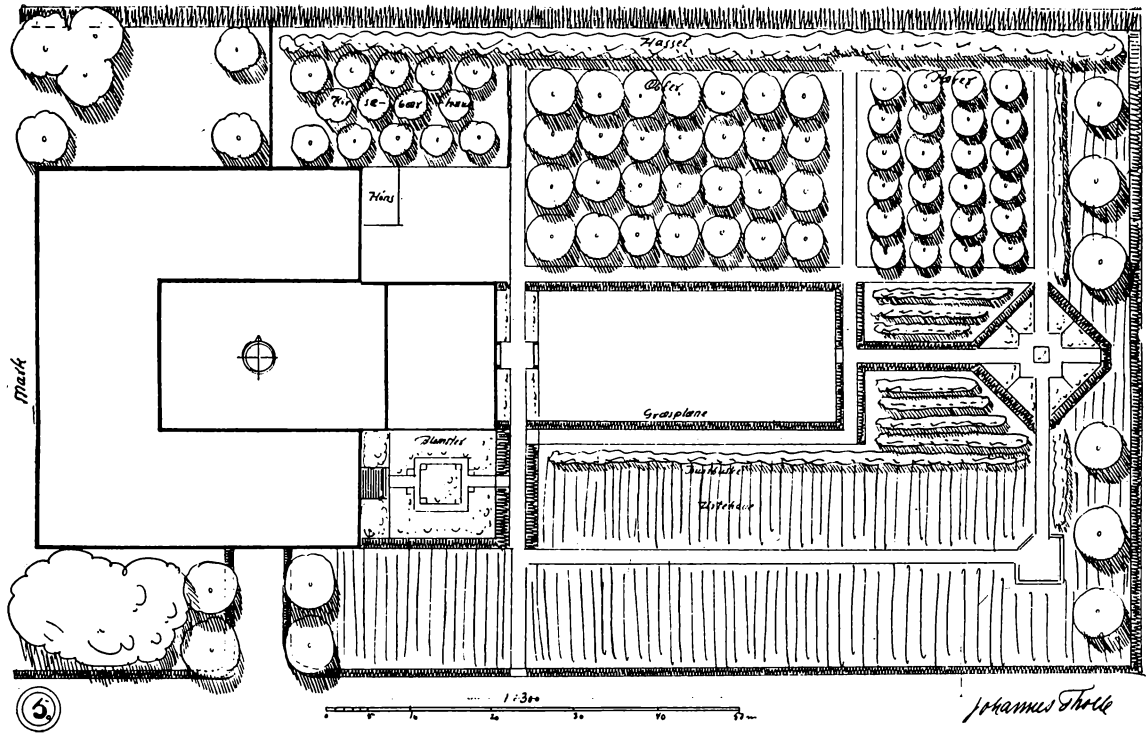
de atter op og trækker den gamle Stilkklædning i Grønt, visende den strenge Symetri, Linieføring og Plantebehandling (se S. 469). At ogsaa de gamle Bønderhaver fra Tiden før Udskiftningen, Præstegaardshaverne og Byhaverne har haft en lignende Anlægsform, vidner dels Arkivernes Kort om, dels vidner ogsaa de gamle Træer (f. Eks. ved Aalborg Slot) derom. — Men med Frihedsideernes Indførelse toges Grundlaget bort fra Herregaardenes Barokhaver. Der var ikke mere Raad eller Mandskab til Havearbejde, idet Gaardmænd ikke mere maatte deltage i Hoveri i Haverne, og af mange Aarsager forsvandt da Parterrerne med de snørklede Buksbomsfigurer, Lindene klippedes ikke mere, de lige Linier lagdes i Bugt og Sving, og Jorden formedes i Bakkedal. Om større Omdannelser i saa Henseende vidner dog ikke vort Amt; men de senere Tidens Haver iklædtes den Skikkelse, som Moden forlangte, og som publiceredes i Jensens Havebøger fra 50-erne (se S. 472). Da Plantningssagen tog Fart, slog plantekloge Træskomænd eller Podemestre efter dette Program Snirkler og Sving med River og Snore, og ud over Græsplæner strøedes Blomstergrupper af besynderlige Former lige fra Pæreform til Agurke-, Bønne- eller Cirkelformer. Kun under smaa Forhold sparede man for dette Overgangsled, og kun hvor Pladsen var kneben, dikteredes Anlægget efter de lige Lætræers Rækker og Indramning. Men inden for denne stabledes de kunstige Sten fra Kridtbrudene

Krusemynte.

Parti fra Visborggaard Have (ca. 1919).

Moderne Plan for Bondehave.

op i sære Stenhøjsformationer, og flere og flere Blomster med fremmede Navne og nye Former og Farver fortrængte de hyggelige Urter, hvis Mission i Skikkelse af en Ambra, Balsamblad, Lavendel, Krusemynte, Regnfang og endnu flere Urter det havde været paa en

Regnfang.

Gang at afgive Materiale til Lægedomsbrug og hjælpe med til at fordrive eller dulme de mindre behagelige Lugte og Dunster, der kunde beherske hyggelige, men lavloftede og tillukkede Stuer, hvor Mænd og Kvinder med Stalddufte i Klæderne sad mange sammen om Tællepraasene.

Nu er det efter de rette Liniers Mønster, man søger Haverne anlagt. De nye Mønsterhaveplaner publiceres ikke af »en Jen-

sen«, men af et Haveselskab, og de nye Haver anlægges mindre af plantekloge Træskomænd end af Ejeren selv med Raad fra en Havebog, en Konsulent, Vandregartner, Anlægsgartner og Havearkitekt, — alt efter egen Formaaenheds Afgrænsning, Portemonæens Righoldighed og Sans og Trang til Hygge og Skønhed.

Men om de gamle Dage minder Humlen ved Husene i Sebbesund og denne Bys morsomme Eksempel paa store Kartoffelhaver paa Gadejorden. De

morsomme, emanciperede Smaahaver paa Gadejorden i *Sdr. Kongerslev* eller *Korning* er ogsaa Rester fra en gammel Tid. Og Tordenskræpperne paa Lindenburgs Kanalskrænter og Humlen, der her snor sig op ad Pile og Popler, fortæller sammen med alle foran nævnte Ting Historien om gammel Kultur og gammelt Almueliv. Disse Haver og disse Planter er mere værd end nogen død Musæumsgegenstand; thi de er levende Mindesmærker over Folkenes Liv, Virke og Tanke.

TEKSTHENVISNINGER

1. Om »Gaard« og »Have« i sproglig Henseende, se »Havekunst« Aarg. 1925.
2. Se nærmere Forf.s Artikel i Saml. t. j. H. og Top. 4. R. R. V. S. 409 ff.
3. Se nærmere Forf.s Artikel i Gads danske Magasin 1924 S. 329—44.
4. Steenholm: Aalborg Klosterhistorie V 106.
5. Sammesteds S. 21 (1904).
6. Se yderligere Forf.s Artikel i »Gartner-Tidende« 1927 Nr. 27—28.
7. Petresch Christensen: Nørresundbys Historie indtil 1701 S. 175.
8. Sammesteds S. 230.
10. Jevnfør Betegnelsen Podekone, se Hansen: Træplantningens Historie i Thisted Amt siden 1800 (1911).
11. Petresch Christensen, anf. Værk I 299, II 301.
12. Sammesteds 179—80.
13. Sammesteds 55.
14. Sammesteds 241.
15. Fra Himmerl. og Kjær Hr. IV 9
16. Sammesteds S. 10.
17. Sammesteds S. 11.

18. Fra Himmerl. og Kjær Hr. IV S. 15.
19. Sømmesteds S. 385.
20. Sømmesteds II 373.
21. Sømmesteds II 513.
22. Sømmesteds II 525.
23. Sømmesteds II 528.
24. Sømmesteds II 543.
25. Sømmesteds III 400.
26. Sømmesteds IV 410.
27. Sømmesteds IV 411.
28. Sømmesteds II 495.
29. Petresch Christensen anf. Værk S 13—14.
30. Pontoppidans Atlas.
31. Klitgaard: Nibe Bys Historie indtil 1728, S. 82, 131, 132.
32. Saml. t. j. H. og Tod. 1° R. VII 297—98.
33. Sømmesteds 304.
34. Sømmesteds 326.
35. Se herom yderligere Forf.s Artikel i Fra Ribe Amt 1926.
36. Fra Himmerl. og Kjær Hr. II 482.
37. Saml. t. j. Hist. og Top. 1° R VII 344.
38. Sømmesteds 349.
39. Stenholm: Bidrag til Aalborg Bispedømmes Hist., III. Tillæg 18, 28.
40. Sømmesteds 32.
41. Fra Himmerl. og Kj. Hr. II 475 (Fodnote).
42. Begtrup: Bidrag til en Fremstill. af Agerdyrkn.s Tilstand 1810 II.
43. Petresch Christensen anf. Værk II 69.
44. Sømmesteds 244—45.
45. Steenholm anf. Værk 49.
46. Fogtmann: Kongelig Rescripter
47. Fra Himmerl. og Kj. Hr. V 85.
48. Sømmesteds V 146.
49. Schous Registre.
50. Landhusholdningsselskabets Skrifter og Efterretninger.
51. Bruun og Lange: Danm. Havebr. og Gartneri indtil 1919.
52. Lind: Om Lægeplanter i danske Klosterhaver og Klosterbøger.
53. Se herom Forf.s Artikel »Fra Frederiksborg Amt« 1927.
54. Danske Cancelli, 2. Departem. Bilag til Brevbog Nr. 2636—40 1831, — se yderligere »Havekunst« 1929 Hefte

- 1—2 samt Forf.s Kronik i »Nationaltidende« Aften 9/8 1926.
55. Bidrag til Kundskab om de danske Provinsers nærværende Tilstand VII.
56. Se nærmere om W. i Forf.s Artikel i »Aarboeg f. Præstø Amt« 1926 88—91 samt Nekrologen i »Gartner-Tid.« 1887.
57. Se nærmere Forf.s Artikel i Aarb. f. Aarhus Stift 1926.
58. Beretning fra Selsk. t. Havedyrkn. Fremme om Udde-
ling af Præmier til Husmænd for havemæssig Dyrkning
af deres Jordlodder.
59. Medd. fra Dansk Byplanlaboratorium Nr. 1926.
60. Dansk Havetidende 1924.
61. Meddelelse om disse Haver er 1926 velvilligst givet af
Aalborg Kommunebogholder, der har været i Kommu-
nens Tjeneste i over 40 Aar.
62. Efter Optegnelser i Protokollen »Løgstør Kommunes
Smaa haver for Arbejderfamilier og Haandværkere« 1895,
Løgstør Kommunes Arkiv.
63. Iflg. velvillig Oplysning fra Hr. Kommunelærer Rasmus-
sen, Søndergade, Løgstør, 1926.
64. Iflg. Indberetning fra fhv. Apoteker Strøyberg 1897 til
Stephan Nyeland. Stephan Nyelands efterl. Man., Land-
bohøjsk. Bibliotek.
65. Iflg. Indberetn. fra Chr. Wohms, St. Nyel. efterl. M. 1897.
66. Iflg. Indberetn. fra cand. jur. J. Kr. Larsen, Rottrup,
1897. St. Nyel. efterl. M.
67. Fra Himmerl. og Kj. Hr. IV 75.
68. C. Christensen: Agrarhistoriske Studier, 1891.
69. Ussing: Kongelige Rescripter, Resolutioner m. m.
70. Klitgaard, Nibe, S. 84, 86, 88.
71. Saml. t. j. H. og Top. 2° R III 4, 34.
72. C. Matthiesen: Dansk Frugt I—III.
73. Danmarks Frugtav, 1925.
74. Danske Herregaarde ved 1920.
75. Saml. t. j. H. og Top. 3° II 123—64.
76. Hoffmann: Foundationer XI 559.
77. Diplomaticum Flensborgiense II 345.
78. Samt. t. j. H. og Top. 2° R IV 148, 155 samt Hugo Ma-
thiesen: Natten.
79. Rørdam: Kirkelove (21/7 1554).
80. Saml. t. j. H. og Top. 2° R III 417.

81. Hoffmans Foundationer IV 233.
 82. Sammesteds IV 217.
 83. Fra Himmerl. og Kjær Hr. 1927 174.
 84. Sammesteds 203—05.
 85. Sammesteds 61.
 86. Sammesteds 1926 404.
 87. Sammesteds 1927 23—25, 28—29, 40—41, 44, 46, 48, 90—92.
 88. Sammesteds 39.
 89. Hansen og Hedelund: Aalborg Amts Landboforening, 1894, — sammenlign Hecquet: Lidt om den private Træplantn. i Aalborg og Omegn, 1870.
 90. Tang Kristensen: Danske Sagn III Nr. 1457.
 91. Fra Himmerl. og Kjær Hr. 1927: 135, 215, 1928: 225, 230, 240, 246, 249.
 92. Frederiks-Minde Lystanlæg, Aalborg 1839.
 93. Fra Himmerl. og Kjær Hr. 1927 215.
 94. Sammesteds 135.
 95. Iflg. Indberetning fra Apoteker A. Nielsen ^{27/7} 1897 til Steph. Nyeland. St. Lyel. efterl. Man, Landbohøjskolens Bibliotek.
 96. Iflg. Indberetning fra Postmester Dahlgren 1897. Steph. Nyel. efterl. Man.
 97. Ussing: Kongelige Rescripter
 98. Se nærmere herom, Johannes Tholle: Danske Gartnere, 1927.
 99. Kolderup Rosenvinge: Gamle danske Love.
-

KYSTLANDET I STRANDBY SOGN VED LIMFJORDEN

AF LÆRER M. C. NIELSEN

INDLEDNING

FATTIGT og ukendt henlaa gennem Aarhundreder det vindaabne og tyndt befolkede Strandby Sogn, afsides laa det med en øde Kystlinie af henved 13 Kilometers Længde mod Vest langs den brede Fjord.

Trendaadalen med sit udstrakte, folketomme Engdrag dannede Adskillelsen fra Bjørnsholm Sogn mod Nord, mens et Par bugtende Hulveje gennem øde Hedestrækninger førte ind i Annekssognet Farsø mod Øst; mod Syd var det Stistrup Bæk med sin ligeledes tidligere ubebyggede Engdal, der dannede Sognegrænse mod Foulum.

Vel førte Viborg—Løgstør Landevej gennem Sognet i hele dets Længde, men da der for et Par Menneskealdre siden hverken fandtes Kro eller Købmand ved Landevejen i Sognet, var der ingen Anledning for vejfarende til at standse eller spørge.

Dog kom Tiden, da ogsaa denne afsides Lokali- tet blev »opdaget«, ikke just af Turister, men derimod af vore Geologer og Arkæologer, der omkring ved Slutningen af forrige Aarhundrede henledte Opmærksomheden paa to saa ejendommelige Forekomster som Ertbølle Hoved, af Egnens Folk altid kaldet »Bjerget«, og den i Nærheden liggende Køkkenmødding,

»Ertbølledyngen«, der har givet Navn til en betydelig Stenalderkultur, »Ertbøllekulturen«.

Ved Sognets Sydgrænse løber den før nævnte Landevej et kort Stykke langs med Fjorden, men saa bøjer Kystlinien af mod Nordvest, medens Landevejen fortsætter lige mod Nord, og først ved Sognets Nordgrænse, Trendaaen, er der igen kun en Afstand af nogle Hundrede Meter mellem Fjord og Landevej, der hver til sin Side danner Grænser for Sognets vestlige Del, Kystlandet, der — netop ved sin Beliggenhed — i flere Henseende adskiller sig fra det øvrige Sogn, særligt ved de betydelige Forandringer, der i Tidens Løb er foregaaet langs selve Kysten, hvor meget er forsvundet, og endnu mere trues for Tiden med Tilintetgørelse.

Da Egnen hidtil har savnet en — særlig topografisk — Beskrivelse i Enkeltheder, vil det nu være paa høje Tid at fremdrage og søge fastholdt i Erindringer, ikke alene disse Forandringer i de stedlige Forhold, men tillige et og andet vedrørende Folkelivet i Kystlandet i en Tid, hvoraf saa meget synes i Færd med at skulle begraves i Glemselens Dyb.

Kystlinien falder i to naturligt adskilte Dele: Liden med »Bjerget« og Strandengene.

I. LIDEN.

Liden eller Lidebakkerne begynder, hvor Landevejen skærer Trendaadalen, og falder stejlt af mod denne gamle Fjordmundings Sydside, hvor Aaen bugter sig et stridt Løb gennem gamle Strandrevler. Et Par Hundrede Meter fremme støder Bakkeranden mod Fjorden, drejer brat af mod Sydvest og fortsætter i

omtrent lige Linie i henved 4 Kilometers Længde, til den ender i Molersknuden Ertbølle Hoved eller Bjerget.

Liden er den gamle Strandvold, der dannedes i Stenalderhavets Tid, da Landet laa betydeligt lavere end nu; siden klædtes den med Græs og Lyng, og udenfor dannedes der lidt efter lidt et lavt Forland. Men Tid efter anden og særlig i det sidste halve Aarhundrede har Fjorden tilbageerobret største Parten af den lave Kyststrimmel, thi netop paa denne Del af Kysten kan Storm og Sø til Tider bryde paa med ubændig Kraft paa Grund af Fjordens betydelige Bredde — i en Afstand af henved 20 Kilometer skimter man mod Vest mellem Fur og Livø den nordligste Del af Øen Mors bag den havagtige Livø Bredning — og af det lave Kystland er nu kun tilbage en ubetydelig Rest.

Men for kun et Par Menneskealdre siden saa det helt anderledes ud »under Liden«, da tøjrede man Kreaturer paa det frodige Grønsvær, og Fiskerne havde her rigelig Plads til at sprede Vaad og andre Redskaber, men nu er selv Fiskerbaadene forsvundne fra den forblæste Kyst, de har søgt Læ længere mod Syd bag Bjerget.

At denne Nedbrydning særlig i en senere Tid er skredet saa hurtigt frem skyldes ikke mindst det hensynsløse *Stenfiskeri*, der blev drevet her som i andre af vore Fjorde, inden Loven om Kystfredning fremkom. Fra de nærmeste Limfjordsbyer kom Stenfiskerne og lagde saa tæt ind til Kysten, som Baadene tillod, og bortførte de store Rullesten, der særlig ud for Bjerget fandtes i Mængde og rimeligvis tidligere har været spredt langs det meste af Kysten.

Et andet Forhold med en lignende Virkning skal ogsaa anføres:

Naar Fjordens vrede Bølger havde rettet et af deres voldsomme Angreb mod Kysten, syntes de ligesom at ville bøde paa den anrettede Skade ved at ophobe mægtige Volde af *Tang* med iblandet Grus, Sand, Muslingskaller osv. langs Strandlinien til Værn mod det næste Angreb. Det var jo kun til visse Aarstider, naar Tangen løsnedes fra Bunden, at den kom ind i større Mængder, og den har vel fra Arilds Tid været benyttet af Kystfolket om end i ringe Omfang, men Forandring skete efterhaanden, som Vejførdelse med Stude og Heste forbedredes, og Tangen blev nu bestandig i større Mængde ført hjem til Brug ved Husmønning, Strøelse, Dækning af Jordkuler m. m.; snart blev der et helt Kapløb om den, og dermed var dette Kystværn ødelagt. Bedre gik det heller ikke med det opskyllede *Grus*, der mest bestod af smaa, afglattede Sten, der paa Stedet dannede lange, sammenhængende Volde. Men i senere Tider har ogsaa dette af Naturen selv dannede Kystværn maattet vige; det vel sorterede Materiale bliver nu bortført til Vejforbedring, Cementstøbning m. m.

Følgerne heraf: Kystens Nedbrydning, er særligt kendelige for den, der gæster Egnen med Aars Mellemrum. Nedskridningen af Lidens Grønsvær bliver mere og mere hyppige, navnlig mod Syd. Ud for Ertbølle By fandtes for knap en Menneskealder siden paa Kystlandets Grønning en klar Kilde, »*Stenkilden*«, omgiven af Andemad og Kabbeleja; nu spores den kun som nogle svage Bobler i Strandsandet.

Lidt længere mod Syd tæt ved Bjerget førte tidligere en Vej med to dybe Hjulspor skraat op ad den stejle Lide, men efterhaanden gled Grønsværet ned for Vejen ud i Strandlien og forsvandt. Vejen kan ikke mere befærdes, »Fjorden har taget den!«

Nu staar her — som i Stenalderhavets Tid — kun en nøgen, gul Lerskrænt ud mod Fjorden.

Kun paa et enkelt Sted lidt norden for Ertbølle By er Lidens Bakkerand gennembrudt af et Par dybe Tværdale, »Dalskuddet« og »Langdal«, oprindelig Erosionsdale, gennem hvilke Vandsamlinger fra en Lavning indenfor har banet sig Vej ud gennem det — netop paa dette Sted — løse og sandede Jordsmon. Senere i Tiden har det stærke Vindpres uddvidet disse Kløfter og gjort dem til Udgangspunkt for den *Sandflugt*, der bredte sig ud over de nærmeste Marker og Heder, ja, satte Sandmasser i Bevægelse flere Kilometer ind over Landet i en lang Stribe vinkelret paa Strandlinien.

Allerede i Nærheden af Fjorden ser man hist og her en af Naturen dannet aaben Sandgrav, hvor ingen Planter kan slaa Rod; og at det har været endnu værre med Sandflugt i Fortiden, ser man deraf, at adskillige Smaahøjder, der nu er tilvoksede med Lyng, har fuldstændig Klitform og tydeligt nok er sammenføgne. Paa enkelte har der været Rester af Marchalm.

Længst mod Øst inde midt i Sognet afsluttes dette Sandflugtsbælte af en virkelig Indsande paa ca. 1 Kilometers Længde, den saakaldte Myrhøj Sande, der dog hørte under Gunderupgaard's Hedeareal og er sammen med dette bleven beplantet i Slutningen af forrige Aarhundrede, saa den hvide, kullede Sandflade nu er saa godt som helt dækket af Bjergfyr. Her hentede Folk fra Omegnen Strøsand til Stuegulvene, og saa bemærkelsesværdig en Plads indtog den, at der endog havde dannet sig et Sagn om, hvorledes to kæmpende Tyre ved at oprode Jorden havde fremkaldt Sandflugt. (Skal forøvrigt være omtalt i Holbergs Geografi.)

Særlig Interesse frembyder den Del af Flyvesandsbæltet, der ligger i ca. 1 Kilometers Afstand fra Fjorden tæt ved Landevejen og bærer Navnet Ildrup Siger. Her findes nemlig adskillige Siger, 2: græsbevoksede Lavninger i Lyngheden, hvor Mosedannelse er begyndt men standset ved, at Vandkærene, hvori Tørvemosset groede, efterhaanden blandedes saa stærkt med Sand, at Mosvæksten, og dermed Tørvedannelsen, standsedes.

Men desuden findes enkelte — i Regelen mindre — Moser, hvis Dannelse maa være begyndt straks efter Israndens Tilbagerykning. I en af disse havde Tørvelaget naaet en Tykkelse af 3—4 Meter, inden det blev overlejret af et Sandlag af henved 1 Meters Tykkelse. I dette faste, sorte Tørvelag fandtes en Del Fyrrerødder og, for ca. 40 Aar siden, *Kraniet af en Urokse*. Denne og enkelte lignende Moser synes saaledes at være dannede i den saakaldte Fastlandstid. Nu er disse Moser saa godt som helt opgravede, da Egnen i en Aarrække havde Mangel paa Brændsel.

Her ved *Ildrup Siger* findes *en Del Hustomter* — flere er forsvundne ved Hedens Opdyrkning —, der former sig som lave, rektangulære, lyngbevoksede Jordvolde. Der findes hist og her en Askedyng, ildskørnede, flade Sten fra et Arnested og et Par Brøndhuller. Her synes efter Navnet en Gang at have været grundlagt en Torp, og Sagnet beretter da ogsaa om, at Folkene her i Ildrup blev overfaldet af Røvere, hvorfor de flyttede ud til Fjorden. Selvfølgelig er dog Byen *Ertbølle* ældre end den nævnte Torp. Om Resterne af et Par lange Jorddiger kan derimod intet oplyses.

Bjergtet.

Ertbølle Hoved eller Bjergtet danner Afslutning paa Lidebakkerne mod Syd.

Den mærkelige Knude med de ejendommelige, dybe Indsynkninger og med en Udside, der snart er stærkt skraanende, snart stejl eller udludende, gør — særlig set fra Nord — et underligt vildt og sønderrevet Indtryk paa Beskueren og tildrager sig straks Opmærksomheden som det højeste Parti ved den Del af Kysten. Men først, naar man fra den smalle, stenede Strandbred under den midterste og højeste Del af Bjergtet ser opad den stejle Lervæg med sit hvidgule *Moler* og de talrige bugtede Striber af *vulkansk Aske*, snart mørke, næsten sorte, snart lysere, brune eller gullige, gaar det straks op for de fleste, at man her staar over for noget helt usædvanligt.

Ved mikroskopiske Undersøgelser af Moleret viser det sig, at det er dannet af Kiselalger (*Diatoméer*), lavtstaaende Organismer af Planteriget, der i Mængde har levet og trivedes i et Hav, der forhen, i Tertiærtidens ældste Del, har bredt sig over disse Egne, længe, længe før Danmark blev til. De mikroskopiske Rester af døde Organismer dryssede ustandseligt ned paa Havbunden og aflejrede sig Lag paa Lag.

Med længere og kortere Mellemrum — svarende til Molerlagenes Tykkelse — blev Lagdannelsen afbrudt ved Vulkanudbrud, der sendte Skyer af Aske ud over Molerhavet, og Asken bredte sig, ført af Vind og Strøm, over vidtstrakte Omraader. Askemasserne aflejrede sig saa paa Havbunden over det dannede Molerlag, og denne skiftevis Lagdannelse er fortsat gennem uhyre lange Tidsrum.

I hvilken Retning eller Afstand de da virksomme Vulkaner har ligget, kan naturligvis ikke med Sikker-

hed angives, og man maa erindre, at Fordelingen af Hav og Land i denne fjerne Tid var en anden end nu.

Foruden ved Erthølle forekommer Moleret paa Mors, Thy, Fur, Livø og ved Junget paa Salling, og saa er her kun Tale om Forekomsterne i Limfjords-egnene.

Der er af danske Geologer udført et mægtigt Arbejde ved Undersøgelsen af Molerets Askelag, og der er paavist en mærkelig Overensstemmelse mellem Aflejringeres Beskaffenhed i de forskellige Klinger, og her skal anføres en Udtalelse af Professor *O. B. Bøggild*, der udførligt har beskrevet disse Undersøgelser:

»Næppe noget andet Sted i Verden faar man Besked om en saa fuldstændig Udbrudsserie som den, der er betegnet ved Askelagene i Moleret. Ingen historiske Efterretninger fortæller om de nøjagtige Tidspunkter for en saadan Mængde Udbrud og strækker sig vel heller ikke over en tilnærmelsesvis saa lang Tid, og saa vidt mig bekendt findes der heller ikke i andre Aflejringer en saa fuldstændig Serie. Moleret optræder paa en Maade som en selvregistrerende Udbrudsmaaler, da man nok med nogenlunde Nøjagtighed kan betragte Molerets Afsætning som foregaaet med jævn Hastighed og derfor kan benytte Afstandene mellem Askelagene som Maal for den Tid, der er forløbet mellem to Udbrud, navnlig naar man eliminerer de lokale Tilfældigheder og ved Udregningen benytter Gennemsnitsværdierne.«¹⁾

Bjerget er og var gennem Tiderne det mest kendte og skattede Udsigtspunkt i Egnen, det første, der mødte Barneblikkets famlende Søgen ud over Mark og Enge og Fjordens blaa Vande, det sidste, der fan-

¹⁾ *O. B. Bøggild*: Den vulkanske Aske i Moleret. Danmarks geologiske Undersøgelser, II. Række, Nr. 33, Side 36.

gede Oldingens trætte, sløvede Blik, naar han fra Husgavlen lod det glide ud over Egnen for ligesom saa smaat at berede sig til at tage Afsked med de kære kendte Omgivelser. Her sankede Børnene deres aller fineste Legetøj, den smukke, sribede Marksnegl, »Bjergfaar« kaldte de dem —, her kunde Ungdommen »træffe sammen« paa Helligdage, og tit kom der da ogsaa fremmede Folk paa Bjerget, vel mest for Udsigtens Skyld, der i Sandhed er herlig, hvad enten man retter Blikket mod Vest over Fjorden med dens Øer og Halvøer eller mod Nord, hvor det gamle Vitskøl Kloster — nu Herregaarden Bjørnsholm — træder stærkest frem med hvide Mure og takkede Gavle, eller mod Syd, hvor en hel By nu er ved at vokse frem ved Hvalpsund. Men se ogsaa ind over det aabne Landskab med de spredte Hjem, de hvide Kirketaarne, en rig Vekslen af Eng og Ager og Hede-flader, hvilke sidste efterhaanden afløses af Naaetræplantninger som »Trendskoven« paa Gunderupgaards Hede og mange mindre, der i det hele taget har givet Egnen et mere dystert Præg.

Lige fra den graa Oldtid har Bjerget sikkert været Egnens Behersker; herfra har engang Stenaldermennesket skuet ud over en Vildmarks Skove og Heder, spejdende efter et eller andet Bytte, og det har vel ogsaa været med Tanken paa det vide Udsyn, at *Gravhøjen*, de dødes Hvilested, lagdes paa Bjergets højeste Kam.

Indtil for faa Aar siden fandtes endnu tre af disse Høje; muligvis har der været flere i Fortiden, der ligesom de sidste er forsvundne, to af dem paa en ret ejendommelig Maade, hvilket staar i Forbindelse med de før nævnte Indsynkninger, der senere vil blive omtalt.

For ca. 50 Aar siden laa Højene mindst et Par Meter eller mere inden for Skræntens Yderrand. De to nordligste — en mindre og en større — laa tæt ved hinanden, og lige neden for dem strakte Grønsværet sig ned over den stejle Skraaning, dog ikke til det nederste, men omtrent i Dybde med de gamle Indsynkninger norden for, og længst nede paa dette saas paa nævnte Tidspunkt en svag Antydning af en Indsynkning, der nu helt er forsvunden.

Lidt efter lidt gled det meste af Grønsværet ned, og omkring ved 1914 kom endelig Tvillinghøjenes Skæbnetime med den ny store Indsynkning, der netop her bag disse tog sin Begyndelse. Ubetydelige Rester af Højene staar tilbage paa Jordvolden mellem Stranden og den dybe Dal, som dengang dannedes.

Gentagne Gange har jeg haft Lejlighed til at iagttage Resterne af disse Høje, hvor der bl. a. fandtes Spor af et tyndt *Kulturlag* af mørkere Beskaffenhed end det ca. metertykke Jordlag oven over. Synligt i Laget var en tynd Stribe af ubrændte Ben gennemvævet med fine Lyngrødder, men det mærkeligste i denne Forbindelse var de flade, *skifrede Stenstykker*, der fandtes langs Laget og sikkert i sin Tid har tjent som Dækning og Underlag i Gravstedet, disse flade Sten er nemlig af selv samme Beskaffenhed som de, der Dagen i Dag findes ved Foden af Molderskrænten.

Der er Grund til at antage, at Højene hører til de ældste Stenalderhøje, hvilket vil sige, at her for mere end fem Aartusinder siden ligesom nu fandtes en nøgen Klint ud mod Fjorden om end et godt Stykke uden for den nuværende Kyst.

Ogsaa den sydligste Høj er saa godt som forsvunden i de aller sidste Aar, men her er det Bølge-

slaget og Kystens almindelige Nedbrydning, der lidt efter lidt har opslugt den.

Et stærkt Indtryk gør de før nævnte *Indsynkninger* paa den Fremmede, der første Gang ser Bjerget. Set fra Nord danner de en langagtig Sænkning med stejle, græsklædte Rande, navnlig mod Øst. Der fin-

Indsynkningen i Ertbølle Hoved set fra Nord.

des to saadanne Fordybninger adskilte ved en Vold og svarende til to forskellige Indsynkninger; en tredje findes norden for de to, men af den er kun lidt tilbage.

Om disse mærkelige Fordybningers Oprindelse er der ofte gisnet, men da de rimeligvis er fremkommen for Aarhundreder siden, fandtes der ikke herom nogen som helst Overlevering i Egnen. Men Gaaden løstes, da omkring ved 1914 en ny og stor Indsynkning tog sin Begyndelse Syd for de gamle, og som

siden er tiltaget i Dybde, saa en Del af den nu ligger i Niveau med de gamle.

Om Aarsagen til de mægtige Jordmassers Forsvinden i Dybet skriver Direktøren for Danmarks geol. Undersøgelser, Dr. Victor Madsen¹⁾: »..... Det, som var foregaaet, var aabenbart det, at Grundvandet havde opblødt Moleret under det indsunkne Areal, saa det ikke længer kunde bære Vægten af de overliggende Jordmasser, men blev presset ud paa Forstranden som en lav, bred Fold. Nu forstod vi ogsaa, at de gamle »Skred« i Nordenden af Ertbølle Hoved er lignende Indsynkninger. Der findes i dem to Vandsamlinger, som ses paa Fig. 6, og som viser, at Grundvandet gaar ud her, og antyder, at Indsynkningerne skyldes dette. Rimeligvis er Indsynkningerne ikke til Ende, de vil sikkert i Fremtiden brede sig yderligere«

At Bjerget tidligere naaede længere ud i Fjorden, viser bl. a. de talrige flade, skifrede Sten paa Fjordbunden, som Strømmen efterlod, medens den bortførte alt af løs og let Beskaffenhed, og ved Hjælp af disse er det muligt at danne sig et Skøn over Kystliniens Form og Udstrækning i Fortiden.

Størst er dog Nedbrydningen af Kystlinien ved Bjergets Sydside, »Bjergnæsen«. Her, hvor Moleret er sænket under Vandfladen, bestaar Klinten af rødligt Moræneler, der nedbrydes af Bølgeslaget, særligt siden Rullestenene paa et Rev, der dannede Bjergets Forlængelse mod Syd, er bortførte. Endnu er der saa meget tilbage af selve Næsset, at man paa dets *Landside* tydeligt kan iagttage Strandens Udformning af Bølgeslaget fra den Tid, da Stenalderhavet sendte

¹⁾ D. g. U., IV. Række, Bd. 1, Nr. 6. Indsynkninger i Ertbølle Hoved af Victor Madsen.

en bred, lavvandet Bugt ind bag om Bjerget over de udstrakte Strandenge.

Den største Del af Bjergets svagt skraanende Landside har i umindelige Tider været opdyrket med Agre i Syd—Nord, men ved den sydlige Høj stoppede de brat op, og den sydlige Del henlæa i Lyng. Her vil man endnu kunne se Spor af Agerrene, der

Oppresset Moler paa Stranden foran Klinten.

gaar i Retning Øst—Vest og stopper uden nogen Afslutning op ved Skræntens Yderrand; sandsynligvis har de tidligere været en Del længere, hvad der ligeledes gælder om en lav, lyngbevokset Jordvold, der gaar i samme Retning. Der er ingen Tvivl om, at man her staar over for Rester af en tidligere Dyrkning, lige saa lidt som om, at de meget korte Agre har strakt sig længere ud mod Vest, da der tydeligt nok ikke findes nogen Afslutning paa dem. Meget taler for, at denne Opdyrkning er af *ældgammel* Dato,

og nævnes her for ikke — som adskilligt andet — at gaa helt i Glemme.

Først ind i dette Aarhundrede er Bjerget blevet »opdaget«, og foruden de Tusinder, der samles her til »Missionen«s Sommermøder, har Turiststrømmen begyndt at indfinde sig, og ikke uden Grund, thi foruden de ejendommelige Naturforhold byder Bjerget paa en Udsigt over Limfjordsegnene, nær og fjernt, som man sent vil glemme.

II. STRANDENGENE.

Ved Næsset, der danner Bjergets Sydende — kaldet »Bjergnæsen« — bøjer Strandlinien mod Sydøst og fortsætter i næsten lige Linie til den saakaldte Risgaard Nakke, og langs Fjorden strækker sig her det Engdrag, der forhen udgjorde *Stenalderhavets Bugter og Vige*.

Omtrent paa Midten af Strækningen er Engdraget afbrudt af to store Bakkeknuder, kaldet *Ønbjergene*, og der er for mig ingen Tvivl om, at Navnet hidrører fra den Tid, da de som en Dobbeltø ragede op i Bugten. Man træffer jo ligeledes paa Navnet Ø (Øby) i Nøraadalen, der i Fortiden var en Forlængelse af Randers Fjord.

Den vestligste af de to Bakkeøer udsender mod Nordvest en lang »Hage«, bag om hvilken Engdraget bøjer ind i det saakaldte *Hulkær*, hvorom senere. Sydøst for Ønbjergene fortsætter Strandengene atter afbrudt langs Fjorden.

Engene bestaar af et tyndt, svovlet Lag af Kærtørv, der hviler paa blaaligt Ler og Klæg blandet med Skal navnlig af Hjertemusling og Strandsnegl; et enkelt Sted — langs Birkebæk — findes en betydelig Ophobning af disse Skaldyrs Rester, medens de paa

andre Steder mangler, Men længst mod Nord, hen imod Bjerget, har Fjorden gennem det sidste Par Slægtled bortskyllet et bredt Bælte af Engene, vel omtrent det halve, saa »Husengene«, »Mølleengen« osv. eksisterer blot som Navne; de skjules udenfor i Fjorden, der i Stormvejr og navnlig under Isdrift skyder en mægtig Vold af Grus ind over de lave Enge. I Bølgeslagslinien kan man iagttage en lille Afsats af det fede Ler i Engbunden under Grus og Tang; ogsaa den slikkes langsomt bort af Bølgeslaget.

Stenalderhavet.

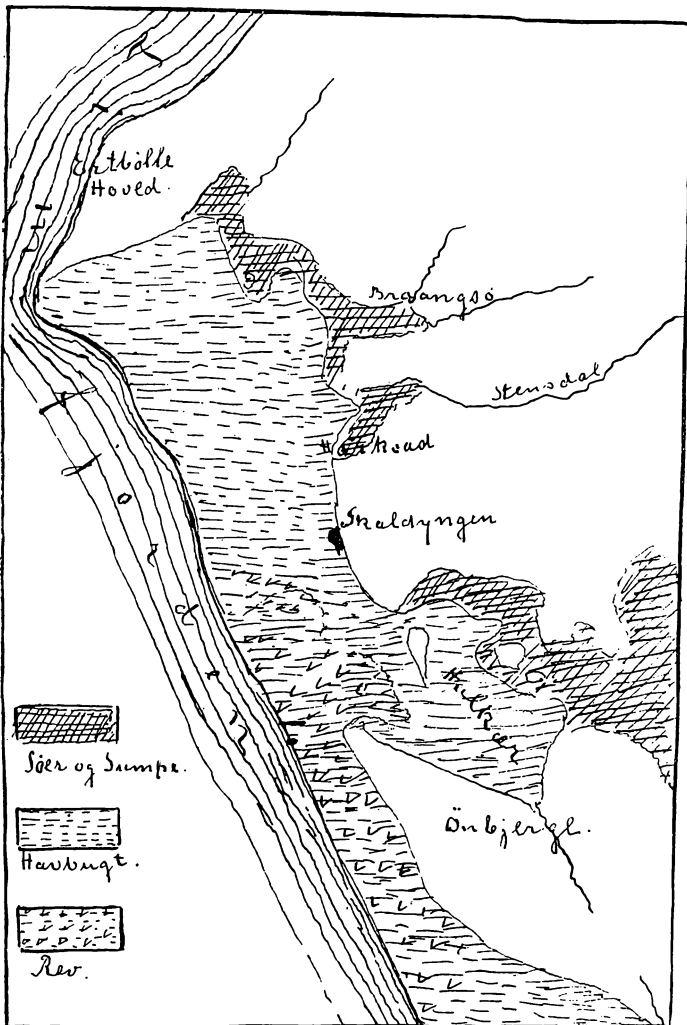
I den saakaldte »ældre Stenalder« laa store Dele af Landet betydeligt lavere end nu om Stunder, ved Limfjordskysten saaledes en 4—5 Meter. Fjorden var dengang et mægtigt Hav, Litorina-¹⁾ eller Stenalderhavet, og store Dele af Landet var delt i Øer og Holme, ogsaa Kysten ved denne Del af Limfjorden havde et ganske andet Udseende.

Den før nævnte Hage eller Odde, der udgaar fra Ønbjergene og strækker sig mod Nordvest ud mod Fjorden, er paa sin vestlige Side tydeligt udformet af Bølgeslaget og danner en lav, lyngbevokset Lideskraaning ca. 100 Meter fra den nuværende Strandbred.

Imellem Liden og Fjorden findes endnu en svag Antydning af Rimmer og Dobber med skiftevis Bælter af Græs og Lyng, og Navnet Fjordrimmerne har forøvrigt her holdt sig til den Dag i Dag.

Netop her inden for denne Odde eller Sandrevle, men paa den modsatte, nordøstlige, Side af den smalle Vig, der her har skaaret sig ind, laa ved en ca. 5 Meter høj Lideskraaning den nu saa berømte Boplads, *Ert-*

¹⁾ Efter det latinske Navn paa Strandmusling.

Ertbølle Strandenge under Stenaldersænkningen.

bølledyngen, der ved den særlig omhyggelige Undersøgelse, her i sin Tid blev foretaget, og de talrige Fund, der fremdroges, kom til at give Navn til den saakaldte »Ertbøllekultur«.

Den nævnte Vig, der sikkert har haft Betydning ved Valget af Bopladsen, er til begge Sider afgrænset af tydelige Strandrevler; nu har den lille Birkebæk her banet sig Vej ud til Fjorden i et Leje af *Strandskaller*.

Stenalderhavets Strandlinie.

Endnu staar tilbage at undersøge den gamle Kyst, der ingenlunde som nu dannede en næsten lige, ubrudt Linie.

Bugten ved Hulkær er allerede omtalt, men desuden fandtes flere smaa Indskæringer, til Dels med ferskt Vand efter Bundaflejringen at dømme. Disse *Smaavige* har uden Tvivl haft *Tilløb* af Smaabække fra Erosionsdale. Deres Udløb i Engdraget ses nu kun som sumpede Vadesteder, men man maa erindre, at i den Tid, her er Tale om, var Klimaet mere fugtigt, og en tæt Kratskov har desuden bidraget til at tilbageholde Jordfugtigheden.

Efterhaanden som Klimaet forandredes, Skovene faldt, Sandflugtsstrækninger dannedes i Nærheden og aflejrede Sand i Dalfurerne, forsvandt Bækkene, men for faa Aar tilbage kunde de endnu paavises som fugtige Steder i Lavninger og har ved Udflyttersteder tit gjort Tjeneste som aabne Brønde, egentlig kun et Hul i Jorden, et saakaldt »Kjeldhul«. Efter at de var afløst af rigtige Brønde, henlaa de endnu en Tid som udyrkede Pletter med Vandhul for Kreaturer, men nu er de gaaet ind i det dyrkede Areal.

Ved et af disse Udløb har der dannet sig en Engmose, som bærer Navnet »Braangse« eller »*Braangsø*«,

uden Tvivl en tidligere Ferskvandssø. Et Bækkeløb gennem »Stensdal« havde Udløb tæt ved Skaldyngen ved »Harkuad«, vistnok med rent Kildevand, og ved den modsatte Ende af Skaldyngens Strandvold findes atter et Vad, forhen Udløb for bag ved liggende *Sø- og Mosedrag*. Bag Ønbjergene strakte sig et større Sumpdrag med Damme og Smaasøer, de nuværende Kær- og Mosestrækninger ved Myrhøj og Vestergaarde.

De sidste Aartier har imidlertid ganske udslettet de Rester, der endnu var tilbage af Egnens uberørte Natur, ved Afvanding og Opdyrkning af Engene og de tilgrænsende Arealer, og nu mere end før synes det ved første Øjekast ufatteligt, at en Folkestamme — om end ringe i Tal — har kunnet friste Livet gennem Aarhundreder her ved denne vindaabne, næsten øde Strand.

Men det fremgaar ikke alene af Fundene i Skaldyngen men ogsaa ved en nøjere Betragtning af de stedlige Forhold, at det ingenlunde er tilfældigt, at netop her udsøgte Horden sin Boplads, ja, at Livsbetingelserne for et Folk af Jægere og Fiskere endog synes at have været særdeles gode.

De lavvandede Vige og Moradser har sikkert været dækket af en frodig Rørvækst, et ypperligt Tilholdssted for talrige Fuglearter, for Vildsvin, Dyr, der søgte til Vandingssteder, osv.

Det milde, fugtige Klima, med en Aarstemperatur, der bevisligt har været henved 2⁰ højere end nu, maa have fremkaldt en yppig Plantevækst og derved øget Dyrebestanden. Men fremfor alt har den nære Adgang til en Strand med passende Dybde- og Strømforhold været Livets Hovedbetingelse, og herom vidner da ogsaa de mægtige Hobe i Skaldyngen af Østers, Hjerte- og Blaamuslinger, Strandsnegl m. m.; her

fandtes altid det nødvendigeste til Livsopholdet, naar andet glippede.

Mod Vejr og Vind var Bopladsen *godt beskyttet*; mod Nordvest tog Bjerget Stødet af for de værste Storme, uden for dannede Sandrevlen en solid Bølgebryder, og bagved luede Skoven mod Vinterkulden.

Holme.

Overgangslinien mellem Ferskvandslagunerne og det salte Vand synes at have vekslet noget fra Sænkningens Maksimum til dens Minimum, saa den før omtalte Kystlinie ikke til enhver Tid har været den samme. Men der har stadig i Overgangslinien ligget smaa Holme og Næs, og navnlig for Holmenes Vedkommende maa man antage, at de har tjent Fuglene som Ynglepladser og derved for Oldtidsfolket spillet en betydelig Rolle som »Ægholme«.

Umiddelbart paa den anden Side af det Vad, der mod Syd afgrænser den Strandvold, paa hvilken Skaldyngen er allejret, findes en saadan Holm, der har Stedbetegnelsen »Dovverholm«, rimeligvis efter »Dobber« (Sænkninger mellem Rimmer) og maa rettest hedde Dobberholm. Andre nævnes kun Holme eller Skalder.

Skaldyngen.

Det var den kendte, nu afdøde *Læge V. Dreyer* i Gedsted, der i 1886 henledte Nationalmuseets Opmærksomhed paa Skaldyngen ved Ertbølle, og i 1893, da en indgaaende Undersøgelse af disse »*Køkkenmøddinger*« skulde foretages, blev Ertbølledyngen valgt til en særlig omhyggelig Undersøgelse paa Grund af dens Udstrækning og Mægtighed. Det antages af de sagkyndige for sandsynligt, at Dyngens Dannelse har

strakt sig over Tidsrummet fra Landsænkningens Maksimum til hen imod dens Slutning.

Hverken her eller i Egnen forøvrigt er der paa vist noget som helst Spor af en forudgaaende Indvandring i den saakaldte Fastlandstid, der ligger forud for Stenaldersænkningen. Af denne — langt ældre — Folkekultur, har man som bekendt fundet talrige Rester bl. a. i sydsjællandske Moser.

Engen, ud mod hvilken Dyngen er beliggende, ejedes paa det Tidspunkt, da Undersøgelsen fandt Sted, af nu afdøde Gaardejer Mads Sørensen, der forøvrigt gennem Aarene havde bortført adskillige Læs af de her let tilgængelige Kalkskaller, der gjorde Tjeneste som Mergel.

Hvor Dyngen var urørt, var den dækket af et Græstørvlag af et lille Spadestiks Tykkelse uden Oldsager.¹⁾

Dyngens Mægtighed mod Nordvest er opgivet til 4,30 m; mod Sydøst ender den lidt lavere, og den falder jævnt af ud imod Engen.

I Aarene 1893—97 blev der undersøgt et Omraade af 340 m² af Skaldyngens Areal, Lag for Lag til Dyngens Bund, og der blev fundet ikke mindre end 20,300 Dyreknogler og 8,600 Stkr. Oldsager foruden Baalrester m. m.

Af Stenredskaber fandtes Skivespaltere, Økser, Mejsler, Flækkespaltere, Pilespidser m. m., foruden Hjortetaksøkser og adskillige Benredskaber som Huggetandsknive, Fiskekroge, Benkamme osv. Desuden fandtes Lerkar med tykke Vægge og spids Bund.

Som Helhed er det ringe og tarveligt forarbejdede

¹⁾ Oplysninger om Udgravningen er hentede fra Værket: A. P. Madsen, Sofus Møller og Carl Neergaard: Affaldsdynger fra Stenalderen i Danmark.

Redskaber sammenlignet med Fund fra andre Bopladser.

Paa 563 Steder fandtes Trækul fra Baalene, bestaaende af Eg, Ælm, Birk, Bævreasp, El, Hassel og Pil.

Tilbage af Dyngen ligger 658 m², der er fredet af Nationalmuseet.

Ogsaa Spor af Menneskeknogler blev fundet, endda et fuldstændigt Skelet af en voksen, kraftig Person, hvilket Fund af Sagkundskaben nærmest tydes som en Slags Begravelse.

Dyngen var Hordens daglige Opholdssted, hvor Baalet flammede — sagtens baade Nat og Dag —, Maden indtoges, Redskaber tildannedes osv. Her var dens Hjem, og udenfor laa Fangernes Baade af udhulede Træstammer («Egen») i den lune Vig.

Plante- og Dyreliv før og nu.

For et halvt Aarhundrede siden var denne Egn saa godt som blottet for ethvert Spor af Trævækst og gjorde paa den Fremmede et øde og fattigt Indtryk. Kun nede ved Risgaarde stod en Gruppe Egepurrer, de sidste Rester af den — rimeligvis lave — Kratskov, der fordem dækkede Kysten. Et andet Vidnesbyrd om gammel Skovbund fandtes tidligere paa Skalder og Holme, hvor talrige smaa Bævreasp voksede mellem Lyngen foruden en Del Graapil og Vidier.

Der er sikkert hengaaet lang Tid, siden Skoven forsvandt, og kun yderst faa Stednavne giver nogen Oplysning i saa Henseende, dog skal her nævnes enkelte, der endnu bruges i Egnen, nemlig: »Skovrebakke« (en Lyngbakke ved Myrhøj Moser), »Torns« Kilde tæt ved samme Bakke. Kilden er forsvundet i

de senere Aar, Tornene sikkert for længe siden. — Saa findes desuden Navnet »*Torn*«-*Dammene* Syd for Ønbjergene og endelig den før nævnte *Birkebæk* gennem en Del af Hulkær.

Navnet Birkegaarden, der er anført paa Generalstabskortet som Betegnelse for Gaarden, hvor netop Køkkenmøddingen findes, er derimod af nyere Dato og kendes ikke i Egnen.

En Storskov har næppe nogen Sinde kunnet trives her saa tæt ved den aabne Strand, nærmest maa man vel tænke sig en frodig Kratskov, en tæt Underbevoksning, dækket af knudrede Eges Kroner. Enkelte Egestammer er fundet i yngre Moselag, næsten opløste Stammer, vistnok af Rødel, findes ved Ønbjergene, og endelig fandt jeg for nogle Aar siden ret store *Hasselnødder* ved Tørvegravning i Kanten af Kærmosen i Braangsø, en lille Dyngge, rimeligvis sanlet af en eller anden Gnaver for Aartusinder siden.

Det lader sig næppe oplyse, hvor mange af Floras Børn, der havde slaaet Rod i disse Egne, da de første Mennesker tog dem i Besiddelse, men adskilligt tyder paa, at Plantelivet da var frodigere end senere hen i Tiden, særlig efter at Skoven var forsvunden, og Vestenvinden fik frit Spillerum langs Kysten.

Ejendommeligt er det for øvrigt, at paa enkelte Steder i Engene, hvor der findes Tørvegrave, fremkommer paa Bunden af disse i utrolig kort Tid en Opvækst af Rør, Siv, Dunhammer, Flæg osv., saa frodig, som man kun sjældent ser den, ikke fordi den i nogen Henseende bliver værnet og plejet fra Menneskers Haand, snarere det modsatte, men hvor en saadan Bevoksning er nogenlunde fredet, giver den et svagt Billede af den frodige *Sumpvegetation*, der i Fortiden dækkede betydelige Dele af Kystomraadet.

Dyrelivet før og nu.

Fund af Knogler i Skaldyngen viser, at her i Stenalderen fandtes *talrige Arter af Pattedyr*, nemlig foruden Snaadyr som Pindsvin, Rødmus og Egern flere Rovdyrarter som Vildkat, Los, Ræv, Ulv, Græveling, Odder, Skovmaar og Ilder. Desuden fandtes der — foruden Uroksker og Vildsvin — en betydelig Skovfavna med Elsdyr, Raadyr og Kron dyr.

Uroksen var sandsynligvis længe før Mennesket indvandret i Egnen, saavel som de fleste andre Dyrearter, derimod er det kun faa, der nu er tilbage, af Rovdyrene kun Ræv og Ilder, ingen af de øvrige; dog hænder det, efter at de store, beplantede Arealer vokser til, at enkelte Raadyr atter søger tilbage, og blev disse Dyr ikke saa hensynsløst efterstræbte, var her vel nu atter Mulighed for en Skovfavnas Liv og Trivsel. Ulven har aabenbart levet i Egnen lige fra Istidens Slutning, og saa sent er den forsvunden, at der endnu findes et Minde om den i de saakaldte Ulvegrave, der findes paa en Bakkeskraaning ud mod den før nævnte Indsande, den saakaldte Ovestbakke (muligvis af øverste = højeste).

De Hjørnetænder af Vildsvin, der fandtes i Skaldyngen, synes at være af kraftige, velvoksne Dyr, hvad der ogsaa gælder om de enkelte Fund, der er gjort i Moselag i Nærheden. For dette Dyr synes her saaledes at have været særlig gode Livsbetingelser.

Endnu maa nævnes den lille, sjakallignende *Tamhund*, der ikke tilhørte Egnens Dyreverden men har som det eneste Tamdyr fulgt Mennesket fra fjerne — rimeligvis sydlige — Egne.

Paafaldende er den mægtige Forandring, som Egnens *Fugleverden* er undergaaet gennem Tiderne, idet Knoglefundene i Skaldyngen bærer Vidne om en

Artsrigdom, som nu er ganske ukendt, nemlig: Stokand, Pibesvans, Sangsvane, Havlit, Sortand, Graagaas, Knortegaas, Tjur, lille og stor Lappedykker, Lom, Stormmaage, Havmaage, Alk, Gejerfugl, Hejre, Skarv, Sule, Havørn, Natugle, Flagspæt og Krage. Af denne pragtfulde Fugleverden er nu kun to almindelige, Maagen og Kragen.

Hvilket broget Skue maa ikke denne Vrimmel af Fugle have afgivet, saa meget desto mere, som de stedlige Forhold taler for, at en Mængde af dem har ynglet paa Stedet.

Hvilken herlig Oplevelse maa det ikke have været at betragte dette travle Liv inde fra Bopladsen, naar Skrig, Rabben og Kalden lød fra Rørblokkene langs Bugten, mens Flokke af Svaner, Gæs og Ænder kredsede i Luften, spejdende efter et Hvilested og Føde for Natten, eller naar Hejren kom sejrende paa udbredte Vinger ind mod sin Rede i Trækronerne. Og kom saa den mægtige Havørn med de kraftige Vingeslag pludselig og uventet ind fra Havet, ja, saa forstummede enhver Lyd mellem Rørene, mens Luften genlød af Angstskrig fra Tusinde Struber.

Men naar Ørnen fløj bort med sit skrige Bytte, da forstod Iagttageren dens haarde Fremfærd mod de værgeløse, thi selv havde han for længe siden lært, at vil man leve, maa man dræbe.

At der i Skaldyngen ogsaa fandtes Ben af Gedde, Skalle, Rudskalle og Aborre, synes at afgive et gyldigt Bevis for, at *Ferskvandssøer og Sumpe* har — som ført nævnt — dækket Dele af Kystomraadet, da andet Fiskevand, hvor nævnte Fiskearter kan have levet, laa — og ligger endnu — ret langt fjernede fra Bopladsen,

Fiskekroge fandtes af forskellig Slags, men uden

Tvivl har der ogsaa været anvendt andre Fangstredskaber, og Benrester af Torsk, Hornfisk og Flynder tyder paa Fiskeri saa *langt til Søs*, at det kun kan være foregaaet fra Baad.

Der kan ikke være Tvivl om, at her Aaret rundt har været god og let Adgang til Fiskefangst, og hvad der manglede af hensigtsmæssige Redskaber, erstattedes af Naturmenneskets skarpe Sanser og fine Instinkt.

Ogsaa Levninger af hele to Sælarter fandtes i Skaldyngen, saavel som af Marsvin, Dyr, der nu aldrig ses ved Kysten, og hvad Marsvin angaar, maa man nærmest tænke sig, at de er fanget ved Indespærring i en Vig.

Dyngedannerne.

Det er et i mange Henseender fyldigt og levende Billede, som Fundene i Skaldyngen giver os af Livet og Naturen i disse Egne for henved 6 Aartusinder tilbage i Tiden, dog — hvad Mennesket angaar — belyser de i Hovedsagen kun *Ernæringsforholdene*, og her ud over skal man være varsom med at drage Slutninger, dog er Genstande som Kogekarrene og Benkamme m. m., der fandtes i Dyngen, naturligvis af aller største Værdi som Kulturmaalere.

Under den store Landsænkning i Stenalderen synes talrige Stammer fra Syd og maaske fra Øst at være trængt frem for at søge Boplads i nordlige Egne; jagende, fiskende og samlende drog de frem fra Kyst til Kyst, til de fandt et Bosted, der passede for deres Levevis.

En af disse Stammer eller Horder fandt netop her ved den nuværende Limfjord, hvad den søgte, et Farvand med Mængder af Skaldyr i passende Dyb-

de, en Plads, som var godt beskyttet mod Vind og Vej, nok af Føde, Ved til Baalet osv.

Skaldyrene i Fjorden har været det sikre Grundlag for Ernæringen, og hertil kom saa Jagt, Fiske- og Fuglefangst, og desuden Indsamling af alt, hvad Mennesker paa dette Kulturstade anser for spiseligt, især Ægsamling paa de talrige Holme, hvor Fuglene maa have haft Rugepladser.

Bopladsen har ikke som nu ligget aaben for alle Vinde og synlig i lang Afstand, Kratskoven maa have naaet helt ud til Brinkens Kant, der, hvor Dyngen ligger, og rundt om i den stadig gødede Jord har — i hvert Fald om Sommeren — været en kraftig Bevoksning af f. Eks. Bynke, Nælder, forskellige Skærmplanter osv.; det er heller ikke udelukket, at Rørblokke begyndte at dannes i Strandlinien.

Hvis Skaldyngen, hvad jo er sandsynligt, er dannet paa selve Bopladsen, maa — efter dennes Udstrækning at dømme — Antallet af Individider have været ret begrænset.

En Slags Bolig eller Ly maa de vel have haft i hvert Fald i den kolde Aarstid, og Materiale til dette Brug fandtes der ogsaa i Form af Grene, Tang, Rør osv.

Ilden, der betyder saa meget for primitive Naturfolk, har sikkert været vogtet omhyggeligt baade Dag og Nat og »dækket«, naar der ikke var Brug for den; der var jo da nogen Besvær ved at frembringe ny Ild. Antagelig var her mere end en »Arne«, skønt man ikke maa regne med »Familieliv« efter vore Begreber; det lille Samfund har været opbygget paa Hordens Fællesskab og Eksistens.

Frygten for det ukendte tillod ikke nogen lang Omstrejfen; dog maa man antage, at der paa kendte

Steder i Nærheden er søgt efter vegetabilsk Føde i Form af Bær, Nødder, Rødder osv.

Om nogen Forbindelse med Naboer har der ikke været Tale, thi paa dette Kulturtrin er Fremmed og Fjende omtrent det samme, med Skinsyge har Horden vogtet sine Enemærker.

Tiden kom, da det travle Liv ophørte paa den lille Boplads, og endskønt dette staar i Forbindelse med denne gamle Kulturs Undergang i det hele, saa har dog sikkert ogsaa lokale Forandringer — fremkaldt af Forandringer i Klimaet — haft en afgørende Betydning.

Paa det Tidspunkt, da Bopladsen toges i Besiddelse, herskede her et mildt og fugtigt Kystklima, der gennem følgende Aarhundreder lidt efter lidt afløstes af et ret tørt Fastlandsklima, og samtidig veg Litorinahavet mere og mere tilbage fra Kysterne, hvorved store Strækninger tørlagdes, Vigene og Sumpene udtørredes, og dermed aftog, uddøde og forsvandt lidt efter lidt det rige Dyreliv, der var en saa absolut nødvendig Betingelse for Menneskenes Liv.

Strandengene Syd for Ønbjergene forsætter i en Bredde af henved 1 Kilometer og afgrænses ind efter af en lav men tydelig Strandvold. Henved 500 Meter fra Fjorden og parallelt med denne strækker sig en Strandrevle ved fem Fods Kurven, saa den yderste Del af Engene er lave og sumpede med Vandkær (Torndammene) og tidligere en Del Dynddannelse, der muligvis har givet Anledning til det løjerlige Navn, de bærer, nemlig »Skidden«.

Ved det Sted, hvor Gaarden Lille Mølle ligger, udmunder en Dal. Gennem denne førte i Stenalderhavets Tid en smal Fjordarm ind mellem to tydelige Strandvolde, omtrent ind til, hvor Landevejen gaar,

hvor den modtog et betydeligt Tilløb af Ferskvand fra et stort Sødrag, der har opfyldt den midterste Del af Sognet og nu optages af de store, Eng- og Mosestrækninger mellem Strandbygaard og Sørup. Gennem den gamle Fjorddal fører nu et lille Bækkeløb, der i sin Tid drev Vandmøllen ved Lille Mølle, som dog forlængst er nedlagt. Samme Skæbne overgik for en Snes Aar siden Egnens to andre Vandmøller ved Stistrup og Trend; ogsaa her er de klaprende Vandhjul standsede og de idylliske Møledamme udtørrede.

Ved Risgaard Nakke bøjer Fjorden i ret Vinkel ind til Foden af den ca. 20 Meter høje Strandvold Syd for Risgaard og følger denne et kortere Stykke, hvorefter den danner Bugten ved Stistrup. Her førte i sin Tid en Fjordarm ind langs Stistrupaasens Engdal, der sammen med Limfjorden og Trendaadalens Fjord afgrænsede en Halvø, det nuværende Strandby Sogn.

Folkeliv.

(Et Tidsbillede.)

Mens de talrige Omskiftelser, Egnen gennem Tiderne har været underkastet i topografisk Henseende, let lader sig paavise i Hovedtrækkene, bliver det ulige vanskeligere — ja, helt umuligt — at følge Menneskenes Færd gennem de svundne Aartusinder.

Paa forhistoriske Minder er Egnen ingenlunde fattig. Af Gravhøje findes endnu adskillige, skønt mange er ødelagte; disse saavel som talrige Fund af Redskaber og Vaaben — hyppigt af brunt Flint — viser hen til yngre Stenalder og bærer Vidne om, at her ogsaa da har levet et Folk. Derimod findes intet som helst fra historisk Tid, ingen Ruiner af Kapper eller lignende; kun en Mængde dybe Hulveje

i Heden fortæller om Fortids Færdsel gennem Sognet. Men selv de talrige Slægter fra nyere Tid har kun efterladt lidet eller intet som Overlevering til en Efter-slægt, navnløse hvilede de under Græstuerne paa Strandby Kirkegaard, ja, selv Græstuerne er nu jæv-nede med Jorden, efter at Kirkegaarden er planeret og inddelt i Gravsteder.

Om disse — nu snart forglemte — Mænd og Kvinder fra Kystlandet, om deres daglige Liv og Færden, skal her optegnes enkelte Træk hentede fra, hvad Egnens ældste har bevaret i Erindringen fra sidste Halvdel af forrige Hundrebaar.

Trist og øde henlaa nu Kystlandet, en karrig Natur, stadigt hærget af Vestenvinden, der satte sit Præg paa Plantelivet, paa de forpjuskede, ofte forsultede, Husdyr, ja, selv paa Menneskene med den vejrbidte Hud og det hele oplejede Ydre.

Af de to smaa Kystlandsbyer, Ertbølle og Ris-gaarde, er førstnævnte uden Tvivl den ældste, og hvad den sidste angaar, kan Navnet »Risgaard«, der altid har været brugt i Egnen, nærmest tyde paa, at det oprindelig kun har været en enkelt større Gaard. Ertbølle derimod maa vel — med Hensyn til Alder og Oprindelse — nærmest sidestilles med Landets øvrige Byer, hvis Navne ender paa Bølle, Bol osv., af hvilke adskillige kan føres tilbage til Oldtidens Slutning.

Ertbølle maa forhen have bestaaet af 8 Helgaarde, der oprindelig laa samlede ved Fjorden, hvor Byen endnu ligger. Omkring ved Midten af Aarhundredet blev enkelte udflyttede, en blev delt i to, hist og her blev der bygget Hus til en Søn eller Datter paa en Udloed o. l. Ingen karakteristisk Byggeskik havde præget denne fattige Egn, hvor det haarde Krav til

Livets Ophold lod alt forme sig mere efter det praktiske end æstetiske Hensyn; man var jo henvist til det for Haanden værende Materiale, og frem for alt skulde Bygningerne kunne holde Stand mod det hyppige vestlige Stormvejr.

De Nybygninger, som opførtes omkring ved Midten af Aarhundredet, er kendt af mange, skønt de nu saa godt som alle er afløste af »moderne« Cementhuse.

Gaardene opførtes som Regel i fire korte Længer, hvis alentykke Mure bestod af utilhugne Kampesten opmurede i Ler, og Taget var ret fladt med meget skraa Taggavle. Alle Skillevæggene muredes af soltørrede Lersten, som man selv lavede. Gennem »Gaardsleddet«, der traadte i Stedet for Port, kom man ind over den lille Gaardsplads, der kun lige foran »Indhuset« (Stuehuset) var »pikket« (brolagt) med nævestore Sten fra Marken, »Marksten«, og disse dannede ogsaa i Regelen Gulvet indenfor i »Gangen«, 3: Forstuen, hvor en Dør med Klinkefald førte til højre ind til Dagligstuen, en anden til venstre ind til Storstuen, hvor Dragkiste og Klædekister havde Plads. Dørene var samlede med Revler og tit umalede.

I Dagligstuen var en lang, fast Bænk anbragt langs Væggen mod Gaarden og ligeledes op mod Skillevæggene ved Bordenderne. Ved den modsatte Væg fandtes et Par Alkovesenge med »Omhæng«. Modsat Indgangsdøren førte en Dør ind til et lille Sengekammer, en anden ud til »Frammerset« (Køkkenet), og derfra atter en til Bryggerset. Imellem Køkken- og Kammerdøren stod Bilæggerovnen paa en muret Fod og med en Plade ovenpaa til Malttørring.

I Køkkenet paa det brede, murede Ildsted stod »Trefoden«, paa hvilken Gryderne sattes i Kog over

Lyngbaalet; og ovenover i den vide, aabne Skorsten hang Fisk og Faarekød til Røgning paa rustne Spiger.

Fra Ildstedet foregik Indfyringen i Bilæggerovnen og — naar der skulde bages Brød — i Bagerovnen. Alt Brød var hjemmebagt og bestod mest af Rugbrød syret med Surdejg, der opbevaredes fra en Baging til den næste, lidt »fint« Mel sigtedes fra med en Haandsigte, »Temsen«, og blev bagt til Sigtebrød, syret med Gær fra Brygningen.

Gulvene bestod af stampet Ler, der blev fejtet med Rævlinglimer og strøet med hvidt Sand. Vinduerne var lave, uden Hængsler, saa de blev aldrig aabnet; Ruderne var smaa, saa Rummene henlaa i Halvmørke.

I Staldbygningen havde Hestene Plads i den ene Ende af Huset, Kvæget i den anden, hvor det stod paa tværs af Huset med Halerne mod en smal »Grebning« (af Greb) uden Afløb for Ajlen og uden Fodergang. Mellem Heste- og Kostald laa en Kalvefold og et Kammer til en Dreng eller Karl, der saaledes heller ikke om Natten savnede den kraftige Duft af Ammoniak. Foran Hestene fandtes en lille Hakkelselo; her stod »Skærekisten«, i hvilken Hakkelsen blev skaaret; den bestod af et langt Trug paa fire Ben men uden Ender, Foderet lagdes ned i den og skubbedes frem til en Langkniv anbragt ved den ene Ende, der huggede det over.

Paa Ladens Gavl og Sider var nogle smaa Lemme til at »forke« Kornet ind igennem, naar det førtes hjem fra Marken, og paa Tværloen blev det tærsket med Plejle. I det fjerde Hus var der Faaresti samt Rum for Vogne, Redskaber osv.

Paa Gaarden, hvis samlede Areal tit var over 100 Tdr. Land — mest Hede foruden nogle Eng- og

Kærstrækninger —, holdtes kun 4—6 Køer og noget Ungkvæg samt et Par Heste, mindre Ejendomme havde Trækstude; hertil kom tit indtil 30 magre, hornede Hedefaar. En ordentlig Faarekrop regnede man til $2\frac{1}{2}$ Lispund = 20 Kilogram. Besætningen var i det hele taget elendig, tykmavede, ludende Øg og langhaarede Plagge, vinterlaadne Kreaturer og magre, stivbenede Stude.

Marken var inddelt i 8 Skifter. Om Efteraaret »fælde- des« Grønjorden, og om Foraaret blev den ompløjet og harvet saa godt, det lod sig gøre. Den bedste Del af Skiftet fik lidt Staldgødning, og her saaedes 6-radet Byg, Resten deltes til Spergel og Boghvede (uden Gødning) samt Kartoffler, til hvilke der »klatgødedes« med Faaregødning og Aske, saaledes at der ved hver Kartoffel blev lagt en Klat Gødning med Haanden(!) Efter Høsten blev Skiftet bearbejdet og tilsaet med Byg, og her kneb det altid med tilstrækkelig Gødning. Næste Aar saaedes 2den Kærv Rug i Skiftet og fjerde Aar Udlægshavre uden Græsfrø og — i Regelen — uden Gødning, og Resultatet blev naturligvis en fir-aarig Græsmark uden Græs.

Kun undtagelsesvis havde man begyndt paa Opdyrkning af højere liggende Dele af Eng og Kær, Resten var fredet til Høslet og til Græsning for de løsgaaende Kreaturer, det saakaldte »Tuekær«. Ingen husker nu mere det vidunderlige Tuekær, hvor de smaa, kuplede Tuer, bevoksede med kort, saftigt Græs, stod ganske tæt, men traadte man imellem Tuerne, sivede rødt Vand og sort Dynd op om Foden. For Vogterdrengene var Tuekæret en hel lille Verden, thi her rugede baade Vibe, Gulspurv, Ryle og Vipsjert, og især var det en Begivenhed af Rang, hvis en Dreng havde en Spurverede med et

»Kukæg«. Her spankede ogsaa Storken omkring og fangede Frøer mellem Tuerne, og usynlig oppe i Luf-ten lød Horsegummens dybe, vibrerende Summen. — Baade Tuekæret og Fuglelivet hører nu nærmest For-tiden til.

Til hver Gaard hørte oprindelig en Udlod og en Hedelod. Udlodderne, der laa nærmest, blev efterhaanden opdyrkede og bebyggede. Hedelodderne, der strakte sig fra Kærup Siger til op imod Aamundingen ved Trend, er for en Del endnu uopdyrkede. Nogle Huse, der oprindelig laa paa hver sin Toft inde i Byen, er for længe siden flyttede ud paa deres Hede-lodder, der nærmest ligger i det før omtalte Flyve-sandsbælte. Disse Nybyggere førte naturligvis en kummerlig Tilværelse; baade Børn og voksne maatte søge at tjene det nødvendigeste til Livets Ophold uden for Hjemmet. Men for Smaagaardene var Hedelodderne ikke uden Betydning; en og anden havde her en lille Tørvemose, og saa fandtes desuden i Mængde den uundværlige Lyng, der blev »slaaet« med Lyngle, om Sommeren til Brændelyng og om Efteraaret — naar den var saftig og fyldt med Revling, Melbærris og »Hvidmos« — til Faarelyng. Med den løjerlige, krumme Hedetørvspade, der skubbedes frem ved at sætte det lange Haandtag mod Laaret, gravede man de tynde, ovale Hedetørv, helst hvor der voksede Pors mellem Lyngen. Med tre til fire Stød var Tørven skaaret løs, hvorefter den lagdes med Lyngsiden nedad, indtil den var tør nok til at »rejses« to og to mod hinanden med Lyngsiden indefter. Siden blev de sat i Smaastakke, til de var tjenlige til at køres hjem. Det var mere almindeligt at se Lyng- og Tørvestakke ved Gaardene end Kornhæs. Da Heden laa længst borte, kunde det nok hænde under Bjergnin-

gen af Lyng og Tørv, at hele Gaardens Besætning af Folk og Fæ tog af Sted derud om Morgenen og blev der til om Aftenen. En saadan Dag var en Festdag i den ellers ensformige Tilværelse, ikke mindst for Børnene, da der var Blaabær i Mosekanten, og Kvæget holdt sig saa roligt i de grønne Siger. Nogle faa Par Terner og et enkelt Par Rødben skreg og fløjtede i Munden paa hverandre, oprørte, som de var, over de ny Fredsforstyrre. Tav Fuglene, var alt saa underligt dødstille.

Ved Siden af Landbruget drev de fleste lidt Fiskeri og havde tit en Vaadpart eller et Par Sættegarn. Fangedes Aal, kunde de jo saltes og sælges til Aalekræmmeren, og saa havde man da ogsaa nogen Føde i Huset af, hvad der ellers fangedes i Vaad og Garn af Torsk, Flynder m. m. Om Vinteren deltog de fleste voksne Mænd i det mærkelige men anstrengende Plumpefiskeri¹⁾. Blev Fjorden tillagt med Is, kom naturligvis Stangtøjet og Isøksen frem.

Det var et usædvanligt haardført og nøjsomt Folk, der levede ved denne Limfjordskyst, og den Flid, der prægede alle, vilde med de senere Tidens Hjælpemidler have ført til Velstand. Men alt var saa upraktisk tilrettelagt. De lange Afstande mellem Mark, Kær og andre afsides Parceller, paa hvilke Kreaturerne var fordelte, voldte megen Tidsspilde; Sommeren igennem saa man ikke blot Børn, men lige saa hyppigt Mænd og Kvinder, der havde passeret de fire Snese, trave afsted i »Støthoser«, uden Træsko, med Tøjrekølle og — for Kvindernes Vedkommende — med Strikketøj.

Egentlig Fattigdom var ikke almindelig, og var

¹⁾ Aarbogen 1912.

et gammelt, ensomt Menneske i Nød, var Naboerne straks til Rede med Hjælp. Endog i de mindste Hjem kunde man da selv brygge og bage, og saa havde de fleste Aaret rundt lidt af Julegrisen, noget tørret Faarekød og saa godt som altid lidt fersk eller saltet Fisk. Grød af Byggryn — undertiden af Rugmel — hørte til den daglige Kost saavel som Kartofler, og om Sommeren var det aldrig knapt med Smør, Knapost, Kærnemælk, Surmælk (∩: Tykmælk) m. m.

Brændevin savnedes aldrig i Huset. Sidst i Ugen kunde man se baade Voksne og Børn trave til Gunderupgaards Brænderi med »Munken« i en Strikke over Skulderen. Fulde Folk var derimod en Sjældenhed, og udenfor Gildeslag, var det nærmest en Skam at vise sig beruset. — Kom man som Gæst i et Hjem eller blot i et Ærinde, blev man saa godt som altid budt »en Dram og en Taar Øl«.

I Halvfjerdserne begyndte en ny Tid at holde sit Indtog i Egnen. Først kom en Del Harboørefiskere for at drive Aalefiskeri med Snurrevaad om Sommeren. Der var baade unge Karle og gifte Mænd, og flere af de sidste blev fastboende ved Kysten. Ikke saa faa Forbindelser kom desuden i Stand mellem de indvandrede unge Mænd og Himmerlandspigerne.

Fiskeriet fik nu et godt Skub fremad, og paa Fjorden vrимlede det snart af Fiskerbaade med moderne Sejlføring, og i det hele taget blev man her — i de nærmest følgende Aar — Vidne til et Liv paa Fjorden som ikke før eller senere. Det forenede Dampskibsselskab havde nu flere Baade i fast Rute, og flere kom efterhaanden til. Adskillige Sejlskibe saa man daglig, ogsaa Østersfiskeriet tog Fart, og endelig kom Egnen selv til at yde Bidrag til Skibssejlad-

sen, idet der netop paa den Tid ved Sognets Sydgrænse paa den øde Strand ved Stistrup Mølle rejste sig et anseligt Købmandshus med stor Butik. Lager fulgte straks efter, og nu saa man Aar efter Aar ny, anselige Pakhuse, Stalde m. m. rejse sig paa den øde Strand, og uden for laa hyppigt tungtlastede Sejlskuder, navnlig med norsk Tømmer. Men den anselige Købmandshandel kom og svandt med den Mand, der drev den op, og nu staar kun tilbage et enkelt Hus — en lille, halvgammel Længe.

Langt den største Del af Hjemmets talrige Arbejder blev udført af Kvinderne, ikke mindst af Husmoderen selv. Alle, ogsaa Børn og Kvinder, tog Del i Gaardens almindelige Arbejder, og desuden paahvilede det Kvinderne at sørge for Bagning og Ølbrygning, Malkning, Smørkærning, Ostelavning, Faareklipping, Slagting og Hensaltning, Lysestøbning m. m. Som Eksempel paa de tarvelige Hjælpemidler, der stod til Raadighed, kan nævnes, at til den ret omstændelige Lysestøbning benyttedes Loftsstigen saaledes, at de smaa Træspid, paa hvilke Væger af »Lysgarn« anbragtes, ophængtes mellem Stigens Tremmer, og Smørkærnen med den smeltede Faaretalg stod i en Dynge opvarmet Sand. Spiddene, usle, skæve Træpinde, opbevaredes omhyggeligt fra Aar til Aar.

Desuden var der jo saa de daglige Sysler med Madlavning, Rengøring, Vask, Strikning, Stopning, Lapning af Dagligtøjet osv., og endelig blev saa meget af Ulden forarbejdet i Hjemmet, som var nødvendigt til Beklædning for hele Familien. Kun fandtes ikke altid Væv i Huset, men saa fik Husmoderen for en billig Penge vævet i Nabolaget. I Regelen en Gang om Aaret kom »Kvindskrædderen«, Syersken, med et Par Medhjælpere og syede — alt med Haan-

den — Dragter til hele Familien af det solide, hjemmeverkede Vadmel og Hvergarn.

Aldrig bør det glemmes, hvad Kvinderne i disse gamle Hjem — tit under trange Kaar — har bidraget til en sund Slægts Trivsel ved deres trælsomme Slid fra »Morgen tidlig til Aften sildig«.

De mange fremmede Folk, der lidt efter lidt var indvandrede, undlod ikke at give Egnen nyt Præg. Den gamle Rettroenhed maatte saaledes vige Pladsen for en — til Tider — ret yderliggaaende religiøs Bevægelse, og her som andet Steds har man for længe siden lært at stille større Krav til den daglige Levevis. Med den gamle Nøjsomhed er det forbi, stykkevis er en Tidsalder forsvunden for stedse.

Naar den fremmede fra Landevejen Nord for Strandby lader Blikket vandre langs Fjordsiden, møder det næsten overalt velbyggede Huse og Gaarde — flere med Vindmølle — hist og her Naaetræplantninger og Tilløb til levende Hegn, mens han i Almindelighed vil savne Læplantning og gode Haver ved Hjemmene.

Men den, som søger did for at genkalde fjerne Barndoms minder, vil savne de lave, graa, straatækte Huse, og forgæves søger hans Blik Gravhøjene, der, længst ude mod Fjorden, kronede Bakkens Rand, Barndomsdagens Bjerg.

Forinden nærværende Arbejde var afsluttet, blev det mig meddelt, at der var indledet Forhandlinger om Salg af Ertbølle Bjerg til industriel Udnyttelse.

For nylig var jeg i Egnen. Det første, mit Blik søgte i Fjordlandskabet, var — som altid — Bjerget, men det Indtryk, jeg fik, gjorde mig forstemt. Det

var ikke Savnet af Gravhøjene, det havde jeg søgt at vænne mig til, heller ikke det, at Banken ved den fortsatte Nedbrydning er bleven kendeligt lavere. Nej, Aarsagen var de hvidgule, langagtige Dynger af Ler og Sand, der i flere Rækker laa ophobede langs den højeste Del af Bjergets Rand, thi nu forstod jeg, at det var Alvor med det omtalte Salg, og at Dyngerne hidrørte fra Undersøgelser angaaende Molerets Udstrækning.

Blandt Egnens Folk drøftedes Mulighederne for økonomisk Vinding og Tab, men der er et Tab, som ikke kan erstattes med Penge!

Gennem Aartusinder har Øjne, de svundne Slægters Øjne, fra denne Bakkekam skuet ud over Limfjordens mægtige Vandspejl, gennem Aartusinder vogtede Bjerget det lave, aabne Land mod Storm og Bølge, men nu synes dets skønne Kystprofil, dets stejle Lervæg med de vidunderlige, bugtede Askestriber desværre for Alvor viet til Undergang.

DEGNE I KORNUM OG LØGSTED

AF M. MØLLER, LÆRER I LØGSTED

DEGNENE har ikke haft det bedste Lov paa sig ned gennem Tiderne, og det kommer vel af, at de levede i usle økonomiske Kaar, havde ofte ingen eller ogsaa en meget tarvelig Uddannelse og var meget afhængige af deres høje Foresatte, hvad enten disse var Præsten eller Herremanden. Undertiden, og det var nok ikke saa sjældent, tog man til Degn en Student, der var kuldsejlet enten i Eksamensuvejret eller i Livets Storme. En saadan forhutlet Fyr, fandt man, kunde nok bruges til for en lille Betaling »at læse med nogle Bønderunger«. Disse »halvstuderede Røvere« skulde ikke hæve Agtelsen for Standen. Nej, »Degne og Duer gør skidne Stuer«, sagde Ordsproget. Man vidste jo, at naar Løbedegnen lod sig se, skulde Storstuen i Brug for at give Plads for Byens Børn i den korte Tid, man havde ham. — »Det smager altid af Bryllup!« sagde Pigen, da Degnen kom til at kysse heude, et Ord, der heller ikke geraader Degnen til Ære. — Der kunde ogsaa let blive noget at ud-sætte paa hans Gerning i Kirken, da det ofte skortede ham paa den musikalske Uddannelse. Det blev derfor en yndet Sport at tage »Troen«¹⁾ fra Degnen.

¹⁾ Salmen om Troen: Vi tro, vi alle tro paa Gud.

»Det er en træls Hund!« sagde Degnen om Salmen.
 »Den gik ham paa, ligesom »Aleneste Gud« (Salmen)
 gik Navr Degn paa.«

Ja, Ordsprogene var haarde mod Degnene; der var jo ogsaa nok baade at le og spotte over. Men eftersom Kaarene bedredes, og Oplysningen steg, hævede Standen sig.

FÆLLESDEGNE FOR KORNUM OG LØGSTED.

Thomas Christensen Taarup omtales allerede som Degn i Løgsted i Aaret 1723, og A. Tuxen skriver om ham¹⁾: »Samme Degn var iøvrigt en habil Mand. Biskop Lintrup roser i høje Toner hans Virksomhed: »Jeg fandt Ungdommen saa vel grundet og undervist i deres Christendoms Elementer, som jeg næppe har fundet den i det hele Stift.« Som saa mange af hans Kolleger i de Tider var han Student; han var en dygtig Prædikant og vikarierede i lange Tider for Hr. Peder (Tuxen, hans Præst), der paa sine gamle Dage var meget svagelig; men han lod sig godt betale for sin Tjeneste.«

Han boede i Tollerup, sagtens i en Lejlighed paa Tollerupgaard, som Sognet havde lejet til ham, og har saa hver Dag gaaet hen i den nærliggende Skole, der var bygget paa Fællesjorden i Mjallerup. Denne Skole var en lerklinet Hytte, der er nedreven kort før Verdenskrigen. Dens sidste Beboer kaldtes Sara-Niels.

Christian Taarup afløste Faderen i Embedet som »disse Menigheders Sognedegn« i Aaret 1740, indtil han i 1750 blev kaldet til Sognets Præst. Om hans Skolegerning vides intet, men han skal have været

¹⁾ Fra Himmerland og Kjær Herred, V. Bind, Pag. 376.

en energisk og dygtig Præst; hans Hustru hed Cathrine Margrethe Eberhardt.

Peder Mouritsen, der var gift med Johanne Lauritsdatter, har temmelig sikkert faaet Degneembedet efter ham. Han nævnes i hvert Fald som Degn under Hr. Chr. Taarup. Efter ham kommer en vis

Peder Soelberg, om hvem der i Liber Daticus kun fortælles, at han var gift med Maren Sulbørg.

Schach Wittenhof Hoier blev Degn 16. September 1773. Hans første Hustru hed Engel Kirstine Ramus af Kornum Præstegaard, sagtens en i Præstegaarden tjenestegørende Jomfru. De havde 3 Børn: Mariane, døbt d. 19. Juni 1778, Petrea Mariane, født 3. November 1779, og Jens Brøndlund, født 17. Februar 1781. Hans Kone døde 28. September 1781, og siden blev han gift med Ane Marie Castine Dyreberg. Han omtales 1764 som Monsiør Schach Wittendorf Hoier af Kornum Præstegaard. Tænkelig har han været Student og været uordineret Medhjælper hos Hr. Søren Anker Munch. En Vanskelighed indeholder ganske vist den lille Forskel i Navnet. — Han døde 8. Februar 1790, 54 Aar gammel.

Johan Christian Abrahamsen blev hans Eftermand. Den 9. Februar 1791 ægteviedes han til sin Formands Enke Ane Marie Castine Dyreberg. Han døde 4. Maj 1807. Da han i Liber Daticus kaldes for Degn i Kornum og Løgsted, er der Sandsynlighed for, at saavel Peder Soelberg som Schach W. Hoier ogsaa har været det, da vi ved fra Præstetavlen i Løgsted Kirke, at Christian Thaarup i 10 Aar var »disse Menigheders Sognedegn«.

Men han er temmelig sikkert den sidste, der besørgede Ungdommens Undervisning i begge Sogne.

DEGNE I LØGSTED.

Caspar Josva Isaksen Pretzmann blev Skoleholder i Løgsted i Aaret 1795, og tænkeligt er det, at Abrahamsen, der lige som S. W. Hoier har boet i Kornum, ved denne Tid har faaet sin egen lille Skole i Kornum i de sidste 12 Aar, han endnu levede. — Om C. J. I. Pretzmann fortælles meget omstændeligt i Degneembedsbogen fra Vindblæs, hvor han har været Skoleholder i 13 Aar, at han den 28. Juni 1792 blev trolovet og samme Aar i August ægteviet til Karen Marie Thomædatter Rold. — Medens han var Skoleholder i Vindblæs, skrev hans Præst saaledes i Skoleprotokollen: »Besøg i Skolen den 16. Februar viste nogen Fremgang; der var mødt 10 Børn. Endnu er der mange, som kunde og burde søge Skolen, men af Skødesløshed holdes hjemme af Forældrene. Disse, mærker jeg, anbringer ikke Børnene, før de vorder straffede med Afhold fra Sakramentet, og som skal ske, da ingen Formaning frugter. Hvass.« — Han hed nok ikke »Hvass« omsonst, den værdige Pastor.

Pretzmann havde ogsaa Besøg af Provst Claudi, medens han var i Vindblæs. Det resulterede i følgende Protokolbemærkning: »1793 den 17. December var jeg i Vindblæs Skole, men fandt ingen Børn. Skolemesterens Kone sagde, Aarsagen var, fordi de bagede. Claudi.«

Provsten har vist indset, at den angivne Grund kunde passere, da Lærerens Dagligstue tillige var Skolestue. — Dagen efter kom Provsten igen, og da fandt han »alt i god Orden og Skolemesteren hos dem«.

Da Pretzmann søgte Pladsen som Skoleholder i Løgsted, var hans Ansøgning ledsaget af en Anbefaling fra hans Præst, og heri betegnes han som en

»verdslig« Person, hvilket i Datidens Sprog ikke skal sige noget mere eller værre, end at han var ustuderet. For Resten omtalte Hr. Hvass ham denne Gang ret velvillig. — Ved Siden af Skoleholder-Virksomheden drev han ogsaa Murerhaandværket ligesom Kræn Koustrup.

Af Børn fødtes ham i Vindblæs Sønnen Isak og Datteren Ane Sofie, i Løgsted Ane Dorthea og Lene. — Isak blev Murer og »klog Mand«. En Gang, fortælles der, var en Nabo, Svensk Per Kristian kaldet, kommen ind til ham, og da han ikke saa Isak, gav han sig til at læse i en Bog, der laa paa Bordet. Men det var nok en forkert Bog den, for han havde ikke læst længe, før Værelset fyldtes med Svovlstank, og det var for ham, som saa han blaa Flammer slaa frem overalt. Og hvad der var det værste, han mærkede, at han ikke kunde bevæge sig af Stedet. Det forekom ham, at Stuen bølgede op og ned, og han havde Indtryk af, at den lede selv var ham nær. — Da kom Isak. Og da han saa, hvorledes Sagerne stod, tog han straks Affære. Med en Syl borede han et lille Hul i Vinduesblyet, og saa greb han en Bog og læste, saa Sveden drev af ham, og »ja gi om ikke Skaanet maatte ud gennem Hullet!« sluttede min Meddeler, »men uha, den Stank, der blev derinde!«

Ane Sofie Pretzmann blev gift med en Husmand Ole Tollerup; de kom til at bo i et Hus i Ravnstrup Vest for Landevejen. Dette Pars Efterkommere lever her paa Egnen endnu (1926).

Ane Dorthea blev gift med Jacob Malle i Øster Ørbæk.

Lene blev først gift med »Per Lene«; de boede i »Kællingens Hus« paa Vilsted Mark. Siden blev hun gift med Mikkel Farstrup.

Johannes Scharling var Lærer i Løgsted fra 1837 til 1851. Som Søn af By- og Herredsfoged Scharling i Løgstør havde han faaet en god Oplærelse og var sagtens Student. Han var en ejendommelig Natur, der ikke blev forstaaet af sine Omgivelser. Der var noget fint udbredt over hans Person, selv om Tøjet nok kunde være noget laset. Han var meget musikalsk, kunde spille Fløjte, Violin, Violoncel og Klaver, og han havde en Mængde Bøger. — Om hans Skolegerning foreligger der ikke noget positivt; der kan maaske nok anes, at han ikke har taget sig denne videre nær, gennem hvad der er udeladt i Tilsynets Noter. Hans Sangertjeneste i Kirken har der saavist ikke været Grund til at klage over.

Han blev aldrig gift, og i sit lange, ensomme Liv blev han til en Original. Han holdt af at udhale sig kunstnerisk. En høj Hat oven paa det lange, hvide Haar, der flød ham ned over Skulderen og Ryggen, et langt Fuldskæg, en meget langskødet Frakke med bred Krave og store Ærmeopslag, Knæbukser, lange, hvide Strømper og fladbundede Træsko eller langskafte Støvler uden paa Bukserne, ja, naar saa der til kommer nogle brede, lange Sørgeflore¹⁾ anbragt som Strømpebaand og en Stok af Længde som ham selv — saa har man Fænomenet Scharling. Stokken støttede han sig ikke til, det behøvede den raske livlige Herre ikke, han bar den gerne i vandret Stilling enten foran sig eller paa Ryggen, i begge Tilfælde

¹⁾ Nu og da hændte det i ældre Dage, naar en Rigmand blev begravet, at der ved Ligbegængelsen blev anvendt nogle tykke Stearinlys omvunden med Sørgeflore; disse Lys blev saa skænket til Kirken og sammen med Alterlysene tændt, naar der var Altergang. Naar de saa var udbrændte, benyttede Scharling Sørgefloret til at drapere sig med.

fastholdt af begge Hænder, medens han skred frem saa rank som et Lys. — Styg til at bande skal han have været. Der var i det hele taget i Beskrivelsen af Scharling meget, der maa minde Nutidens Mennesker om een af Kavallererne i Gösta Berlings Saga.

»De skulde gifte Dem, Scharling!« sagde Folk til ham, og da han havde faaet dette Raad nogle Gange, opsatte han følgende rimede Svar:

Om jeg fik i Sinde
 som et andet Adams Barn •
 at tage mig en Kvinde,
 og saa jeg fik et Skarn,
 en led kivagtig, trættekær,
 en Bærmese, en Bimpelmær,
 som ingen kunde agte,
 og jeg ej kunde magte --
 saadan ser jeg paa Tingen,
 saa ta'r jeg heller ingen.

Og det var der i Grunden ikke noget at sige til.

Sine mange Bøger havde han i Fodenden af sin Seng, og der var nogle af alle Slags. Han var nemlig ogsaa indviet i den hemmelige Videnskab. Man ved saaledes at fortælle om, at han kunde faa sine Møbler til at danse, naar han spillede en bestemt Dans. Det skal han have gjort for en af sine gamle Skolekammerater, Agent Wibroe i Nibe, der ogsaa var fra Løgstør.

I Scharlings Tid var det Skik, at den, der skulde bære et Barn til Daaben i Løgsted Kirke, skulde bære et bredt, broget Silkebælte med Sølvspænde og Sølvspænder paa Skoene. Disse Ting ejede Scharling, og han laante dem ud mod en lille Godtgørelse hver Gang, et Barn blev døbt. Men saa hændte det, at en Kone i Løgsted efter endt Afbenyttelse »glemte at levere ham Tingene tilbage igen, og da Scharling ikke

kunde huske, hvem der sidst havde laant dem, og det gik op for ham, at han nok ikke skulde have dem igen, sagde han til en Nabo: »Jeg skal Dælen regier mig nok faa mine Sager, og jeg skal ogsaa nok mærke dem, der har beholdt dem!« Kort efter kom Konen med Klenodierne, men da var hendes højre Haand bleven lammet.

Han havde ofte Ærinde op i Kirken om Natten. Hvad han bestilte deroppe, fik ingen at vide, men en Morgen sagde han til Gundel — hans Husbestyrerinde: »Du kan tro, at jeg har haft fornemme fremmede i Nat — baade Jomfru Marie og Sct. Peter har besøgt mig!«

Men en Aftenstund, da han laa i sin Seng og læste ved et Lys, der stod paa et Bord, gik Lyset ud, og han var straks klar over, at der var Skidteri paa Færde. »Tænd Lyset, Gundel!« sagde han. Hun gjorde det, men det slukkedes straks igen. »Naa, er det saadan fat, ja, saa maa vi til det paa en anden Vis!« sagde Scharling, og saa mumlede han noget Pluddervælsk, som den gode Gundel ikke forstod et Pluk af. »Nu maa du tænde Lyset, Gundel, og jeg skal love dig, at det nok skal holdes tændt!« Hun gjorde det, og Scharling studerede videre i fuld Belysning.

Efter at Scharling havde forladt Skolen, kom han til at bo i et lille Hus i Ravnstrup Vest for Landevejen. Her levede han da af sin lille Pension — 20 Rigsdaler, 1½ Td. Rug og 1½ Td. Byg —, af Almisser og af at vinde Garn for Folk. Det var hans Lyst, naar Garnvinden gik rigtig villig, da med Nøglet i Haanden at gaa en lille Tur, mens han lod Vinden blive hjemme. Han kunde paa den Maade gaa

paa Besøg hos Naboerne, men gik saa Garnet i Stykker, eller det blev filtret, maatte han jo hjem igen.

Sine sidste Dage tilbragte han hos en Slægtning i Løgstør. Nu ligger han jordet paa Løgstør Kirkegaard Vest for Taarnet, men intet Mindesmærke viser Stedet.

Jens Peter Müller var Lærer i Løgsted fra 1851 til 1873. Han var først Skomagervend, men forlod Haandværket og tog paa Snedsted Seminarium. Derfra blev han en kort Tid Lærer i Sæby, kom derpaa til Hals paa Læsø, derfra til Vesterø ligeledes paa Læsø og saa igen til Hals. Den 9. April 1851 tilflyttede han Lærer- og Kirkesangerembedet i Løgsted — i den første Tid dog kun som Substitut for Scharling.

Det maa ikke have været en særlig herskabelig Lejlighed, J. P. Müller flyttede ind i, da han kom til Løgsted, hvilket kan ses af en Note i Journalen i Aaret 1852. Den lød saaledes: Den 1. og 3. Marts var der ingen Skole for denne Klasse, ligeledes den 28. Februar og 2. Marts for nederste Klasse paa Grund af min Kones Nedkomst; thi da der ingen Beboelseslejlighed er uden en lille Stue, maatte man i de første Dage afbenytte Skolestuen. J. P. Müller.

Kort efter byggedes en god Skole lige op ad Kirkegaardsdigets østre Side og norden for Gaarden Claudihuus.

1858 lukkedes Skolen fra 20. Februar til 22. Marts paa Grund af en ondartet Skarlagensfeber, der krævede flere Menneskeliv.

Lærerens Kone nedkom den 15. September 1858 og blev derefter sindssvag i 22 Dage, hvorfor Skolen tillodes at ophøre. J. P. M.

Søndagen den 8. September 1861 blev Forældrene

til Skolebørnene advarede af Pastor Gravenhorst fra Prædikestolen mod at lade Børnene forsømme Skolen, da de i modsat Fald »fra Dato af vilde blive straffede«.

En Note i Journalen lyder saaledes: 1864. Skolen ophørte i Juli Maaned paa Grund af, at ingen mødte, da de ikke turde gaa for Prøjerne, da samme exerserte hver Dag ved Skolen og paa Kirkegaarden.

J. P. Müller var først gift med Karen Westenholt, Datter af Landinspektør Westenholt fra en Gaard uden for Hjørring. Børnene af dette Ægteskab var Amalie, Karl og Elmine Marie Müller.

Han blev gift anden Gang med Louise Malling, der fra et tidligere Ægteskab havde en Søn — Snedker Malling i Løgstør. Med hende havde Müller ti Børn, af hvilke de seks døde som smaa. Flora Müller blev født paa Læsø og siden gift med Snedkermester Karl Knudsen i Løgstør, Samuel Gotfred Müller blev født i Løgsted. — Emma Müller blev gift med Lærer Bjørnlund, der vikarierede for Müller i Aaret 1872 og siden blev Lærer i Vangen Skole ved Sæby. — Charlotte Müller blev gift med Lærer Lund i Vindum ved Rødkærbro. Han døde 7. December 1914.

Jens Peter Müller døde den 28. April 1873, 68¹/₄ Aar gammel og ligger jordet paa Løgsted Kirkegaard Øst for Kirken uden Mindesmærke.

Ogsaa Müller kunde trolde lidt, han kendte Raad for en Del Sygdomme, og han kunde standse løbske Heste; men han var ogsaa den sidste af de Løgsted Degne, der kunde »mere end deres Fadervor«.

Niels Kristian Laurits Pedersen fra 1873 til 1900.

Han er født i Røjkær, Vestervig Sogn, den 21. Februar 1844, Søn af Gaardmand Peder Poulsen og Hustru Kirstine Andersdatter. Han dimitteredes fra

Ranum Seminarium i 1866, var Hjælpelærer i Villerslev, Thy, til 1867; fra dette Aar til 1873 var han Lærer i Tanderup, Haverslev Sogn, Hanherred, derfra flyttede han til Løgsted. Han døde den 3. November 1900. — Han var gift tre Gange. Første Gang i 1867 med Ane Margrethe Christensen, Enke efter Lærer Søbepedersen fra Agger, som var hans Broder. Med hende havde han fem Døtre: Kirstine, gift med Købmand Bie i Hobro, Anna Elisa Marie, Magister i København, Louise Marie, gift med Købmand Brinch i Nibe, Marie Frederikke, Sygeplejerske, og Kristiane Othilia, Farmaceut. — Med sin første Mand, Lærer Niels Marius Søbepedersen i Agger, der druknede under Forsøg paa at redde to Skoledrenge, havde Ane Margrethe to Sønner, Anton Peter, født i Agger 7. Juli 1863, og Niels Marius Søbepedersen, født i Agger d. 5. Juni 1865 kort efter Faderens Død. N. M. Søbepedersen blev Præst — en Tid i Ranum og siden, fra 1910, i Boddum og Ydby.

N. K. L. Pedersen blev, da hans første Hustru døde 23. April 1876, gift anden Gang i 1879 med Maren Hald fra Vendsyssel, f. 1853, død 17. August 1880 uden at efterlade sig Børn.

1. April 1885 blev Pedersen gift med Maren Kirstine Jensen, født i 1853 i Blokhusene. Med hende havde han Jenny Margrethe, f. 18. Maj 1887, Axel Kristian, f. 10. April 1890, sindsyg, Alfred Marius, f. 26. Oktober 1891, og Betty Emilie Gudrun, f. 14. August 1896, Farmaceut.

Af Hjælpelærere havde Pedersen de sidste to Aar, han levede, Lærerne Schaarup Sørensen og Sølvsteen.

I 1901 oprettedes et Lærerindeembede ved Skolen. Et nyt Skolehus var i 1900 bygget Vest for Kirkegaarden.

Mads Møller, født 24. Marts 1862, blev Førstelærer, og Jens Liengaard, født 28. Januar 1883, blev Vikar i Lærerindeembedet.

DEGNE I KORNUM.

(Af Kornum Lærerembedes Embedsbog.)

1807 døde Degnen *Abrahamsen* i Kornum og efterfulgtes i Embedet af *Rasmus Ravn*, der da var omtrent 60 Aar gammel, thi Kornum Sogns ældste Kirkebog udviser, at 24. Februar 1827 døde Rasmus Ravn, Skolelærer og Kirkesanger i Kornum, 81 Aar gammel, medens hans Hustru Marie Katrine Amtris, var død 1825 den 28. November, 59 Aar gammel. Efter Ravn beskikkedes *Kristen Lund* i Embedet, en Søn af Stedets daværende Sognepræst Hr. Thomas Lund. Han skal blandt andet have omhugget og rent ødelagt den ved Skolen smukke Have. Dog forblev han ikke i Kornum mange Aar, thi da Faderen var bleven forflyttet til det store Dronninglund Præstekald, flyttede Sønnen i 1834 fra Kornum til Furreby ved Løkken.

1834 den 8. December beskikkedes Skolelærer *Kristen Nielsen* i Kjølby, født i Staun 1791, Lærer i Kjølby siden 1813, til Lærer og Kirkesanger i Kornum. Hans Hustru var Karen Marie Kristensdatter, født i Aggersborg Sogn 1782, gift med Kr. Nielsen 1816. De havde fire Børn, to Sønner og to Døtre. Konen døde i Kornum Sogn 1854, Kristen Nielsen den 10. Marts 1857, men havde allerede søgt og faaet Afsked Mikkelsdag 1853, efter at han i nogle Aar havde haft Hjælp til Gerningen i Skolen, først hans Datter Else, siden Seminaristerne Peter Overgaard og *Lars Thomsen*, af hvilke den sidste kaldedes til Embedet efter Kristen Nielsens Entledigelse, det han som

Hjælpelærer havde bestyret paa eget Ansvar. 1. November 1858 flyttede han fra Kornum til Næsborg, hvortil han var bleven kaldet. — Embedet skulde nu besættes efter Lov af 8. Marts 1856, men der meldte sig kun een Ansøger, Seminarist fra Ranum af 1858 *Søren Kristjan Kristensen*, født i Tæbring paa Mors 1836, Hjælpelærer hos Thomas Bjørnbak i Smidstrup ved Hjørring. Indstillingen var saaledes uden Vanskeligheder, og Biskoppen kaldede mig da under 11. Januar 1859 til Lærer og Kirkesanger i Kornum, hvor jeg nu virker paa syttende Aar om end i knappe Kaar saa dog med Troen til Gud Fader almægtigste paa, at han nok skal sørge for mig og mine, saa jeg tør synges med afdøde N. F. S. Grundtvig:

Føde og Klæder nok du faar
af ham i Morgen som i Gaar,
og naar hans Sol for dig gaar ned,
arver du al hans Herlighed.
O Gud ske Lov!

Min første Hustru var Knudsine Sofie Møller, født paa Birkelse 1833, gift 24nde Oktober 1861, døde 27nde Maj 1864. Min anden Hustru er Andrea Kirstine Jakobsen, født i Bislev Skole 1841, gift 30. November 1865.

Skolehuset i Kornum er opført:

Skolestuen og Beboelseslejligheden, 12 Fag 1857, Laden, 7 Fag fra vestre Ende 1867. Haven Nord for Huset anlagt 1862, den Syd for Huset anlagt 1868. Brønden er kastet tæt sønden for den gamle 1875 i November.

Paa Grund af Syns- og Nervesvækkelse saa jeg mig ikke længer i Stand til fyldestgørende at bestride Embedet her og indgav derfor i December 1895 Bøgæring om Afsked, der bevilgedes mig fra 31. Marts

1896 med en aarlig Pension af 772 Kroner 66 Øre. — I over tretisv Aar har jeg nu levet og virket her i Kornum, men maa nu forlade den mig saa kære Gerning, de mig saa kære Mennesker og det mig saa kære Sted og drage til Løgstør, bevarende i Mindet den megen Kærlighed, der er udvist imod mig under Udøvelsen af min Gerning, men først og sidst med Lov og Tak til Gud Fader for al hans Godhed og Miskundhed mod mig og mine sikker paa, at han fremdeles vil bevare os alle i sin højre og komme os i Hu evindeligt.

Kornum Skolehus i Maj 1896.

Søren Kr. Kristensen.

S. Kr. Kristensen elskede Plantning. Han anlagde den smukke Have ved Kornum Skole og opildnede Beboerne til at plante. — Da han kom til Kornum, var Sognet meget træfattigt; den eneste større Have, der fandtes, var ved den gamle, nedlagte Præstegaard. Da han flyttede til Løgstør, var Kornum By en af de hyggeligste i Herredet med sine mange Haver og sin lille Skov. — Man forstaar saa godt hans Harme over Lærer Lunds Vandalisme.

Kristensen havde tre Børn, en Datter, gift i Amerika, en Søn, der er Ingeniør, og en Datter, der er Lærerinde.

Jens Kristian Jensen var Lærer og Kirkesanger i Kornum fra 1896 til 1922.

HIMMERLANDSK HEDENSKAB

AF GUDMUND SCHÜTTE

HIMMERBOERNE kan rose sig af at eje en ældre Historie end noget andet nulevende Landsfolk østen for Rhinen og norden for Alperne. Og det ikke blot en Saga, som er mægtig i Aarstalrække — over 2000 Aar —, men ogsaa mægtig i sit ældste Indhold. Med Gny træder Himmerboerne ind paa Historiens Skueplads, melder sig straks med en saa verdenshistorisk Daad som Kimbrernes Tog, der nær havde lagt Romerriget øde.

Kun kummerlig har dansk historisk Forskning røgtet denne Arv. I nittende Aarhundrede til henimod Halvfemserne var det Mode at trække »kritisk« paa Skuldrene af Kimbrerne. Hvad rager disse gamle Tyskere eller Kelter os? sagde man. At ransage himmerlandsk Hedenskab var der selvfølgelig ikke en Sjæl, der tænkte paa. Som en Slags sindbilledlig Afspjeling af dette Vanrøgtens Tidsrum kan vi tage en pudsig Misforstaaelse, som en af Gyldendalske Forlags Kunder nylig gjorde sig skyldig i. Han skrev og forlangte Joh. V. Jensens Bog »Sølvbryllupstoget«. Dermed mentes »Cimbrernes Tog«!

Den første, der for Alvor har draget Kimbrernes Heltesaga frem fra Glemselens Nat, er afdøde *Julius*

Wulff, Sekretær ved Fællesrepræsentationen for Industri og Haandværk; han holdt paa en Himmerlandsudstilling et Foredrag om Kimbrertoget, og det fik jeg udgivet gennem Selskabet for germansk Filologi 1908. I 1913 kom saa min folkelige Fortælling »Heltebogen om Bojerik og hans Mænd, Himmerboernes Størværker for 2000 Aar siden«. Om »Himmerlands Navn og Saga« har jeg skrevet i »Historisk Aarbog for Himmerland og Kjær Herred«, 1916. Endelig følger saa *Joh. V. Jensens* Roman, »Cimbrernes Tog«, 1922. Og paa Basis af min Fremstilling i »Heltebogen« har Direktør *Max Henius* i 1924 ladet Himmerboen Billedhugger *Bundgaard* mejsle Kimbrernes hellige Tyr en Mindesten i Ræbild Nationalpark. Dermed er der i noget Mon raadet Bod paa den uværdige Ligegyldighed, der har kastet et Glemselens Slør over Himmerlands dyrebare historiske Minder.

Jeg skal nu i Korthed give et Rids af det Hedenskab, som Stenen paa Ræbild Bakke maner os til at mindes. Det fortjener i høj Grad en saadan Minde-rune, thi paa mange Maader rummer himmerlandsk Hedenskab et ejendommeligt og tankevækkende Særpræg.

Der er noget mystisk ved det Forspring, som Himmerboerne paa Historiens handlende Skueplads har for deres Stammefrænder. Var det et blot og bart Træf af det blinde Tilfælde? Eller havde det sin forstaaelige Aarsag, og da hvilken?

Noget helt blindt Træf var det næppe. I al Fald kan vi spore, at Himmerlands Hedenskab paa visse vigtige Punkter stod i en lignende *Forspringsstilling*, dengang den store Vandring foregik. Og det skyldes sikkert Ravhandelen, som bragte Jylland i Forbindelse med Gallien, det nuværende Frankrig, og

aabnede Døren for den galliske Kulturs Indflydelse.

Vore Forfædres Gudsdyrkelse var dengang i det hele endnu ikke særlig udviklet. Romeren Cæsar, som lærte tyske Stammer at kende Aar 58 før Kristus, siger om dem, at de staar paa et langt mindre fremskredent Kulturtrin end det, han traf i Gallien. De har ikke som Gallerne skolede Præster og lægger ingen Vægt paa Ofringer, dvs., de har ikke saadanne storslaaede Fester, Templer, Gudestøtter og Offerredskaber som dem, der kendes fra Gallien; endvidere har de ingen personlige Guddomme.

Men alt det passer ikke paa de Kimbrer, der drog ud paa Tog et halvt Hundrede Aar før Cæsars Tid. De havde netop en Gudsdyrkelse, der var indrettet efter gallisk Mønster og tip-top paa Højde med Tidens mest fremskredne Krav. Det kan vi spore paa tre vigtige Punkter.

Det første Punkt er, at Kimbrerne havde *skolede Præstinder*. Der fandtes i deres Lejr, fortæller Grækeren Strabon, en Skare graahærdede Præstinder, som gjorde Tjeneste ved en grufuld Menneskeofring. De gik barfodede, med dragne Sværd i Hænde, iførte hvide Linklæder, der sammenholdtes af Kobberbælter; det synes at have været en Slags Ordensdragt. Disse Kvinder smykkede de romerske Fanger med Blomsterkranse som andet Offerkvæg og førte dem til et Slags Skaffot, hvor Ypperstepræstinden modtog hver enkelt Fange, slagtede ham og hældte Blodet i Offerkedlen. Siden tog hun Varsler af de hvirvlende Bloddampe, der syntes at love hendes Landsmænd Sejr.

Det andet Punkt er den *Offerkedel*, der her omtales. Det var en mægtig Kammerat, kunde rumme 500 Potter. Man kan nok tænke sig, at Rygtet om Brugen af den har fyldt Datidens Romere med Skræk

og Rædsel. Og det er ikke den eneste kimbriske Offerkedel, vi hører Tale om. 100 Aar senere, da en romersk Flaade hjemsøgte Himmerlands Kyster, følte Kimbrerne sig stedt i Nød, og saa valgte de at sende Kejser Augustus deres hellige Offerkedel, idet de saa flittig bad Hans Majestæt tilgive dem, at deres Forfædre havde udgydt saa grufuldt meget Romerblod i den med de 500 Potter. — Endelig ved vi om en tredie kimbrisk Offerkedel, og den ejer vi den Dag idag. Den fandtes Aar 1891 i Gundestrup Rævemose, Aars Herred, og er nu en af de største Skatte i Nationalmusæet i København; Afstøbninger findes i Musæerne i Randers og Aarhus. Altsaa hele tre mægtige Offerkedler kendes i Kimbrernes Saga; ikke en eneste tilsvarende kendes fra nogen anden gotisk Stamme i Historie eller Virkelighed. Stilen i den pragtfuldt udmejslede Sølvkedel fra Gundestrup er gallisk; den er et tydeligt Vidnesbyrd om den livlige Søhandel, der forbandt Datidens Jylland med Gallien.

Det tredie Punkt er den personlig udprægede Hovedgud, Kimbrerne dyrkede. Der fortælles hos Grækeren Plutark, at de paa deres Vandring medførte et Kobberbillede af en *Tyr*; ved det edfæstede de deres Fredpagter og andre vigtige Aftaler. Billedet erobredes af Romerne Aar 101 f. Kr. Og netop samme Tyregud indtager Hæderspladsen paa den kimbriske Offerkedel fra Gundestrup. Vi kender ham godt nok fra Gallien, hvor han dyrkedes som »Tyren med de tre Traner«. Men forøvrigt rækker hans Stamtræ langt længere tilbage. Paa Sicilien var der en græsk Tyrann Falaris, der ofrede Mennesker ved at stege dem levende i et mægtigt Bronzebillede af en Tyr. Paa Kreta fortæller Sagnet, var der en Kong Minos, der ofrede Mennesker til Uhyret Minotauros, dvs. Minos'

Tyr. Fønikerne fremstillede deres menneskeædende Gud Moloch i Tyreham. Og ved den øverste Top finder vi Ægypternes Tyregud Apis, der mentes at være et Billede paa Overguden Osiris' Sjæl. — Det er altsaa denne østerlandske Guddom, der ad Søvejen er kommen til Jylland fra Gallien, medens der ikke er tydelige Spor af ham i noget andet gotisk Land.

Noget andet Navn end »Tyr« har denne Gud ikke nødvendigvis haft; en jysk Helligdom for ham var sikkert Tyregod, ældre Thyurguth. (Dansk Tyr, ældre Thyur, maa for Resten endelig ikke forveksles med det islandske Gudenavn *Týr*, der har en helt anden Oprindelse og paa Dansk lød Tir eller Ti.) I Gallien finder vi netop Guden kaldt slet og ret *Tarvos*, dvs. »Tyr«. Og den Dag idag mindes den gamle Herre ovre hos Himmerboernes Naboer i Sallingland, naar de siger: »Nu brøler Himmerlands Tyr«. Udtrykket »Himmerlands Tyr« bruges ogsaa om særlig tyk og fed Aal, der drages op af Fjorden. Denne Sprogbrug kendes ikke blot i Salling, men ogsaa i Lovns i Himmerland. Hvorledes Tyren har kunnet blive til en Aal, er ikke godt at vide, men de mytiske Forestillingers Veje er ofte uransagelige.

Imidlertid har man sikkert ogsaa følt Trang til at give den hellige Tyr et særligt Kendingsnavn, og der kan næppe være Tvivl om, at det slet og ret var *Horn*. Der findes i Horngudens Hovedomraade ikke mindre end to Herreder, hvis Navne er dannede med dette Navneled, nemlig Hornhøj og Hornum. Og tæt opad sidstnævnte Herred ligger netop det Omraade, indenfor hvilket Horngudens hellige Kedel blev funden, og ydermere indeholder Aars Herreds Vaabenskjold, som Julius Wulff bar paavist, den Dag idag Tyrehovedet som helligt Mærke! Nu til Dags

hedder Herredet Aars, men tidligere hørte det maaske til Hornum, og det er dog vel næppe noget rent Tilfælde, at een og samme Egn rummer Horngudens Navn, Horngudens hellige Kedel med Tyrebilledet og endelig Horngudens Hoved som Vaabenmærke. — Naar jeg siger, at Hornguden maa have heddet Horn, er det iøvrigt ikke bare Gætteværk ud fra nogle geografiske Navne. Den Dag i Dag bærer nemlig den vilde Jæger i Vendsyssel, Ommer Syssel og Aabo Syssel ofte Navnet Horns Jæger, og da den vilde Jæger overalt ellers viser Tilbøjelighed til i sig at optage stedlige mytiske Figurer, er der ingen Tvivl om, at her seer vi det levende Minde om den gamle kimbriske Tyregud. I selve Himmerland har jeg ganske vist ikke fundet Navnet Horns Jæger, men da det optræder i Nabosyslerne baade mod Nord og Syd, maa det engang ogsaa have været til Stede i det mellemliggende Land. Det er en særlig østjysk Foreteelse, der nøjagtig svarer til den gamle kimbriske Tyredyrkelses Hovedomraade.

De skolede Præstinder, de pragtfulde, mægtige Offerkedler og Dyrkelsen af Tyreguden Horn er tre Punkter, der viser, at Oldtidens Kimbrer ikke var »tabt bag af en Vogn«, men i religiøs Henseende snarere var forud for deres Samtid, i alt Fald paa visse Punkter.

Paa andre Punkter var de imidlertid lige saa sikkert udpræget *bagelige*. Den Slags Modsigelser findes ofte i det religiøse Liv.

Det kan siges at være et Kendemærke for Himmerboerne, at de i visse Ting har staaet paa et Urtidstrin langt ned i Tiden, delvis lige til vore Dage.

En himmerlandsk Karl ved Navn Brøgger, som døde i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede, troede

saaledes fuldt og fast, at han i en tidligere Tilværelse havde været en *Hest*, og at han efter sin Død vilde vende tilbage til samme Tilværelsesform. Det er en Forestilling, der hører hjemme hos rene Naturfolk.

Et *upersonligt Tordenvæsen* kendtes i Himmerland endnu i det 13. Aarhundrede, altsaa tusind Aar efter den Tid, da Troen paa den personlige Tordengud Thor holdt sit Indtog i Norden. Derom fortælles følgende i et gammelt Haandskrift:

»I Vitskøl Kloster skete følgende for ikke længe siden. En uren Aand kom til nævnte Hus i Skikkelse af en ung Mand, tog Tjeneste som Daglejer og blev der i tre Aar. Hans Skikkelse var synlig for alle, men ingen kendte hans rette Væsen, idet han dulgte, at han var Trold og gav sig ud for Menneske. Han var nemlig redebon og villig til at lyde, rask og hurtig til at springe omkring, helt flink og dygtig til sit Arbejde, saa alle undredes over hans Snildhed og Omhu, eftersom han i den Grad agtede blot paa et Blik og let udførte alt, hvad der blev ham paalagt. — Nu hændte det, at nogle af Brødrene i Klosteret sendtes i et Ærende til den nærmeste Landsby og havde hin forgjorte unge Mand med. Mens de sad sammen i et Hus, rejste den nævnte unge Svend paa een Gang Hovedet, strakte Halsen frem, rettede Blikket opefter og lyttede ganske lamslaaet. Og da han havde lyttet en Stund, gav han sig pludselig til at skælve over hele sin Krop og udbrød: »O! o! lyt engang, — jeg hører et stort Tordenvejr i Grønland«. Grønland ligger omtrent et Aars Rejse fra Danernes Land. Efter at have tiet i nogen Tid, stadig som han var slagen af Skræk, udbrød han atter: »Lyt! — Tordenen nærmer sig; nu hører jeg den paa Island«. Og efter en lille Stund sagde han igen: »Hør! — nu er den naaet lige til Norge, nu tør jeg ikke blive her længer.« Men da han havde sagt det, greb han straks Flugten og gav sig til at løbe ilsomt til Vandet, som var der i Nærheden; hvorpaa Brødrene

løb efter den flygtende tilligemed de andre tilstedeværende, som var højlig forfærdede over, hvad de havde hørt. Men før de havde naaet Strandbredden, var han bleven indhentet af Tordenvejret, som han havde hørt saa langt borte, og det Lyn, han flygtede for, havde ramt og tilintetgjort ham. — Da skønnede Brødrene, at det var noget Djævelskab, og senere kom de alle sammen i Tanker om, at de aldrig havde seet ham gaa ind i Kirken, og at de ingen Sinde hos ham havde fundet noget, der tydede paa, at han var et kristent Menneske.«

Denne Myte, der er fortalt saa levende, at den frembringer Illusion af Virkelighedsskildring, viser os, hvordan urhedenske Forestillinger kunde leve videre i »kristen« Forklædning. Vi seer, hvordan Tordenen, ganske ligesom Gud Thor, optræder som ubarmhjerterig Forfølger af Trolde og Jætter. Men endnu er det den rene Naturforeteelse, der er opfattet umiddelbart og malende, som den Vilde griber den.

Med Hensyn til Lynets Sindbillede, *Tordenstenen*, kan vi iøvrigt i Himmerland iagttage tvende Lag af Forestillinger, et ældre og et yngre. Den ældre Forestilling, der hersker i Vesthimmerland ligesom i Vestjylland, opfatter Lynsindbilledet som en *Sebedejesten*, dvs. et forstenet Søpindsvin. Den yngre, i Østhimmerland, opfatter det som en med Kunst tilhugget *Flintøkse*; det er en Afspejling af det Tordenvaaben, der kendes fra Kreta og Lilleasien og andre Middelhavslande, og er indført med Søhandelen ligesom Tyredyrkelsen.

Ligesom Vesthimmerland holder paa den ældre Form for Lynsindbilledet, saaledes har det ogsaa sin egen primitive Form for den Forestilling, der andetsteds kendes under Navnet »den vilde Jæger«. Det er jo den mytiske Opfattelse af visse pibende og hvi-

nende Lyde i Naturen, særlig Skrig af Fugle som f. Eks. Radgæs. I Vesthimmerland faar det farende Uhyre imidlertid ikke Menneskeham, men bliver til *Knarkvognen*, der nærmest synes at spøge i Fugleskikkelse.

Helt tæt ved det naturlige Udspring staar Opfattelsen hos en Meddeler fra Fredbjerg (E. T. Kristensen: »Danske Sagn«).

»A kom ned fra Fredbjerg med mit Redskab paa Nakken og vilde hjem. Da a kom forbi *Fuglshøj* og gaar over *Fuglsjævning*, og det var ligesaa maanelyst, da kom Knarkvognen, men den sagde ingenting, før den kom tæt til mig. Men saa gav den sig til at knarke og tog paa som den slemmeste Vogn og lod, te det var farligt. A stod al stille og saa paa det. A kunde ikke se andet, end det var ni Fugle, ligesom Ænder, og de havde Næbbene i hverandre lige i en Trekant, der var ingen Skel imellem dem. Det var saa fælt, som det lod. Det var lige her norden for, a hørte det. Naar een siger: »Du har ikke smurt, du skal vende og skide i Navet!« kan een komme i Forlegenhed.«

En Meddeler fra Grynderup fortæller:

»Nogle Drenge var ude om Aftenen efter deres Kreaturer, og saa kommer den jo. Der er saa een af dem, der siger til den: »Vend dig om og skid i Navet!« Saa vendte Knarkvognen sig ogsaa omkring, og der blev saadan et Spektakel. Men Drengene lader klø hen til et bette Hus, alt hvad de inderlig kunde. Men de kunde ikke naa det. Da er det saa heldigt, at en gammel Kone i det samme kommer imod dem, og nu vidste de, at hun kunde mere end hendes Fadervor, saa raabte de til hende, om hun ikke vilde gøre dem den Tjeneste at vise Knarkvognen tilbage igen. For det var et gammelt Ord, at man kunde vise den et vist Stykke Vej tilbage igen. Hun gjorde det ogsaa, men det havde nær ikke ble-

vet nok. Den naaede dem lige ved Uderdøren, men de kom dog ind og fik Døren slaet i, og han blev ved at skrabe og slaa ned paa Døren den hele Nat, og Drengene maatte blive indenfor Døren til om Morgen.*«*

Hvordan Knarkvognens Oprindelse mytisk forklares, faar vi at vide hos en Meddeler fra Naboøen Mors:

»Knarkvognen flyver altid samme Vej. Det er noget farligt at se den. Det er *fordømte Aander*, der skal flyve Jorden rundt i et Døgn, og derfor hører man dem altid fare samme Vej, nemlig i Nordøst. A hørte det som Barn.*«*

Tyreguden Horn, det upersonlige Tordenvæsen og det flyvende Uhyre Knarkvognen, — det er alt-sammen Ting, der understreger *Himmerlands religiøse Særpræg*. Iøvrigt maa det siges, at Himmerland i det store og hele *følger Trop med Øerne, særlig Sjælland*. Ja, der er næppe nogen anden jysk Landsdel, der er saa stærkt østdansk præget. Det hænger sammen med, at Himmerland i Folkevandringstiden aabenbart har været stærkt udsat for Indflytning af Daner fra Sjælland; disse Indflyttere var først og fremmest de Høvdinger, der grundede Bygderne med Navnene paa -lev.

En Myte med direkte Minde om Danernes Indflytning er den, der handler om *Kong Dans* eller *Kong Skjolds* Gravsted; den er fortrinsvis knyttet til Himmerland og nærmeste Nabolag. Paa Valstedgaards Mark ved Sebbesund skal Kong Dan være jordet tilligemed hans Hest, der var skoet med fire Guldsko. Sydøst for Rindsholm ved Vibørg ikke langt fra Kongehydingsstenen Daneryge ligger en anden Danshøj; der skal Dan være bleven jordet paa opsadlet Hest,

og i Stedet for Jærn er der lutter Guld i Sadelstøjet, og Hesteskoene er ogsaa af Guld; hvis man kunde udkære Højen uden at sige et Ord, kunde den Herlighed komme frem. En Høj Dans Knøs findes endvidere ved den gamle Vold Dandiget Syd for Hobro. — Kong Skjold er jordet i Skjoldhøj oppe paa Smaarup Hede ved Landevejen efter Viborg, med saa meget Guld paa sig, og Hesten er jordet der ogsaa med fire Guldsko. I Skjoldhøj, Durup Sogn, sidder Kong Skjold paa en Guldstol og drømmer, og ved hans Side staar hans Hest med Sko af det pureste Guld. Dertil maa endnu føjes, at i Rejstrup ved Randers gaar der Sagn om, at Kong Dans Datter er gemt i en Jordhule. — Det hele Sagn i disse Egne mellem Kattegat og Limfjorden tyder vel paa, at de indflyttede Daner eller Skjoldunger har ydet deres mytiske Stamfædre religiøs Dyrkelse. — En anden sjællandsk Overlevering, der ogsaa har fundet Vej til Himmerlands Nabolag, er Sagnet om Kong Sigar og hans Datter Signe og hendes Elsker Hagbard; den findes stedfæstet ved en Hagbards Mose nær Kvorning tæt Syd for Himmerland.

Den fornemste af de Gudeskikkelser, som Danerne bragte med sig til Himmerland, var Overguden *Odin*, Onsdagens og Valhals Herre; hans Dyrkelse trængte aldrig frem Vest paa udover Salling. Viet til Odin var sikkert Sognebyen Odenseld i Himmerland, nu Vognsild; maaske ogsaa Højden Oddenshøj Vest for Aalborg. Lige Syd for Himmerlands Grænse var et helt Herred viet til Odin, med Helligdom i Othænslyllæ, nu Onsild.

Nutildags lever der næppe noget Minde om den høje Valhalgud i Himmerland, men derimod huskes tydeligt nok *Odinsjægeren*, i Østhimmerland med Navne-

formen Joensjægeren, i Vesthimmerland som Wojnsjægeren eller Vognsjægeren. Han er egentlig en ældgammel Vindjætte og Dødningsfører, hvoraf Gudeskikkelsen har udviklet sig. Myten om ham har delvis sin Rod i de samme Naturlyde, som indenfor rent himmerlandsk Folketro har skabt Forestillingen om Knarkvognen; vi hører stadig om noget, der hviner og piber i Luften, men nu er det bare ikke længer Fugle, men *Hunde, Helvedeshunde*, et Slags Udtryk for Dødsrigets Aander.

En Meddeler fra Grynderup fortæller hos E. T. Kristensen:

»Wojens Jæger var en Konge, der havde ønsket sig at være Jæger, saa længe Verden stod, og saa vilde han godt give Slip paa Himmerig. Da han saa var død, kom Wojens Jæger jo. En gammel Mand har fortalt, at der er to Høje her vesten til paa Risgaard Mark, og der sad han ved om Aftenen. Saa hører han Wojens Jæger komme, og det piber og hviner og fløjter og gør i Stand. Saa blev Manden jo noget bange og tænkte, at det var galt, han var kommen til at sidde ved den Høj. Ligesom han saa sidder og hører efter, saa giver det et Skaltorn inde i Højen, som om den var falden rent sammen. Han bliver nu saa forfar, og i det samme kommer der en Hund og lugter til hans Bukser, og der kommer nok een og vilde have været til at p... paa dem. Men saa farter Hundene igen op i Luften, og der blev atter Hvinen og Fløjten. Saa kan det nok være, at Manden blev forskrækket, og han lader saa klø hjemad. Der kom han imod Konen i Døren, og hun kunde se paa ham, der var noget i Vejen. »Du er syg,« siger hun. Aaja, der havde været noget efter ham. »Gaa saa ind og se i Kakkelovnen først, inden du gaar ind til Lyset.« Havde han ikke gjort det, saa havde han blevet syg.«

Det er en kendt Tro i Himmerland som andet-

steds, at man ikke maa have to Vinduer staaende aabne overfor hinanden, ellers vil Odinsjægeren fare igennem dem med sine Hunde. Et andet vidtkendt Træk er ogsaa, at han *jager efter Ellekvinder*. I Tyskland kaldes den jagede Kvinde »Vindens Brud«. Derom fortælles følgende fra Ersted i Himmerland:

»En Mand kom gaaende fra Ersted til Aarestrup. Saa kom der to Ellekvinder løbende nok saa stærkt imod ham, og de satte ned dér ad søndre Side af Byen, imens de sagde til hverandre: »Han tager os ikke end, for han er ikke ren.« Naa, Manden blev jo ved at gaa ad Vejen hans Gang, men saa kom der een ridende imod ham, og det var ingen anden end Joens Jæger. Han siger: »Kom der ingen imod dig?« — »Jo, der kom to bitte nogle rendende saa stærkt, som de kunde.« — »Hvad sagde de til hverandre?« spurgte den ridende. »De sagde: han tager os ikke end, for han er ikke ren.« Saa p...te han i hans Haand og toede sig med, og saa sagde han til Manden: »Vil du nu lægge dig ned og stoppe dine Fingre i dine Ører, saa skal jeg lønne dig godt for det, naar jeg om et bitte Korn kommer tilbage igen.« Ja, det gjorde han ogsaa, men saa tykte han, det varede vel længe, og saa vilde han tage Fingrene af Ørene lidt. Først tog han den ene Finger af, og da hørte han een, der skod; men det var ikke saa stakket henne, han tykte, det kunde være ude ved Hobro. Naa, saa lægger han sig ned igen et Korn. Men det blev ham atter for kedsomt at ligge saadan, og han letter sig og tager den anden Finger fra. Da hører han igen et Skud, men det var saa langt henne som ved Horsens. Naa, saa skynder han sig at stoppe Fingrene i Ørene og lægger sig ned paa sin gamle Plads. Da kommer den ridende med dem begge to, og de var bundne sammen i Haarene og hængte over Hesten hver paa sin Side. Saa siger han: »Du skal faa en god Løn; men den skulde have blevet bedre; du har taget dine Fingre af dine Øren, og det skadede mig saa meget, at jeg maatte ride fra Hobro til Horsens

for at fange den sidste.« Nu havde hans Hest tabt en Sko derhenne paa Vejen, og den kunde han gaa hen og tage, saa havde han Løn nok. Da Manden kom hen og fandt den, viste den sig at være en Guldsko.«

Det vil slaa os, at der i denne Myte er et Træk, vi allerede har mødt ovenfor i en anden himmerlandsk Fortælling. Naar Joensjægeren høres langvejs fra buldre først i Hobro og dernæst i Horsens, inden han faar Bugt med de flygtende Ellekvinder, saa svarer det jo til, at Tordenvæsenet høres buldre først i Grønland, siden paa Island og endelig i Norge, inden det faar taget Livet af den flygtende Trolld ved Vitskøl. Hvorvidt denne Fortælling om Fjernhøring kendes andetsteds fra, ved jeg ikke; i Danmark er den sikkert næppe kendt uden for Himmerland. Havde vi kun Sagnet om Jægerens Bøsseskud, vilde vi jo ved første Øjekast sige, at det drejede sig om noget temmelig moderne, men nu skønner vi ved Sammenligning, at Myten lader sig forfølge tilbage til Tiden før Krudtvaabnernes Opfindelse, og at den peger helt tilbage til den fjerneste Urtids Tordenmyter. Saaledes har det fra Sjælland indførte Sagn om Odinsjægeren blandet sig med ægte himmerlandske Trosforestillinger.

Et andet vidt udbredt Sagn fra Sjælland og Østjylland er det om *Soen i Sengen*. Da jeg har drøftet det udførligt i »Danske Studier« 1926, skal jeg her kun skitsere det flygtigt. En Mand hitter paa at bede Præsten give hans dødssyge Moder den hellige Nadver. Præsten kommer med Brød og Bog, men da han skal til at forrette den hellige Handling, opdager han til sin Forfærdelse, at den syge i Sengen er en udklædt So. Oprørt forbander han den frække Gudhaaner og hans hele Gaard ned i det hedeste Hel-

vede. Gaarden synker straks, og hvor den har staaet, opstaar en dyb Sø, som stundom lader skimte de sunkne Bygninger, eller som kan bruse op paa en hemmelighedsfuld Maade. I sønderjyske Varianter af Sagnet hedder det stundom ikke, at Præsten narres, men at man med Vold søger at tvinge ham til at foretage den ugudelige Handling. I sidste Instans turde dette Sagn være et Minde om Trosbrydninger fra Hedenskabets Undergang: fanatiske Hedninger har søgt at lokke eller tvinge Kristenpræsten til at vanhellige sin Tro, ligesom de i Norge tvang den kristne Konge Haakon Adelstensfostre til at blote og æde det forbudte Hestekød. Naturligvis er det om-sider endt med, at Kristenpræsten sejrede og manede den hedenske Helligdom ned i hedeste Helvede. — Men bag dette Minde fra Omvendelsestiden ligger sikkert et endnu ældre. Thi hedenske Ofringer foretoges ofte ved Søer, som vi kender det f. Eks. fra Dallerup ved Horsens, hvor en stor Offerskat er bleven funden paa en Søs Bund. Og idet Offergaverne og maaske ofrede Dyr og Mennesker sænkedes ned i Vandet, lyste Hedningpræsten højtidelig Forbandelse over den Helligdomsskænder, der vilde vove at fremdrage de nedsænkede Skatte af deres Skjul. Med Hensyn til den udklædte So, saa kan ogsaa hun føres tilbage til hedenske Forestillinger, thi So var netop et Tilnavn for Gudinden *Freyja* (Snorre: *Gylfaginning* c. 36), — et Billede paa den Frugtbarhed, som hun mentes at skænke. Læserne vil maaske tvivle paa, at saa meget kan lægges ind i Nutidssagnet. Men der er det ejendommelige ved Sagnet, at det saare ofte knyttes til Steder, der ved deres Navne peger hen paa Helligdomme. Saaledes i Himmerland:

Gaardsø eller *Gudsø*, midt inde i Rold Skov.
Hørby, som har Navn af en »Hørg«, dvs. Helligdom.
Lundegaard ved Nibe, aabenbart med en hellig Lund.
Skelsø med *Lundemose* Sydvest for Nibe; Herreds- og
 Bygdeskel var ofte viede til Helligdomme.
Sjørup Sø med Tilløbet *Herredsbæk*, altsaa ved et
 Herredsskel.
 Navn *Sø* ved *Tinggaard*; Tingstederne laa ofte ved
 gamle Helligdomme.

En østjysk og ødansk Foreteelse i Himmerland er ogsaa Troen paa *Varulve*, dvs., at visse Menneskers Sjæle har Evnen til at vise sig i Ulveham. Varulvens Livret er, som man veed, Fosteret i Moders Liv. Den sædvanlige Tro om Varulvenaturens Opstaaen og Egenskaber kendes paa himmerlandsk Grund, f. Eks. i en Meddelelse fra Ersted hos E. T. Kristensen:

»Min Fader har fortalt, at der engang var to Kællinger, der trak af deres Klæder og krøb gennem en Hestehud, de havde hængt op paa en Pind. De var frugtsommelige, og de var nøgne.« [Meningen med denne Handling var, at Kvinderne vilde sikre sig aldrig at savne Brød for sig selv og deres Afkom, men Vilkaaret var, at deres Afkom skulde blive Varulve eller Marer.] »Saa blev deres Fostre til Varulve. Men de var jo Mennesker det meste af Tiden. Naar de var Ulve, saa det første, de ramte paa, det splittede de ad, ihvad det saa var. En Karl her hjemme kørte i Heden at skulle hente Lyng med en Pige, og de var Kærester. Da de kommer til en Dal ude i Heden, sætter Karlen sig af og siger til Pigen: »Dersom der kommer en Ulv til dig, saa maa du endelig ikke jage Forken i den.« — »Hvad skal a saa gøre ved den?« Ja, hun kunde hægte hendes Forklæde af og slaa den med det. Straks han var hengaaet, kommer der ogsaa en Ulv til hende, og den vilde have sprunget paa hende. Men hun greb Forklædet og slog efter

den. Den snappede det og splittede det i ene smaa Stumper, og saa rendte den sin Vej. Lidt efter kom Karlen igen. »Der har været en Ulv og villet splitte mig ad, og du biede saa længe.« Han lo noget ad det. Hendes Forklæde var blaat med nogle hvide Striber i. Den Gang nu Karlen gav sig til at le, kunde hun se Traadene imellem hans Tænd. »Det var jo dig!« siger hun, »for a kan se Trævlerne imellem dine Tænd.« Saa blev han aldrig til Varulv mere, for nu var han røbet.«

Endnu en østjysk og ødansk Foreteelse i Himmerland maa omtales; det er Troen paa *Natravne*. Fra Fredbjerg fortælles hos E. T. Kristensen:

»En Natravn skal være een, som er jordet i et trebundet Skel og har gjort Uret. Der er visse Aarer i Jorden, de skrider i, førenstid de kommer ud. Naar de kommer op, farer de jo omkring. En Pige havde en Gang været ude at malke ttl Kvælds, og da hørte hun ogsaa Natravnen og skældte den noget ud. Men saa kom den efter hende, og hun skyndte sig at springe ind og faa Døren lukket. Men om Morgenen var Døren helt blodig.«

Fra Ersted fortælles:

»Der var en stor Tøs, der skulde være Hyrden Dag, hendes Søster havde Bryllup, og det tog hun sig saa nær, at hun gik i et Høl nede i Gravlev Kær, de kalder Katkjelde. Endelig fandt de hende, og hun blev fisket op og skulde saa kastes ned, for hun maatte jo ikke blive jordet paa Kirkegaarden saadan uden videre. Liget blev lagt paa en Vogn med et Par Stude for, og saa lod de dem gaa, hvor de vilde. Men saa gik de endda hen og lukkede Kirkeporten op, for om Studene kunde ikke faaet i Sinde at gaa derind med hende. De gik ogsaa op til Kirkeporten, men dér blev de staaende. Saa sagde Præsten: »Ja, saa nær var hendes Sjæl ved Himmerig, men den kunde dog ikke komme derind.« De vendte

altsaa Studene omkring og gente paa dem igen. Nu gik de hen og blev staaende oppe ovenfor, som Jens Binderups Gaard nu ligger. Den kaldtes *Helledi*, for der var to Gaarde i Gravlev, der hed *Himmerig* og *Helledi*. Hun blev altsaa jordet i et Markskel, som nu er paa deres Mark der, og hende var det, der blev til den Natravn, som Folk har hørt dér paa Eggen. Naar den skulde over rindende Vand, saa var det, den skreg og sagde: »Ba-u, ba-u, ba-u!«

Ligesom den, hvis Sjæl har Varulvenatur, kan ogsaa Natravnen forløses ved Menneskers Indgriben; derom fortælles fra Risgaarde hos E. T. Kristensen:

»Min Gammelfar har hørt Natravnen om Aftenen, naar de var nede ved Fjorden for at drage Sandvaad. Han skræbte, saa det svar igen i hele Fjorden. A har ogsaa hørt fortælle, at en Karl gik en Aften og vilde til en anden By, og da skulde han i en naturlig Forretning. Som han nu sidder der, saa hører han noget, der siger nede i Jorden under ham: »Nu vender a mig.« Karlen bliver helt forskrækket. Saa siger det igen: »Nu vender a mig.« Da tænker Karlen: »Hvad, hvad mon det er? Ja, a skal da sige jen Ting til det!« Saa siger Røsten den tredje Gang. Da svarede Karlen: »Ja, vend dig saa i Jøsse Navn og saa aldrig mere!« Saa bliver der saadan Glæde i Jorden under ham. For de siger jo, at dem, der er jordet i et trebundet Skel, det er Natravne, og det var saadan en, dér raabte; men ved Karlen sagde det, blev han saa vel tilpas og bliver reddet.«

Allersidst i denne Sammenhæng vil jeg nævne *Dragedukken*, et Væsen, som kendes paa Øerne og i Norge, derimod maaske ikke just i det egentlige Himmerland, men dog i det nærmeste Nabolag. Dragedukken er et Sjælevæsen af Gaardbo-Natur. Paa Falster hersker der den Rangforordning mellem Bønderne, at Gaardmænds Sjæle bliver til Nisser, men Husmænds Sjæle bliver til Dragedukker. Ifølge Grundtvig:

»Gamle danske Minder«, I, 195, kendes Dragedukken paa Øen Øland, altsaa lige Nord for Himmerland. Endvidere kendes den i det nordlige Fjendsherred, ved Bunden af Skive Fjord, altsaa tæt Sydvest for Himmerland. Det er dog rimeligvis kun ved Kysterne, at den spøger.

Dermed har vi gennemgaaet en Række Træk, som viser, at Himmerland, bortset fra lokale Særkendemærker som Himmerlands Tyr og Knarkvognen, er afgjort præget af østjysk-ødanske Myteforestillinger.

Hvad der i Himmerland findes af særlig vestjyske Træk, er sikkert forsvindende. Jeg har ikke kunnet finde andet end et Væsen ved Navn *Hakkelsemanden*, som viser sig en enkelt Gang i Kystlandet ved Vegger nær Nibe Bredning. Han siges at arbejde med Hakkelsemaskinen om Natten og kendes ogsaa fra Salling og Ty. Uden Tvivl er han lig med den Aand Hackel May, der nævnes i en sallingsk Hekseproces fra 1586, og vel har haft sin Helligdom ved Engen Hakkilkær Sydøst for Eskjær Skov. Bag ham ligger atter en vestfalsk Høstaand, Hackel Mai, som dyrkes af Vesttyskerne med Kranse og Ceremonier ved Høstens Tilendebringelse. Hvordan han er naaet op til Vestjylland, maa Guderne vide, men Faktum er, at han findes her. Jfr. »Hist. Aarb. f. Skive og Omegn« 1927, 104.

Medens der altsaa i Himmerland som Helhed ikke lader sig finde særlig stærk Tilknytning til vestjyske Trosformer, saa viser det sig dog ved nærmere Eftersyn, at Vesthimmerland staar Vestjylland afgjort nærmere, end Østhimmerland gør. Der kan ligefrem paapeges et ret skarpt Skel, som skiller Syslets vestlige og østlige Halvdel ad.

A. Den vestlige Type.

Nationalguden Himmerlands Tyr mindes endnu kun ved Vestkysten (Lovns), ligesom i Salling.

Det navnløse Tordenvæsen mindes i 13. Aarh. ved Vestkysten (Vitskøl). Myten om dette Væsen, overført paa Odinsjægeren, lever den Dag i Dag i Vesthimmerland (Ersted).

Tordenstenen har i Vesthimmerland den vest- og midtjyske Form, Sebedejen, ligesom i Salling.

Knarkvognen optræder kun i Vesthimmerland samt paa Mors.

Odinsjægerens Navn har i Vesthimmerland Forlyden W, ligesom i Salling, Fjendsherred og Ommer-syssel.

Hakkelsemanden optræder i Vesthimmerland (Vegger), ligesom i Salling og Ty.¹⁾

B. Den østlige Type.

Dans og Skjolds Gravhøje og Dans Datters Hule afmærker Vestgrænsen for det Omraade, indenfor hvilket de østjysk-ødanske Trosforestillinger er herskende. (Danshøj overfor Nibe, Skjoldhøj ved Smaarup og Durup, Dans Knøs med Dandige ved Hobro, Dans Datters Hule ved Randers, Dans Høj med Dane-ryge ved Viborg.)

Tordenstenen har i dette Omraade — Østhimmerland og Viborg-Eggen — den ødanske Form, Flint-øksen.

Odinsjægerens Navn har i Østhimmerland Forlyden J ligesom i Vendsyssel.

Soen i Sengen optræder i Østhimmerland, Vendsyssel, Viborg-Eggen og Randers-Eggen ligesom paa

¹⁾ Vesthimmerland rummer tillige adskillige gammeldags Indbyggernavne paa -ing: Nibinger i Nibe, Blæringer i Blære etc., og kender foransat Artikel i Vendinger som: de Ersted Mænd, de Ajstrup Rotter. Deri er det oprindeligere og mere gammeljysk end Østhimmerland. Jfr. min Bog »Jysk og ødansk Artikelbrug«, S. 135.

Øerne (Vestgrænse gennem Himmerland: Lundegaard og Skelsø Syd for Nibe, Navn Sø, Sjørup Sø, Gudsø, Hør(g)by).

Hermed har jeg nu udpeget en Række Træk til Oplysning om himmerlandsk Hedenskab i ældre og nyere Tid. Det er kun Brudstykker, intet Helhedsbillede. Men de valgte Enkeltheder turde give særdeles repræsentative Prøver af denne stedlige Religions-type, som man hidtil helt har forsømt at studere. Vi faar baade individuelle Ejendommeligheder og Vidnesbyrd om vestgaaende og østgaaende Kulturforbindelser. Her turde ligge et værdigt Studiefelt for Fremtidens Religionsforskning.

Afsnittet om Himmerlands Tyr er blevet noget forældet ved at ligge flere Aar; visse nyere Iagttagelser findes i det tilsvarende Afsnit i Artiklen »Himmerboer« i »Historisk Aarvog for Skive og Omegn«, 1929, 128. Til Afsnittene om So i Sengen, Varulv og Natravn, se Kort sammesteds 1928, 60.

Hvis nogen ønsker at faa himmerlandsk Hedenskab klarere afgrænset ved et Modbillede, saa henvises han til min Afhandling »Sallingsk og furlandsk Hedenskab« i »Historisk Aarvog for Skive og Omegn«, 1925; dér er der i Afsnit II udtrykkelig gjort opmærksom paa Modsætningen til himmerlandsk Tro paa en hel Række Enkeltpunkter. Iøvrigt henvises Læseren til mit større Værk »Hjemligt Hedenskab«, S. 113, 120, 202 etc., samt til det lille, folkelige Uddrag »Hedenskab i Danmark«.

KAPERFARTEN FRA AALBORG 1808—1811

AF P. C. KNUDSEN

DA Englænderne i 1807 havde taget vor Flaade, fik Landet en Slags Erstatning i de mange Kaperskibe, der i utrolig kort Tid blev udrustet og sendt ud paa Togt. Enhver Patriot maatte være med i dette Foretagende, saaledes hed det sig, og naturligvis havde man et godt Øje til Fjenden, som man gerne skulde til Livs. Den gamle Vikingeaand viste sig paany. En egen Blanding af Patriotisme og Haab om at vinde Guld og grønne Skove lokkede mange ud paa denne besynderlige Næringsvej. Det varede ikke længe, før Landet havde en anselig, »frivillig« Flaade færdig, og fra 1808 til 1809 var Danmarks største, armerede Fartøj en Kaper, nemlig »Cort Adler«, som havde 20 Kanoner og en Besætning paa 93 Mand. Det var dog kun de velhavende Borgere, som kunde magte at udruste en Kaper. Det siger sig selv, der skulde mange Penge til, baade til selve Fartøjet med dets Kanoner, til Besætningen og Provianten. Desuden forlangte Regeringen, at Rederen af et Kaperskib skulde stille en Sikkerhed af 500 Rd. D. C. pr. Kanon paa Kaperskibet, dog ikke over 5000 Rd. D. C.

God Prise var alle Skibe, som tilhørte Storbritanniens Regering eller Borgere overalt i Verden; dernæst Skibe uden Søpas eller med falske Papirer eller

med anden Kurs, end Søpasset angav, naar der ikke kunde paavises gyldig Grund dertil, endvidere Skibe med Krigskontrabande eller med Officerer og Mandskab bestemt til fjendtlig Tjeneste. De opbragte Skibe, hvilke før Prisdømmelsen ikke maatte røres, skulde føres til en dansk Havn. Var Skibet opbragt uden Grund, havde Kaperen Erstatningspligt. Men blev Skibe og Ladning prisdømt af Prisretten, saa blev det solgt ved offentlig Auktion, og 1 pCt. af det indkomne Beløb tilfaldt efter Loven Søkvæsthuset i København, Resten af Beløbet var Kaperens eller Rederens retmæssige Ejendom. Mange tjente paa een Dag en betydelig Formue, og naar det skete, rygtedes det viden om. Det er indlysende, at der maatte gaa Spekulation i Kaperiet. Kaperens eller Rederens Handlinger var ikke dikteret af patriotiske Følelser alene. I disse urolige Tider var der mange, der vovede den sidste Skilling til en Kapers Udrustning. Paa Havet laa der jo umaadelige Rigdomme, bare man kunde se sit Snit til at tage dem i Besiddelse. Et godt Kup, og Lykken var gjort. Saaledes tænkte mange. Det hele var Spil. Var der mange gode Priser, var der naturligvis flere mindre gode. Men nægtes kan det ikke, at det var umaadelige Rigdomme, der blev indkapret.

Detaljerede Bestemmelser angaaende Kaperiet blev fastsat ved Forordningen af 14. Septbr. 1807. Blandt andet bestemtes heri, at den Kaperen ved Prisdømmen tilfaldne Ladning var fri for Told, Accise og anden Afgift.

Under Krigen udgik fra København flere Hundrede Kapere, og de større Provinsbyer stod ikke tilbage. Fra Aalborg ved man, at der udgik imellem 40 og 50 større og mindre Kapere.

Til Dommer i Priseretten for Aalborg Stift blev den 14. September 1807 udnævnt Byfoged *Jens Bøggild*, og Kaptajn-Løjtnant *Fontenay* blev samtidig udnævnt til Priskommissær.

Overkøbmand i Aalborg Justitsraad Jacob Kjellerup har i sin Handelskorrespondance i Tiden 1808—1811 givet betydelige Bidrag til Belysning af Kaperiets Historie.

Den 9. September 1808 indberetter han til »Det kgl. danske Cancelli«, at han har udrustet en Kaper »Victoria«, som er paa 8 Kanoner og har en Besætning paa 30 Mand. »Victoria« var paa 23 Com.-Læster¹⁾ og kunde føre 12 Kanoner og 40 Mand, som imidlertid ikke kunde skaffes til Veje paa de Tider. Det er efter al Sandsynlighed den største Kaper, der er udgaaet fra Aalborg. Kaperkaptajn paa »Victoria« blev J. I. Winning. Det varede ikke længe, før han lod høre fra sig. Efter flere smaa Affærer indbragte han i Oktober samme Aar et Kuf-Skib, og i den Anledning henvender Jacob Kjellerup sig som »Victoria«s Reder til den danske Konsul i Rotterdam, Johan Samuel Amalry, idet han tilskriver ham saaledes: Min Kaperkaptajn Hr. Winning har hertil opbragt et Kuf-Skib, som angives at være fra Poppenberg. Skipperens Navn er Reinds Sytjes de Junge, og Skibet er: De junge Heinrich af Poppenberg.

Det er anmeldt at være kommen fra Rotterdam, ballastet, bestemt til Riga, men har dog nogle Tagsten inde til Ladning. Foreløbig giver jeg mig den Frihed at udbede mig Efterretning om, om et saadant

¹⁾ I tidligere Tider brugtes i Stedet for Register-Tons en anden Maalenhed: Commercelæster = 2000 kg, hvilken Vægt blev omsat i forskellige Volumina, f. Eks. 22 Tdr. Korn, 4 Peber Vin, 18 Tdr. Salt o. s. v.

Skib er udsendt fra Rotterdam, og om han har faaet Sundhedsattest derfra. Papirerne er endnu under Segl. Paa hans Pasport skal staa 2/_m, men han indrømmer sely, at han har 10/_m Tagsten. Da Kaperen har grundet Formodning om, at Skibet er fjendtlig Ejendom, anbefaler jeg denne Affære til Deres Velædelheds gode Foranstaltning.

Denne Opbringelse bliver der imidlertid en lang Historie ud af, og for at illustrere Prisrettens Fremgangsmaade ved slige Forhør, skal her gives et Uddrag af Politi-Protokollen for Aalborg Købstad 1808:

»Anno 1808 d. 25. Oktb. Formiddag Kl. 10 blev en Ekstra-Ret sat og »holdet« i Aalborg Bytings Stue af Rettens Betjente i Overværelse af Tingsforhørerne Henrik Baggesen og Jesper Wille af Aalborg i Anledning af en af Kaperfører Winning opbragt Prise, hvorom i Førgaars d. 23. d. M. var af bemeldte Kaperfører sket Anmeldelse for Dommeren, men formedelst et Undersøgelses-Forhør i en anden Prissag kunde Forhøret i nærværende Sag først i Dag foretages, og fremstillede sig da Kaperfører *Jens Iver Boe Winning*, som foreviste sit Kaperbrev, udstedt af den Commanderende General i Nørre-Jylland og Stiftsbeholdningsmanden her i Aalborg under 3. Sept. d. A. for Skibet »Victoria«, drægtig 23 Commerce-Læster, paa 8 Kanoner, Reder Købmand *Jacob Kjellerup* og Kaperfører, bemeldte *Jens Iver Boe Winning*. Til Oplysning for Opbringelsen foreviste Deponenten sin Journal og i Overensstemmelse hermed forklarede: At han d. 12. d. M. paa et Krydstogt fra Læsø antraf om Eftermiddagen Kl. 4 et Kufskib, der førte Poppenberger-Flag, hvorefter han gjorde et løst Skud, og derefter satte Kufskipperen sin Baad ud og kom med sine Papirer om Bord til Deponenten. Deponenten, som ikke fandt Papirerne saa aldeles nøjagtige, og hvem det tillige forekom mistænkelig, at et Skib under nærværende Krigs-Conjunctur skulde kunne gaa fra Holland til Østersøen uden at staa i

Forbindelse med England, hvis Skibe krydser overalt i Søen, og endnu paa samme Dag og Tid, Opbringelsen skete, saas en Convoy-Flaade, hvortil Deponenten troede Kuffen endelig henhørte, besluttede derfor at opbringe Skibet til nærmere Undersøgelse, og til den Ende satte han Prisemester og 3 Mand om Bord paa Kuffen, hvorimod han beholdt Kufskipperen og 2 Matroser af hans Mandskab paa Kaperkutteren og kom saaledes til Læsø samme Dags Aften, hvor de formedelst Modvind og Storm maatte ligge til den 15., da de om Morgenen lettede og ankom til Fladstrand¹⁾ om Eftermiddagen Kl. 1, videre derfra til Hals efter lang contrair Vind d. 21. og langendes hertil Aalborg med Kaperskibet i Forgaars d. 23. d. M. De fra Skipperen af Kuffen modtagne Papirer vare efter »Undersøgning« tagne under Forsegling saavel af Deponenten som Kufskipperen og saaledes overleveret Dommeren ved Ankomsten til Aalborg. Det opbragte Skib var ladet med 10,000 Tagsten og for det øvrige ballastet, og Skibsmandskabet taler det hollandske Sprog, og Provianten forekom ham for en Del at være engelsk. Den opbragte Skipper havde desuden for Deponenten og hans Folk tilstaaet, at Skibet var hollandsk — fra Friesland. Fremstillet var Kufskipperen, som angav sit Navn at være Reinds Sytjes de Junge, født i den hollandske Provins Friesland, Borger og hjemmehørende i Poppenberg, selv ejende Fjerdeparten af Kufskibet, som hedder: »Die Junge Heinrich«. Paa sin Rejse havde han ikke formærket noget Krigsskib og allermindst den af Kaperfører Winning omforklarede Convoy, men han anmærker, at paa den Tid, Kaperkutteren nærmede sig hans Skib, var han selv til Køjs. Hans Proviant var tilsammen indtaget i Rotterdam. Herpaa blev Skibspapirerne aabnet her i Retten.

. allermindst havde han engelske Papirer eller License. Sluttelig erklærede Deponenten at være vel behandlet af Kaperfører Winning og dennes Mandskab, saa han aldeles ingen Aarsag havde til Klage

¹⁾ Frederikshavn.

i den Henseende. Fremstillet blev den ene Matros af den opbragte Kuf, han havde været om Bord paa Kaperen, han angav sit Navn at være Conrad Everding, født i Hessen og hjemmehørende i Amsterdam; han blev formanet til Sandheds Udsigelse, saaledes, han kunde beedige det. Han forklarede, at han var forhyret i Rotterdam for at gaa til Østersøen paa Adventura. Om Captejnens havde andre Papirer end de forseglede, vidste han ikke. Han erklærede sig tilfreds med Kaperens Forhold imod ham. Fremstillet blev den anden Matros Barent Scot, som afgav Forklaring. Han erklærede sig meget veltilfreds med Kaperfører Winning og hans Mandskab. Fremstillet blev Styrmanden paa Kaperkutteren Jørgen Michael Todberg fra Aarhus. Han afgav Forklaring og bekræftede den med oprakte Fingre efter Loven. Fremstillet blev Styrmand Hans Nansen Randlev, hjemmehørende i Kjøbenhavn. Hans Forklaring stemmede ganske med Todbergs. Fremstillet blev Styrmand Christian Pedersen Bendix, hjemmehørende i Viborg, hvis Forklaring ligeledes stemmede med Styrmand Todbergs og blev af ham edelig bekræftet o. s. v.«

At gengive det lange Forhør in extenso vilde her føre for langt fra Maalet. Det fylder adskillige Sider i den gamle Protokol. Det er nok at meddele, at baade Rederen og den opbragte Besætning slap heliskindet fra Opbringelsen¹⁾.

Da de i Overkøbsmand Jacob Kjellerups Handelskorrespondance saa hyppigt forekommende Bemærkninger om Kaperiet i høj Grad illustrerer de Aalborg Kaperes Historie, aftrykkes de her i kronologisk Orden:

»D. 14. Septb. 1808. Her er ikke een Kanon ¹at faa. De private har ingen, og de kongelige er paa Kysterne og Batterierne.

¹⁾ Dommen var endnu ikke falden den 19. Maj 1809.

D. 19. Septb. 1808. Nu kan man nok komme fra Norge hertil; thi vi har allerede mange Kapere ude til Fartens Beskyttelse imellem Norge og Jylland.

Oktb. 1808. En af de Aalborg Kapere og en af de Randers Kapere har hertil opbragt en Brig med 114 Læster Libauer Rach-Hør. Den fører preussisk Flag, men der er ingen Tvivl om, at den jo bliver Pris.

D. 16. Okt. Hr. Kaper-Capt. Winning! Hr. Andersen fra Læsø beretter, De har opbragt 2 Galeaser, hvormed jeg gratulerer, i Særdeleshed naar det er Skibe, som er kvalificeret til at blive Pris. Capt. Kok har hidbragt en dansk Islandsfarer.

31. Okt. 1808. Den Kuf, Capt. Winning hidbragte, manglede 2 Documenter, men iøvrigt er intet fundet. Winning er i Dag sejlet paa nye Krydsninger.

NB. Englænderen Macdonald meddeler fra sin Rejse i Jylland i Decbr. 1808: Skibe paa 200 Tons kan løbe ind i Aalborg Havn, som er fuld af Skibe; de fleste af dem er ladede med Korn til Norge, og omtrent 20 er Priser, tagne fra os og Svenskerne og bragt hertil af danske Kapere.

Der er 26 Kapere udrustede fra denne By, og mange flere vil komme til næste Foraar, hvis Krigen varer ved (Jydsk Hist. og Topografi 1903).

9. Marts 1809. Her er indbragt en Kuf, kommen fra Rotterdam. Sagen staar for Prisretten i Slesvig. De Priser, som er indbragt her, har alle været fra Nordsøen, 3 undtagen, hvoraf 1 med Hør, 2 med Planker og Bjælker.

20. April 1809. Jeg har desværre spurgt, at Capt. er taget af en svensk Kaper og indbragt til Gothenborg (Gøteborg). Han havde en meget stor Kornsending.

25. April 1809. En af vore Kapere har i Gaar hidbragt en svensk Galease, kommen fra London, bestemt til Stokholm, ladet med 60,000 Pund Kaffe, 50 Foustager Sukker m. m.

15. Maj 1809. Capt. Michelsens Galease blev dog opbragt til Marstrand, som er mig fortalt af Claus

Wriborgs Styrmand, som, efter der med Wriborgs Galease at være opbragt, tog en norsk Jagt og hidbragte, og naar Ulykken skal være, er det dog bedre og bekvemmere at faa en Prisdøm fra Sverrig end fra England.

19. Maj 1809. Capt. Winning gik ud først i Septb., laa i Norge i Vinter og er nu beordret hjem, da man ej vil vove »Victoria« i Sommer i de lyse Nætter og i det gode og stille Vejr.

6. Juni 1809. I Gaar var her Auktion over 50 Fade Sukker, indbragt som Prise. Her er af Kjøbenhavn's Kapere indbragt en Amerikaner med Frugt, en Svensk med Tagsten og en Kuf med Ballast.

9. Juni 1809. Capt. Wolfsen har under Læsø taget en engelsk Kanonbaad paa 22 Mand og 2 Officerer.«

NB. Da denne Begivenhed har særlig Interesse, gengives efter »Personalhistorisk Tidsskrift« følgende:

»Kasper Henrik Wolfsen, døbt d. $13/12$ 1781, blev udnævnt til Ridder af Dannebrog 1809 som Følge af sin Virksomhed som *Kaperkaptain* (Maanedsløjtnant) i den dansk-engelske Krig. I en Alder af 21 Aar blev han Skibsfører og gjorde 4 Rejser til Vestindien, inden Krigen udbrød 1807. I November dette Aar ansattes han som Kaptain paa en Kaper-Skonnert »Mandal«, fordum en norsk Galej, som førte 8 attenpunds Kanoner og en Besætning paa 60 Mand. Senere overlod han dette Skib til en af sine Brødre og fik selv at føre Skonnerten »Danneskjold« med 12 Kanoner og 70 Mand. Indtil Aaret 1809 havde han ialt opbragt 22 større og mindre Skibe, der kondemneredes, foruden nogle, som frigaves. 1808 d. $25/6$ udholdt han ved Sletten et tre Timers Angreb af 7 Barkasser og 2 Kanonbaade, uden at miste en Mand. Da Karduserne slap op for ham, lod han Flag skære itu og fylde til Karduser. 1809 d. $29/5$ angrebes han i *Aalbækbugten* af 2 Kanonbaade og nogle Barkasser, men slap uden Mands Forlis ind til *Hals*. Samme Aar d. $7/6$ nødte han mellem Læsø og Skagen en engelsk Kanonbaad, som forfulgte 2 Aalborgkapere, til at over-

give sig efter 4 Timers Jagen; den førte en lang attenpunds Kanon og en attenpunds Karonade samt en Besætning paa en Løjtnant og 22 Mand. Endelig den $\frac{3}{8}$ jagede han ud for Skagen en engelsk Kutter paa 14 Karonader i 3 Kvarter og tvang den til at stryge Flaget, efter at den havde mistet den næstkommanderende og 7 Mand. Dog undløb den ham, da Kulingen tiltog, og Natten brød frem. Tre Dage senere blev han imellem Skagen og Færder angrebet af 2 engelske Kutterbrigger, og kun ved at kaste sine Kanoner over Bord slap han fra dem ind under Norge. Den ene af dem »Alert« blev den næste Dag erobret af danske Kanonbaade. I 1810 opbrugte han flere Priser til Bornholm, men forliste 2 af disse samt sin egen Skonnert »Danneskjold« udfør Rønne ved en pludselig udbrydende Storm d. $\frac{19}{12}$. Mandskabet blev bjerget. Han døde d. $\frac{29}{11}$ 1836 som Toldinspektør i Rønne.«

9. Juni 1809. Det Skib, som Niels Møller førte, og som er opbragt med mit Smør, tilhørte Regeringen i Norge og er af Englændernes Skibe, som laa der ved Krigens Udbrud. — Fregatten¹⁾ ved Anholt har udsendt den Kanonbaad, som Capt. Wolfsen tog, og har desuden udsendt 2 andre Kanonbaade paa andre Kanter.

14. Juli 1809. Til Fladstrand (Frederikshavn) er indbragt en Amerikaner, ladet med Bomuld. Her til er indbragt en liden Amerikaner med Ris, Sukker, Kaffe og Bomuld, og til Hals skal være opbragt en Amerikaner, hvis Ladning jeg ej ved.

24. Juli 1809. Her er i den sidste Tid indbragt adskillige Kuffer fra Bordeaux. Den ene er gaaet til Bekendelse, og de falske Papirer er fundne. Han havde sidst været i Plymouth og faaet engelske Papirer. Det er unge, hvide Vine. Hvert Skib med 5 à 600 Oxehoveder.

¹⁾ Rimeligvis Fregatten »Procelyte«, som, da Regeringen i Danmark havde slukket Anholt Fyr i Krigstiden, af Englænderen blev lagt ved Østrevet som Fyrskib.

11. Aug. 1809. Tak for tilsendte Forordning angaaende Kaperiets Indskrænkning.

15. Aug. 1809. Alt Kaperi er saa at sige indstillet, hvortil der vel maa være en Anledning.

En Ladning Salt, her er indbragt med norsk »Licens«, der er frigivet og gaaet til sin Bestemmelse, Christiania.

Maj 1810. Vort Kaperi har igen taget sin Begyndelse, og her er ligesom hos Dem store Hindringer for al Handel og Skibsfart. Hvad man gør i Dag i Overensstemmelse med Anordningerne, er forbudt i Morgen, hvorved man risikerer sin Velfærd. Efter Kaperreglementet er de Skibe, som gaar under engelsk Convoy, eller som kommer fra eller gaar til engelske Besiddelser, om de end er virkelig danske, god Prise.

Maj 1810. Jeg ejer ej en Aktie (i nogen Kaper), har ej heller brudt mig derom.

Foruden det sidst omtalte Skib, som hertil med raf. Sukker blev opbragt, har vores Kapere ogsaa indbragt en Nordamerikaner med Tobak og tvende ballastede Skibe, der er Qvæstion om. Den danske Canon-Flotille har til Fladstrand indbragt en rig Ladning Sukker, Kaffe og Indigo fra Liverpool og en Preusser med Tømmer; den sidste fra Sverrig til England. Man mener, der er Pris. Alle vore Farvande er nu bespændt.

Capt. Løbbers kom lykkelig til London i Marts. Jeg er ej uden Frygt for, at vores egne Kapere nu kan tage vores egne Skibe. De københavnske og helsingørske Kapere skal have indbragt 84 Skibe, hvoriblandt nogle Flensborgere. — Det varede noget, inden vores Kapere fik deres Kaperbreve, saa kun 2 af dem har været til Søs i nogle Dage. Den ene har i Gaar indbragt en Smak med 170 Foustager Sukker.

3. Juli 1810. Galeasen »Kometen« er under Schagen anholdt af en Maanedsløjtnant Beck med en Kanonjolle fra Flotillen under Løjtnant Tuxens Kommando i Fladstrand.

12. Juli 1810. Jeg ser i Aviserne, at af 14 Pris-sager er 6 frikendt og 8 prisdømt. Vi har, tror jeg,

30 Kapere, men de ligger som blokerede under Læsø, og naar der kommer en Flaade fra Nord, er den forsynet med 3 Fregatter, 4 à 5 Kutter-Brigger og 3 à 4 Kuttere.

14. Juli 1810. Det er skammeligt, at man skal frygte mere for sine egne Kapere end for fremmede. I den Henseende er det vel lige kraftig, om Skibet er under fremmed eller under dansk Flag; thi vore Kanonbaade og Kapere tager dem alligevel, hvorpaa her er Eksempel.

En Galease, jeg ejer Tredieparten af, er taget under Fladstrand af Kanonbaade under dansk Flag, fordi Folkene bekendte, de kom fra London, og fordi det norske Lejdebrev var udløben. Den er ogsaa dømt Pris ved Underretten.

16. Juli 1810. Nu er det rent galt med Farten. Vore Kanonbaade opbringer de danske Skibe, som kommer med Ballast, og et er allerede prisdømt. Et Fartøj fra Randers, bestemt til Norge, er anholdt ved Fladstrand.

20. Juli 1810. Her er fra Aalborg udrustet 30 à 40 Kapere, men de faar intet fat paa. Naar en Convoy er ventendes fra Nord eller Vest, da ved de her i Farvandene stationerede engelske Krigsskibe det, og saa forener 9 à 10 engelske Fregatter, Brigger og Kuttere sig rundt om Convoyen for at ledsage den igennem Kattegattet og Bælterne.

5. Okt. 1810. Handelen er i det hele farlig. Englænderne tager vore Skibe, enten de har Lov eller ej, og saaledes er 13 af Aalborg til Norge afgaaede Skibe vistnok i deres Vold. Jeg ved aldrig, hvad jeg skal fange an. Englænderne gaar ind i de Skibe, som kommer fra Norge, og de kaster Ballasten fra den ene til den anden Ende.

10. Okt. 1811. I bemeldte mit Brev indberettede jeg Hr. Ven, at Captain Løbbers's Ulykker paa Rejsen med Saltladningen er kronet med Anholdelse af vores Militair ved Fladstrand. Forhøret blev indsendt til hans Majestæt og Ansøgning til ham givet om dets Frigivelse paa Grund af Kgl. Rescript dat. 27. Januar 1810 og Instruxen for Kaperfarten dat.

11. April 1810 og endelig paa Grund af Agent Qvists, Wigelsens og min Ansøgning om, at Capt. Løbbers maatte med Skib og Ladning gaa til Aalborg i Stedet for til Christianssand.

17. Okt. 1811. Om Hiortaas og de andre ogsaa bliver frikendt ved Ober-Adm-Retten, saa varer det 1 Aar eller 1 $\frac{1}{4}$ Aar — hvilket Tab. Her ligger et 3 m Skib. Ejeren, Captejnen og Folkene er sat under Tiltale, og Skib og Ladning tilfaldt Kongen, undtagen en Trediedel deraf, som nogle Kapere skal have i Bjergeløn, da Skibet havde stødt paa Læsø Grunde og blev forladt af Folkene. De Totrediedele skal være dømt Priis til Kongens Casse, da Folkene havde bekendt, at Skibet havde ladet Caffé i Norge.«

Desuden er følgende større Kaperskibe udgaet fra Aalborg:

1) »*Prøvestenen*«, som havde en Besætning paa 20 Mand og var udrustet med 3 Kanoner. Det var paa 6 $\frac{1}{2}$ Com.-Læster. Kaperkaptajn var *Jørgen Kock*, og Rederen var Købmand *Peter H. Sødring*. Denne Kaper gik ud i Begyndelsen af 1808 og tog den 26. April paa Svenskekysten Smakkèn »*Die veere Gezusters*« af Poppenberg. Skibet var neutralt, men da dets Papirer var i Uorden, maatte det betale Kaperen 500 Rd. i Opbringelsesomkostninger. Den 20. Maj tog samme Kaper den svenske Brig »*Cupido*«, der var paa Rejse til Liverpool med Trælast. Den blev prisdømt i Aalborg den 7. Juni. Da den atter løb ud paa Tøgt, fandt den Limfjorden blokeret af 3 engelske Orlogsskibe, som laa ved Hals, og maatte derfor indstille sin Virksomhed i ca. 3 Uger. Den 2. Juni tog den en Bark fra Danzig, nemlig »*Caledonia* (155 C.-L.), som blev prisdømt i Aalborg. Det var en god Fangst. I 1810 indbragte den en Ladning Sukker paa 13,000 Pund — en god Forretning.

2) »*Tordenskjold*«, som var paa 4 Kanoner og en Besætning paa 20 Mand, var udsendt af Købmændene *Berthel Christensen* og *Johannes Frisch*. Kaperkaptajnen var *Søren Jensen Juul*. Sammen med en Randers-Kaper tog den i Kattegat Briggen »*Immanuel Kant*« af Königsberg. Den blev prisdømt i Aalborg den 3. Novbr. og havde en værdifuld Hørladning. Næste Aar indbragte den den svenske Galease »*Am-sion*«, som var paa Vej til London med 50,000 Pund Kaffe. Ogsaa den blev prisdømt. I 1810 fik »*Tordenskjold*« en ny Fører, nemlig Kaperkaptajn *Hans P. Milling*.

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

AARBØGER
UDGIVNE AF
HISTORISK SAMFUND FOR AALBORG AMT

1927—1929

VI. BIND

AALBORG
P. HANSENS EFTFLG'S BOGTRYKKERI
EMANUEL SCHØLIN & M. ELBÆK

1929

INDHOLD.

	Side
<i>Kulturbilleder og Typer fra Nibes Glansperiode</i> af Dagmar Larsen (sluttet)	1
<i>Af Lærer og Kirkesanger Christen Sørensen Brøggers Optegnelser</i> ved J. Rasmussen, pens. Lærer, Haverslev	120
<i>Viffertsholm og dens Ejere</i> af Fr. Møller, Lærer, Solbjerg	150
<i>Fra Stændertiden med særlig Henblik paa Aalborg Amt</i> af G. Østergaard (fortsat)	181
<i>Hovedgaarden Langholt ved Aar 1744</i> ved Chr. Petresch Christensen, Byretsfuldmægtig i København	198
<i>Fra Skelund Præstegaard</i> (af pens. Lærer E. W. Jacobsens Optegnelser) ved F. Elle Jensen.....	207
<i>Den „hellige“ Kilde i Skørping</i> ved Henrik Møller, Lærer, Haals	217
<i>Meddelelser fra Styrelse og Redaktion</i>	219
<i>Af Lærer og Kirkesanger Christen Sørensen Brøggers Optegnelser</i> ved J. Rasmussen, pens. Lærer, Haverslev, (sluttet)	225
<i>Om Tustrup Hovedgaard og dens Beboere efter 1818. Historie og Hjemstavns minder</i> ved A. C. Ertbøll Nielsen	251
<i>Koleraen i Ålborg 1853</i> af Otto Smith	299
<i>Fra Stændertiden med særlig Henblik paa Aalborg Amt</i> af G. Østergaard (sluttet).	339
<i>Gregers Martin Bech</i> af Th. Johansen, Lærer, Aarestrup	362
<i>J. P. Stenholm</i> ved Red.	375
<i>Meddelelser fra Styrelse og Redaktion</i>	379
<i>Haver og Havebrug i Aalborg Amt igennem vekslende Tider</i> ved Johannes Tholle, Havearkitekt, København	385

	Side
<i>Kystlandet i Strandby Sogn ved Limfjorden</i> af M. C. Nielsen, Lærer, Silkeborg	481
<i>Degne i Kornum og Løgsted</i> af M. Møller, tidligere Lærer i Løgsted	519
<i>Himmerlandsk Hedenskab</i> af Gudmund Schütte, Dr. phil., Jebjerg	533
<i>Kaperfarlen fra Aalborg 1808—1811</i> af P. C. Knudsen, Lærer, Aalborg	554
<i>Meddelelser fra Styrelse og Redaktion</i>	567
<i>Register til VI. Bind</i> ..	569

MEDDELELSER

FRA

STYRELSE OG REDAKTION

ME^{ED} nærværende Aarbog for 1929 afsluttes 6. Bind af vort Samfunds historiske Samlinger, hvis Udgivelse paa-begyndtes 1912. Bindet, der som tidligere af Hensyn til Ind-binding omfatter 3 Aargange, er ca. 3 Ark større end de senere Bind hvorved det er lykkedes at faa noget af det mest nødvendige Stof fra Haanden. Til Bindet medfølger som sædvanlig Titelblad, Indholdsfortegnelse og Navne-register.

Vort Medlemstal 554 er omtrent det samme som sidste Aar. Vi henviser til vor Opfordring til Medlemmerne i sidste Aar om at virke for ny Tilgang blandt Venner og Bekendte. Endvidere henviser vi til vort Tilbud om Afholdelse af Møder angaaende vort Samfund og dets Formaal.

Sommermødet, der fandt Sted Lørdag d. 22. Juni, var ikke begunstiget af Vejret, idet Regnen sivede ned det meste af Dagen. Dog fik Mødet omtrent samme Tilslutning som tidligere Aar. Man samledes ved Landmandsbankens Bygning, og herfra udgik det sædvanlige Biltog til Udflugtens første Maal *Gl. Vraa*, hvor man søgte Ly under den mægtige, pragtfulde Lind i Borggaarden. Her holdt Pastor *L. Vesten*, Sulsted, et udførligt og interessant Foredrag om *Gl. Vraa* og dets Ejere gennem Tiderne.

Efter at have beset Parken kørtes til *Sulsted Kirke*, hvor Pastor Vesten besteg Prædikestolen og skildrede Kirkens Historie for Deltagerne, der fyldte det smukke Kirkerum til sidste Plads. Til Slut besaa man under Pastor Vestens Vejledning de skønne Kalkmalerier i Kirkens Hvælvinger.

Da Vejret stadig var daarligt, foretrak en Del at slutte her; men de fleste samledes i den nærliggende Restaurant i Brandts Plantage, hvor Madkurvenes Indhold tømtes til en Kop Kaffe. Stemningen udløstes i Taler og Sang, før man sluttede og drog hver til sit.

Af den i Aarets Løb udkomne historiske Litteratur vedrørende vort Samfunds Omraade er der særlig Grund til at gøre opmærksom paa det meget smukke Værk »*Gamle Aalborg*huse i Tekst og Billeder« af tidligere Medlem af vort Samfunds Styrelse, Kommuelærer *P. C. Knudsen*, Aalborg. Der er kun et mindre Oplag i Handelen. Af historisk Interesse er ogsaa det at *P. C. Knudsen* udarbejdede Festskrift »*Handelsforeningen af 1879*«, som Foreningen af samme Navn har udgivet i Anledning af 50 Aars Jubilæet. *P. C. Knudsen*, der allerede har et langt historisk Forfatter-skab at se tilbage paa, har endvidere fornylig udarbejdet sin Slægts Stamtavle.

Styrelsen har som Formand i Stedet for afdøde Tandlæge Stenholm valgt den hidtidige Næstformand Lærer *Ludv. N. Hedelund*. Som Næstformand valgtes Bankdirektør *Chr. Jørgensen*, Landmandsbanke.

Vi gør Medlemmerne opmærksom paa, at Aarbøgerne fra 1920 og opefter vil kunne faas for 2 Kr. pr. Stk. ved Henvendelse til Kassereren eller Redaktøren. Alle tidligere Aargange er udsolgte, men da der stadig er Efterspørgsel efter disse, vil vi være taknemmelige for at modtage Tilbud fra nuværende og tidligere Medlemmer, som ønsker at afhænde Aarbøgerne til en rimelig Pris.

Af Hensyn til dem, der arbejder med Historie og Topografi, gør vi opmærksom paa, at Arkivar *S. Nygaard* i »*Fortid og Nutid*« har skrevet en Artikel: »*Anvisning til at drive historisk-topografiske Studier*«. Artiklen kan faas i Særtryk à 50 Øre ved Henvendelse til Redaktionen under Adresse Adjunkt R. L. Balslev, Bülowsvej 28, København V.

Vore Medlemmer har Ret til at erholde andre historiske Samfunds Aarbøger for halv Pris. Det af *Dansk historisk Fællesforening* udgivne Tidsskrift »*Fortid og Nutid*«, som bør holdes af alle, der driver historisk-topografiske Studier, vil ligeledes kunne faas for halv Pris, 2,50 Kr. aarlig.

Henvendelser i Foreningsanliggender bedes rettede til Formanden, Lærer *Ludv. N. Hedelund*, Møllepladsen 13 A², eller til Kassereren, Regnskabschef *Bye-Jørgensen*, Hasseris. I Redaktionsanliggender bedes man henvende sig til Aarbogens Redaktør, Lærer *Henrik Møller*, Haals, Vaarst.

REGISTER TIL VI. BIND

(16.—18. AARGANG)

- Aalborg Amts Landboforening, 407.
Aarestrup Hospital, 393 f.
Ammitsbøl, Forvalter, Sogneraadsførmænd, 229.
Andersen, Jep, til Randrup, 152.
- Bang, P. G., kgl. Kommissarius, 350.
Benderup, Niels Mouridsen, til Thustrup, 251.
Berthelsen, Jørgen, 424, 454 f.
Bielke, Henrik, Konferensraad, 198.
Birck, P. L., Landinspektør, 182, 185 f.
Bjørnsholm, 389 ff, 469 f.
Brinck-Seidelin, L. C., Amtsforsvalter, 182 f.
Brock, Eske, til Gl. Estrup, 155 f. Jytte, 156.
Bruun, P. J., Højesteretsassessor, Stænderforsamlingens Præsident, 1842, 340 f, 350.
Bundgaard, Billedhugger, 534.
Bülow, Johan, Gehejmekonferensraad, Sanderumgaard, 185.
Bødtker, Forpagter, Lindensborg, 288.
Bøggild, Baltazar, Forpagter, 346 f. Jens, Byfoged i Aalborg, 556. O. B., Professor, 488.
Casparsen, Ellen Marie, Haandlangerske, 313.
Christensen, Berthel, Købmand i Aalborg, 566. Hans Christian, 244. Martin, Drejermester i Løgstør, 455.
- Dahl, Fr., Godsejer, Buderupholm, 288.
Det kgl. danske Landhusholdnings-Selskab, 413 f.
Dinesen, Hofjægermester til Skjærringe og Viffertsholm m. fl., 174, 179. Kammerherre til Krogerup og Viffertsholm, 179.
- Ertbølle Strandenge, Kort, 496.
- Fangel, Præst, Gudum, 363.
Fjelleradgaard, 258 f.
Fogh, Lisbeth, 198.
Fontenay, Kaptajn-Løjtnant, 556.
Frisch, Johannes, Købmand i Aalborg, 566.
Færch, Conrad, Prokurator i Nibe, 6 f.
Fønss, Sognepræst i Haderup, senere Klarup-Storvorde, 273, 285 f.
- Gessmann, Karen Jacobsdatter, g. m. Laurits Kjærulf, 164, 167.
Gjerding, Klaus, 251.
Graabrødreklosteret i Aalborg, 388.
Grundtvig, N. F. S., 367.
- Halchuus, Ernst, Oberstløjtnant, 198.

- Hald, P. Tetens, Stiftsprovst i Aalborg, 182, 184, 187 f.
- Hansen, Peder, Holbækgaard, 162. Søren, 356, 359 f.
- Hass, Homøopat, Sognepræst i Hals, 309.
- Haubroe, Else Marie, 253.
- Henius, Max, Direktør, 534.
- Hjorth, A. Jensen, Godsforvalter paa Birkelse, Prokurator, 343 f. — Biografi, 295 ff. J., Kaptajn, 352, 257, 296. Jakob, til Tustrup, 252 f. Jens Christian til Tustrup, Kammeraad, 258 ff., 333. Jens Laursen, til Tustrup, 290 ff. Knud Ernst Bierberg, til Tustrup, 295. N., Branddirektør, 276.
- Hvass, Markus Pauli, til Randrup, Legationsekretær, 340, 341 f.
- Hvidberg, Lærer i Fræer, 289.
- Ibsen, Ane Kirstine, 254.
- Jensen, Johs. V., Forfatter, 534. Morten, Proprietær, 340, 344 f.
- Jespersen, C. M., Justitsraad, Herredsfoged i Horsens, 340 f.
- Johnsen, Justitsraad, Politimester i Aalborg, 308 f., 324.
- Juul, Ove, til Villestrup, 160 f. J., Vejassistent i Løgstør, 455.
- Jørgensen, P. M., Lærer i Sørup, 369 f.
- Kaas, Erik, til Vorgaard, 157.
- Karræthorp og Karræthorp Fang, 150 f.
- Kirstein, Kammerraad, Godsforvalter, 265.
- Kirt Jep, til Næs, 152.
- Kjeldsen, Ane Agathe, 260. Peder, 263 f.
- Kjellerup, Jacob, Justitsraad, Købmand i Aalborg, 556 ff.
- Kjærulff, Anne, 164, 167.
- Laurits Mortensen, til Vifersholt, 163.
- Klingenberg, Johs. Fr., Proprietær, 346, 348 f.
- Klitgaard, Søren, Købmand i Nibe, 77.
- Kold, Peder, Agent, Fiskeritudreder, Købmand, 101 ff.
- Kongstedlund, 468.
- Krabbe, Anne, g. m. Axel Viffert, 153.
- Kragh, H. C., Farmaceut, 77 ff.
- Kyttrup, 153.
- Langholt, 396.
- Larsen, Anthon Johannes, Købmand i Nibe, 94 ff. J. E., Professor, 340.
- Lindenberg, 257 ff., 477.
- Lindenow, Anne, 153.
- Lundbæk, 396, 472.
- Madsen, Victor, Dr. phil., Geolog, 492.
- Møller, Lærer i Skelund, 210 f. Tage, Biskop i Viborg, 339, 358.
- Nielsdatter, Maren, g. m. C. S. Thestrup til Viffertsholt, 169, 171.
- Nielsen, Karen Marie (f. Hansdatter Wæver), g. m. Søren Nielsen, senere med Farmaceut Kragh, 34 ff. Marie, g. m. Købmand Anthon Johannes Larsen, 94 ff. Niels, Købmand i Nibe, 75 ff. Peter, Sekretær i Overappellationsretten i Flensborg, 51 ff., 95 ff. Søren, Købmand i Nibe, 15 ff.
- Olsen, Sognepræst i Gudum, 266.
- Olsen, Jørgen Harbo, til Rebstrup og Viffertsholt, 162.
- Pedersen, Anders, af Grandeslef, 150.
- Petersen, Lærer ved Fabrik-skolen, 362 f. Sognepræst i Skørping, 273.

- Portechaise, til Sygetransport, 311, 321.
 Post, Frederik, 262 f.
 Poulsen, Justitsraad, Godsforvalter paa Viffertsholm, 169 ff.
 Ree, Bernhard, Redaktør, 345 f.
 Rodsteen, Dorothea, 198.
 Schiellerup, Peter Høiberg, Kattuntrykker, Planteskole-ejer, 404 f, 415 f.
 Schimmelmann, Ernst Heinrich von, til Lindenberg, 362.
 Schouw, J. Fr., Professor, 181 f, 358.
 Schytte, Jægermester, 229, 241.
 Sebberkloster, 388 f.
 Seefeld, Jacob, til Visborggaard, 157. Jørgen, til Næs, 160 f. Maren, til Refsnæs og Viffertsholm, 160 f. Viffert, til Refsnæs og Viffertsholm, 160 f.
 Sehested, Enevold, til Viffertsholm, 155, 157 f.
 Skeel, Jørgen, til Gl. Estrup, 156. J. E. F., til Birkelse, 350 f.
 Speyer, Stiftsfysikus, 307, 329.
 Spleth, Provst, 137 ff, 242.
 Sponneck, W. C. E., Greve, kgl. Kommissarius, 358, 361.
 Stenholm, J. P., Tandlæge, 375 f.
 Straten, thor, til Refsnæs, 289.
 Stænderdeputerede i Viborg 1840, Billede, 191.
 Stændervalgene, 195 f, 354 f.
 Svanholm, Hans, til Viffertsholm m. fl., Amtsforvalter i Aalborg, 177. Jens, til Viffertsholm, 179. L., til Porsgaard og Viffertsholm, 179. Laurs (Ryter), til Viffertsholm, 178. Maren, f. Mikkelsen, 179.
 Sveistrup, Maren, 364.
 Sødring, Peter H., Købmand i Aalborg, 565.
 Thestrup, Christen Michael, til Viffertsholm, 172 f.
 Christen Sørensen, til Viffertsholm, Herredsfoged, 164, 166, 168 ff, 395, 408.
 Søren, til Viffertsholm, 171 f.
 Thomsen, Mogens, til Næs, 152.
 Tvergaard, Chr. G., Gaardejer, 182, 186 f.
 Urne, Anne, f. Rodsten, 158 f.
 Axel, til Viffertsholm, 158.
 Jørgen, til Brobygaard, 155.
 Ursin, Stiftsprovst i Viborg, 350, 358.
 Vendelbo, Peder Drost, 150.
 Viffert, Axel, Rigsraad, opretter Viffertsholm 1570, 152 f. Christence, 152 f.
 Jens Madsen, til Thorstedlund, 153. Margrethe, 155, 157 f.
 Viffertsholm, 395, 408.
 Villestrup, 396, 469 f.
 Winning, J. I., Kaper-Kaptajn, 556 ff.
 Visborggaard, 474.
 Vitskjøl Kloster, 388 f.
 Vor Frue Kloster i Aalborg, 388.
 Wagaard, Enevold, Sognepræst i Skelund, 207 ff.
 Wegener, P. E. K., Proprietær, 355, 359.
 Weinschenk, F. V., Proprietær, 350, 352 f.
 Westenholz, Kirstine, 274.
 With, J. P., Herredsfoged, 184, 188 f.
 Wulff, Julius, 534.
 Wøldike, Jeremias, Præst i Ø. Hornum, 430 f.
 Zinck, Christen, 279.
 Øllgaard, N. E., Biskop i Viborg, 213.
 Ørsted, A. S., kgl. Kommissarius, 181, 190, 339, 345 f.
 Østergaard, Kr., Højskoleforstander, 218.